

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
філологічний факультет
кафедра журналістики

Ярослава ШЕБЕШТЯН
Галина ШАПОВАЛОВА

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА СТУДЕНТА ВИЩОЇ ШКОЛИ: ЗМІСТ, ЗАСАДИ, ВИМОГИ

УДК
ББК 74.202(4Укр)

Шебештян Я., Шаповалова Г.

Науково-дослідницька та педагогічна практика студента вищої школи: зміст, засади, вимоги. – Ужгород: Гражда, 2017. – 132 с.

У запропонованому виданні розглянуто сенс і основні особливості науково-дослідницької та педагогічної практики студента вищої школи; подано рекомендації, виконання яких сприятиме успішності такої студентської роботи; узагальнено вимоги щодо змісту й оформлення матеріалів до захисту науково-дослідницької та педагогічної практик.

Науково-методичний посібник буде корисним студентам і викладачам університетів, де здійснюється підготовка медіафахівців.

Рецензенти:

доктор наук із соціальних комунікацій, проф.

Ю. М. Бідзіля (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»);

кандидат педагогічних наук, доц. **М. І. Кухта** (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»).

*Рекомендовано до друку навчально-методичною комісією
вченої ради філологічного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол № 5 від 14 лютого 2017 р.).*

© Шебештян Я., Шаповалова Г., 2017

© Видавництво «Гражда», 2017

ЗМІСТ

Вступні зауваги _____	4
I. Сенс, основні вимоги та особливості оформлення результатів науково-дослідницької практики _____	7
Рекомендована література _____	30
II. Педагогічна практика: сутність, форми і специфіка узагальнення здобутого досвіду _____	33
Рекомендована література _____	56
Підготовка, презентація і захист результатів практики _____	58
III. Культуромовні вимоги до академічного мовлення _____	59
Рекомендована література _____	78
Короткий словник власне наукових і науково-навчальних термінів _____	81
Словникові джерела _____	106
Рекомендована фахова література _____	111

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

В університетській освіті однаково важливими є як теорія, так і практика. Упродовж навчання у вищій школі студент завоює різноманітні знання з основних галузей, що формують його як майбутнього фахівця. Надійним фундаментом професіоналізму та обов'язковою освітньою вимогою є опанування *теорії* (< грец. *theōria* – розгляд, дослідження). Як відомо, це система узагальненого знання, пояснення тих чи інших явищ дійсності; сукупність узагальнених положень, які утворюють науку або її галузь, а також комплекс правил якогось виду мистецтва, майстерності тощо; система поглядів із будь-якого питання. Загалом теорія – найбільш адекватна форма наукового пізнання, струнка логічна система достовірних, ґрунтовних, конкретних знань про дійсність. Опановуючи теорію, студент вишу дістає цілісне, синтетичне уявлення про закономірності та суттєві риси об'єкта, розуміння його внутрішніх зв'язків, генези, багатоманітності, перспектив розвитку.

Істинність теорії як достовірного цілісного знання зумовлена й перевіряється *практикою* (< грец. *praktikos* – активний, діяльний). Під цим багатозначним поняттям розуміють діяльність людей, які творчо освоюють світ; методи, навички діяльності, саму цю діяльність; роботу, фахові заняття як основу досвіду, вміння; одну з форм навчання – застосування й закріплення теоретичних знань. Практику – свідому матеріальну, чуттєво-предметну діяльність, що освоює та перетворює світ відповідно до потреб і завдань, – справедливо вважають критерієм істини, хоча й не абсолютним. Студент вищої школи має розуміти й постійно пам'ятати: практика завжди історично зумовлена, тобто є діяльністю певного періоду в певних обставинах. Вона сама – історичний процес, єдність абсолютного та відносного, а тому є одночасно і абсолютним, і відносним критерієм істини. Отже, під час науково-дослідницької та науково-педагогічної роботи молодий фахівець має це враховувати, вдумливо, критично ста-

витися до наявної в різноманітних джерелах інформації (підручкової, посібникової тощо), не сприймаючи її як догму, а творчо осмислювати, доповнювати з огляду на мінливість обставин.

Звичайно, жодна діяльність не виключає помилок (*errare humanum est*), тому роль практики вважають суперечливою, оскільки вона може бути джерелом як істини, так і омани. Усвідомлюючи можливість помилок, студент повинен постійно логічно осмислювати, аналізувати свою діяльність, робити висновки, вчасно вносити корективи. Адже відомо, що ще одним критерієм істини є *логіка* (< грец. *logikē* – хід міркувань, побудова висновків; внутрішня закономірність, зумовленість; наука, що вивчає закони та форми мислення). Застосування логічного доказу можливе й без апелювання до практики, а логічна правильність є необхідною основою мислення, ефективного дослідницького та педагогічного пошуку, попередньої перевірки узагальнень. Свої спостереження й міркування варто обґрунтувати різноманітними засобами, зокрема логічним доказом, принципами відповідності, простоти та несуперечливості, правилами зведення складного до простого тощо.

Практика має різноманітні прояви, не здійснюється стихійно й тісно пов'язана з теорією, становить із нею єдність. Це виявляється і враховується в усіх сферах діяльності. Відповідно, у системі сучасної вищої освіти, у т. ч. журналістської, важливу роль відіграє взаємодія теоретичної і практичної складових підготовки спеціалістів. Засвоєння знань із різноманітних фахових дисциплін під час занять суттєво доповнює така неаудиторна форма, як навчальна практика. Вона орієнтована на вироблення умінь і навичок застосування здобутої наукової інформації, її доповнення та поглиблення. До того ж накопичені теоретичні знання про закони, закономірності, тенденції, специфічні риси тощо сучасної мас-медійної сфери практикант зможе перевірити емпірично, працюючи над реалізацією конкретних завдань.

Серед усіх різновидів практики (ознайомчої / навчальної, навчально-виробничої, виробничої etc.) особливе місце посідають *науково-дослідницька та педагогічна практики*, оскільки відбуваються на випускних курсах, потребують знань із цілого комплек-

су дисциплін, доброї орієнтації в професійній сфері, здатності до критичного осмислення найрізноманітнішої інформації і творчого її застосування у науковій та педагогічній діяльності.

Звичайно, всі компоненти процесу проходження практики у вищій школі уніфіковано: ефективності сприяють настановчі консультації (інструктаж) керівників, наявність чітко вироблених засад, критеріїв і мети, супровідна документація, постійний контроль виконання завдань, оцінювання. Незалежно від самого виду практики її результати студенти фіксують під час проходження (ведуть щоденник практики), накопичують відповідні письмові матеріали, які разом із належно оформленим звітом подають на кафедру в систематизованому вигляді, а згодом (у визначений термін) – прилюдно захищають.

Хоча і навчальна, і навчально-виробнича практики також сприяють закріпленню знань із різних фахових дисциплін, саме науково-дослідницька та педагогічна практики найбільше орієнтовані на якісне поліпшення професійної компетенції майбутнього журналіста – науковця, педагога, працівника засобів масової інформації.

Отже, спираючись на розуміння практики як діяльності, спрямованої на творче освоєння світу, та однієї з форм засвоєння й закріплення теоретичних знань, у запропонований посібник не лише включено конкретні рекомендації щодо проходження практики, а й з'ясовано сенс науково-дослідницької та педагогічної діяльності студента, окреслено її культуромовні особливості. До кожного розділу запропоновано список рекомендованих джерел, який, однак, не є вичерпним і містить найбільш значущі праці з основ наукових досліджень, педагогіки вищої школи та культури професійного мовлення. Як орієнтир у власне науковій і науково-навчальній сферах до основного тексту видання долучено термінологічний мінімум. Доповнюють науковий апарат переліки словникових джерел та рекомендованої до застосування під час науково-дослідницької та педагогічної практик літератури з фаху.

Сподіваємося, усе запропоноване в цьому науково-методичному виданні допоможе студенту успішно реалізувати свій науковий та педагогічний потенціал.

I. СЕНС НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРАКТИКИ

Наукова робота є обов'язковою та суттєвою складовою журналістської освіти і здійснюється у процесі підготовки спеціалістів упродовж усього навчання в різних формах – під час навчального процесу (як виконання курсового дослідження, підготовка доповідей для участі в регулярних наукових семінарах і конференціях на відділенні журналістики, написання наукових статей) та поза аудиторними заняттями (переважно як науково-дослідницька практика). Така увага до наукової роботи зумовлена тим, що журналістичні дослідження відіграють важливу роль у формуванні майбутньої професійної компетенції фахівця.

Дослідницька діяльність у будь-яких формах (у т. ч. науково-дослідницької практики – НДП) здійснюється на загальнонаукових засадах, опанованих студентами вже на перших курсах у межах відповідної дисципліни «Основи наукових досліджень» та в процесі виконання курсових робіт. Важливо, що результативність наукової діяльності стосується не лише конкретних поетапних здобутків студента, а й його професійного майбутнього: впливає на фаховий рівень журналіста, гармонійно розвиває особистість, вчить мислити, бачити широкий спектр проблем, виокремлювати серед них найбільш актуальні, виробляти алгоритм їхнього пізнання, тобто чітко ставити мету, накреслювати комплекс завдань її досягнення. Отже, глибоке розуміння сенсу наукової діяльності необхідне і спеціалістам, котрі в перспективі бачать себе науковцями, і майбутнім журналістам-практикам.

Науково-дослідницька практика зорієнтована на докладне вивчення проблем історії, теорії, функціонування сучасних масмедіа. Сам вибір студентом-практикантом проблеми й теми загалом зумовлений сучасним рівнем журналістичних розвідок, самою особистістю студента, тобто його уподобаннями, рівнем знань. Зауважимо, однак, що проблематика (темарій студентських досліджень) визначається, обговорюється, за-

тверджується заздалегідь, на початку навчального року, тому в процесі НДП практикант не починає свою наукову діяльність з нуля, а наполегливо працює над реалізацією конкретної теми. Отже, усвідомлюючи те, що всяка наукова робота спирається на принципи наукового пізнання, на діалектичну єдність чуттєвого та раціонального, де визначальна роль належить раціональному мисленню, молодий науковець до початку відповідної практики повинен мати чітке уявлення про *ідею, проблему, гіпотезу, концепцію* своєї роботи, її теоретичне підґрунтя (в основному сформовану базу наукових джерел).

Нагадаємо, *ідея* (< грец. *idea* – вигляд; ідея) – 1) загальне уявлення, поняття про предмет або явище; продукт людського мислення, який відображає матеріальний світ; 2) визначальне поняття, переконання, принцип, що лежить в основі теоретичної системи, логічної побудови чи світогляду; 3) думка про щонебудь; міркування з приводу чогось; 4) головна думка, що визначає зміст твору (художнього, наукового та ін.). Це форма наукового пізнання, що відображає зв'язки, закономірності дійсності і спрямована на її перетворення. У науці ідея, крім усього іншого, спрямовує пошук нових шляхів вирішення проблем, включає усвідомлення мети та прогнозування подальшого розвитку пізнання і практичного перетворення світу. Отже, ідея стосується не лише реального життя, а й його еволюції, тобто є інструментом пізнання теперішнього і майбутнього.

Проблема (< грец. *problēma* – завдання, задача) – складне теоретичне або практичне питання, що потребує розв'язання, вивчення, дослідження; означає наявність суперечливої ситуації, необхідність створення концепції, теорії для її інтерпретації та розв'язання. Це форма наукового пізнання у єдності двох змістових елементів: знання про незнання і передбачення можливості наукового відкриття. Як суб'єктивна форма вираження необхідності розвитку знання проблема є одночасно засобом і методом пошуку нових знань. Отже, постановка проблеми є виходом зі сфери уже вивченого у сферу того, що належить вивчити. Необхідно завжди враховувати: постановка проблеми – момент зародження нових знань, який має активний пошуко-

вий характер і визначається як початковий етап становлення наукової теорії. Загалом розвиток пізнання тлумачать як перехід від постановки одних проблем до їхнього розв'язання, а потім до постановки нових проблем і подальшого вирішення їх.

Гіпотеза (< грец. *hypothesis* – основа, припущення) – 1) наукове припущення, що висувається для пояснення якого-небудь явища дійсності, вимагає перевірки на досвіді й теоретичного обґрунтування, щоб стати достовірною науковою теорією; 2) узагалі припущення, яке вимагає підтвердження. Це форма та засіб наукового пізнання, за допомогою яких створюється один із варіантів вирішення проблеми, істинність якої ще не встановлена і не доведена. Як форма розвитку наукового пізнання, як засіб переходу від невідомого до відомого, від неточного до точного знання, гіпотеза спрямована на перетворення в наукову теорію або на заміну новою гіпотезою.

Наявність гіпотези є передумовою переходу до концепції, тобто обґрунтування основної ідеї теорії.

Концепція (< лат. *conceptio* – сприйняття) – система поглядів, розуміння певних явищ, процесів, набір доказів при побудові наукової теорії. Це форма та засіб наукового пізнання, яка є способом розуміння, пояснення, тлумачення основної ідеї теорії, а також науково аргументований і здебільшого доведений основний зміст теорії (хоча, на відміну від теорії, він не втілений у струнку логічну систему).

Теорія (< грец. *theōria* – розгляд, дослідження) – 1) система узагальненого знання, пояснення тих чи інших явищ дійсності; 2) сукупність узагальнених положень, які утворюють якусь науку або її галузь, а також сукупність правил якогось виду мистецтва, майстерності тощо; 3) система поглядів із будь-якого питання. Через глибину, конкретність, синтетичність, логічність теорії науковці вважають її найбільш адекватною формою пізнання, яка уможлиблює розуміння об'єкта в його внутрішніх зв'язках і цілості, багатоманітності наявних фактів, дає змогу передбачати, прогнозувати нове.

Оскільки в процесі проходження науково-дослідницької практики студент опрацьовує різноманітні наукові джерела й

сам може здійснювати розвідки різних видів, варто враховувати, що кожен із них має свою специфіку. *Фундаментальні теоретичні дослідження* – спрямовані на пошук принципово нових ідей, шляхів і методів пізнання та пояснення. Вони передбачають поглиблений аналіз наявних теорій, законів, гіпотез, їх критичне осмислення і науково-творче застосування. *Цілеспрямовані теоретичні дослідження* – орієнтовані на критичне вивчення раніше запропонованих рішень теоретичних проблем, емпіричну перевірку відомих наукових законів, теорій, гіпотез, на розмежування перевірених і гіпотетичних знань. *Прикладні наукові дослідження* – зосереджені на пошуках методів практичного застосування теоретично сформульованих законів і теорій. Хоча вони спрямовані на сферу практичного використання, однак ведуть до наукових відкриттів.

Крім того, в науковому пізнанні, а отже, і в наукових дослідженнях різних форм виокремлюють *емпіричний* і *теоретичний* рівні, котрі розрізняються глибиною, повнотою, комплексністю осягнення об'єкта, цілями, методами і способами втілення знань, ступенем значущості, співвідношенням чуттєвого та раціонального.

На *емпіричному* (< *емпіричний* < *емпіризм* < грец. *empeiria* – досвід) рівні науковець спостерігає факти, фіксує їх, проводить експерименти, встановлює емпіричні співвідношення і зв'язки між окремими явищами. У дослідженнях студентів ця форма наукового пізнання виявляється вже на початковому етапі розвідок (наприклад, підбір джерел інвентарю фактів; виокремлення одиниць, що стосуються предмета; попередня оцінка явища тощо) і є необхідною передумовою створення системи знань і теорій, тобто *теоретичного* рівня. Він передбачає відображення внутрішніх зв'язків та закономірностей об'єкта на основі раціонального осягнення даних емпіричного пізнання. Суб'єкт наукової діяльності, таким чином, виходить за межі свого безпосереднього досвіду і за рахунок абстрактного мислення досягає вищого рівня ідеалізованих понять, котрі не мають емпіричних корелятивів. Студент-дослідник повинен усвідомлювати, що теоретичний рівень наукового пізнання спирається на широку,

багатоманітну емпіричну базу, ґрунтується на осмисленні та розвитку вже відомих теорій. Емпіричний і теоретичний рівні становлять нерозривну єдність. Отже, під час проходження науково-дослідницької практики молодий науковець працює над формуванням і осмисленням як емпіричної, так і теоретичної бази власного дослідження, при цьому виявляючи творчий підхід.

Безсумнівно, *творчість* є фундаментальною основою наукової діяльності. Вона спрямована на синтез різних діяльнісних форм у соціальній, природній, духовній сферах і створення нових якостей матеріального та духовного буття. Суттєва ознака творчості – її цілеспрямований, свідомо прогностичний і синтезуючий характер. Отже, усякий продукт творчості є наслідком синтезу, хоча творчий синтез у кожному конкретному випадку особливий. Творчість – складова будь-якої галузі діяльності людини, а вид цієї діяльності зумовлює належність творчості до однієї з форм: повсякденно-побутової (опредметнення у продуктах праці), наукової (мисленнєвої), технічної (єдність мисленнєвої і предметної), художньої (чуттєвої) тощо. Таким чином, як аксіому слід сприймати те, що наукова діяльність, як, наприклад, і журналістська, завжди є творчою діяльністю і потребує відповідних підходів.

У науковій діяльності виявляються різні типи творчості: *раціоналістична* (ґрунтується на розсудково-раціональному мисленні; основною ознакою є свідоме цілепокладання, осмисленість, цілеспрямованість діяльності; втілюється як практико-емпірична та науково-теоретична), *інтуїтивна / позасвідома* (логічний наслідок попереднього обдумування проблеми, ідеї, творчого задуму і значної підготовчої роботи), *раціонально-інтуїтивна творчість* (є результатом поєднання раціоналістичної та інтуїтивної). Хоча виокремлюють й інші типи творчості – *духовно-космологічну* (характерну для культурної традиції Сходу), *догматичну* (ґрунтується на застарілих, спотворених поняттях і світоглядних парадигмах про форми буття) тощо, – визначальними для журналістськознавчої та журналістської діяльності все ж є перші три.

Оскільки проблематика та результати науково-дослідницької роботи (у т. ч. практики) можуть стосуватися різних сфер

буття суспільства, в яких так чи інакше задіяні медіа, враховуємо й форми творчості. *Предметно-практична* форма пов'язана з життєдіяльністю людини, забезпеченням засобів виробництва та споживання і вважається основоположною щодо інших видів діяльності (духовної, моральної, релігійної та ін.); *духовно-практична* форма (технічна, художня, соціальна творчість); *духовно-теоретична* форма (наука, філософія). Духовно-теоретичний синтез є найбільш пізнім і вищим феноменом, вираженням найбільш абстрактних смислів та здійснюється на основі ідеалізованих (абстрактних) об'єктів, що існують як смисли понять (категорії) теоретичної мови, а не як конкретна предметна реальність.

Загалом *наука* як тип творчого синтезу, різновид діяльності стосується усіх виявів соціального та духовного життя, є базисом культурно-історичного процесу й соціального буття людини. Досягнення науки мають усезагальний характер, локально та культурно не обмежені, що зумовлено її амбівалентною природою (упливає як на світ речей, так і на суб'єкти діяльності). Наукова ідея має інтегративну дію і слугує розгортанню теоретичного синтезу в систему: ідея – гіпотеза – теорія (закон). Основою для творення нових ідей є відомі теоретичні положення, які в процесі творчого наукового синтезу трансформуються в одну зі сторін чи аспектів інших, більш фундаментальних наукових теорій. Творчий синтез у науці виявляється через аналіз (виділення та визначення проблем, суттєвих аспектів і тенденцій) та завершується синтезом (встановлення загального взаємозв'язку сутностей у законі). Кожен журналістикознавець у науковій діяльності повинен враховувати, що саме філософське знання забезпечує осмислення й обґрунтування категоріального методологічного апарату всіх наук. Тому аналіз різноманітних явищ має здійснюватися з урахуванням і розумінням принципів, закономірностей, категорій філософії, які є основою системи фундаментальних принципів, ідей, понять. Зрозуміло, що кожен науковець-практикант повинен мати власні наукові ідеї, кілька гіпотез (котрі під час роботи будуть підтверджені чи спростовані), концепцію дослідження.

Усі вияви творчості (предметно-практичне виробництво, ремесло і мистецтво, технічна і наукова діяльність тощо) історично та соціокультурно взаємопов'язані, взаємозумовлені, взаємодоповнювані у великому цілісному творчому синтезі. Враховуючи суб'єкт творчості, визначають *індивідуальну, колективну й індивідуально-колективну* творчість. Колективна творчість актуальна і в мистецтві, і в науці, де часто розробляється спільний задум, ідея та докладається різноякісний інтелектуальний, чуттєвий потенціал. Однак колективна творчість не знецінює творчу особистість, і тут суб'єкт зберігає творче «я». Хоча формально результати науково-дослідницької практики мають бути індивідуальними / одноосібними (оцінюється особистий внесок науковця у вивчення проблеми), проте відображають і колективну роботу (здійснюються в межах кафедральної наукової проблеми під керівництвом викладача).

Успішність проходження практики забезпечує не лише глибоке розуміння сенсу науки, знання принципів, методів, основних підходів до вивчення різноманітних явищ, а й особливий інтерес молодого науковця до певної проблематики, її відповідність його уподобанням. Оскільки мас-медійна проблематика дуже багатоманітна й дозволяє кожному науковцю обрати те, що йому найбільш імпонує, подамо **основні напрями** з відповідною тематикою **досліджень** (зауважимо: обрану тему слід буде уточнити, конкретизувати як на рівні формулювання, так і з урахуванням джерел емпіричного матеріалу), що допоможе студентіві-практикантові краще зорієнтуватися.

Історія української та зарубіжної журналістики:

періодичні видання Закарпаття початку ХХ ст.; преса етнічних груп Закарпаття ХХ-ХХІ ст.; суспільно-політичні видання Закарпаття у складі СРСР; часописи Закарпаття для різних соціальних груп (ХХ-ХХІ ст.); еволюція закарпатської періодики; розвиток закарпатської журналістики в загальноукраїнському контексті; історія розвитку преси субетносів Закарпаття; ромські часописи у системі періодичних видань Закарпаття ХХ-ХХІ ст.; публіцистична спадщина Августина Волошина;

Василь Гренджа-Донський як публіцист; актуалізація ідей Олександра Духновича у закарпатському медіа-просторі; роль публіцистики Петра Скунця у розвитку закарпатської журналістики; особливості закарпатського радіомовлення ХХ ст.; становлення та розвиток тележурналістики на Закарпатті; закарпатська публіцистика ХХ ст.: характерні ознаки та основні тенденції; особливості становлення і розвитку преси української діаспори; роль північноамериканської української преси у становленні незалежної Української держави; система засобів масової інформації УРСР; проблематика публіцистики Олени Теліги; своєрідність конфесійних видань Закарпаття ХХ ст.; історія студентської газети Ужгородського національного університету «Погляд»; вплив публіцистики В'ячеслава Чорновола на український журналістський процес; особливості реклами в закарпатських періодичних виданнях дорадянського періоду; роль журналістики в духовному відродженні українців (90-ті роки ХХ ст.).

Теорія і практика журналістської творчості:

ознаки інтерактивності сучасних ЗМІ; особливості вияву функцій журналістики в різних видах засобів масової інформації; проблема дотримання основних принципів журналістики в конвергентних ЗМІ; особливості інтерпретації релігійних питань в сучасних закарпатських мас-медіа; жанрово-тематична специфіка спортивних видань України; репортаж як інструмент медіаторчості у контексті проблеми її інформативної цінності; особливості актуалізації інтерв'ю у зв'язку з ознаками еволюції сучасного українського телемовлення; своєрідність вияву явища трансформації жанрів у регіональних друкованих ЗМІ; соціальні мережі як джерело інформації для засобів масової інформації; проблема формування негативної картини світу сучасними засобами масової інформації; аналітична складова сучасного закарпатського телемовлення; специфіка вия-

ву категорій суб'єктивного і об'єктивного як основи антиномій медіатексту; реконструкція як метод сучасної телевізійної журналістики; статус авторської колонки у системі жанрів; стан і перспективи онлайн-журналістики; проблема науковості журналістського аналізу; жанровий спектр української аналітичної журналістики; проблема достовірності інформації в українській новинній журналістиці; художньо-публіцистичні форми журналістського осмислення дійсності; проблема журналістської компетентності у зв'язку з висвітленням політичних реалій; українська воєнна журналістика (період російської агресії 2014-2017 рр.); лінгвально-паралінгвальні засоби сучасної тележурналістики; специфіка радіомовлення як складової сучасного медіапростору; новітні джерела фактичного матеріалу в сучасній медіатворчості; блогосфера як нове явище у засобах масової комунікації; жанрово-тематична специфіка закарпатських ЗМІ; преса як каталізатор вирішення суспільно значущих проблем сучасності; специфіка застосування різних методів збору і вивчення інформації в журналістській практиці; особливості архітектоніки сучасних медіатворів; етичні аспекти функціонування засобів масової інформації; ознаки патогенності в сучасних українських журналістських творах; плагіат як реалія сучасного медіапростору; формально-змістова своєрідність сучасного інтернет-видання; особливості ідеологічного підґрунтя сучасної журналістської творчості; гуманістичні орієнтири діяльності журналіста; проблема нівелювання морально-культурних цінностей у сучасному медіамовленні; вияв катастрофізму в сучасних українських медіатворах; особливості правового регулювання діяльності сучасних засобів масової інформації; проблема становлення громадського телебачення в Україні; вияв постмодернізму в сучасних українських засобах масової інформації; російська експансія в медіапросторі поч. ХХІ ст.; проблема

відповідальності і професійної компетентності журналіста; засоби і способи контрпропаганди «руського міра» в українських ЗМІ.

Сучасна українська мова в засобах масової інформації:

лінгвально-паралінгвальна специфіка втілення комунікативної функції сучасного українського медіатвору; сугестивний потенціал лінгвальних засобів сучасного журналістського тексту; мовленнєвий етикет українського віртуального медіапростору; лексика зниженої конотації у структурі медіатексту; вербальні засоби інтелектуалізації друкованого медіамовлення; інтертекстуальність як виразник авторської манери публіциста; використання нелінійного тексту та мультимедіа в сучасному інтернет-просторі; невербальні засоби спілкування як елемент комунікативного коду тележурналіста; проблема еталонності сучасного українського журналістського мовлення; проблема іншокультурного впливу в галузі сучасного журналістського текстотворення; формально-змістова своєрідність аналітичних текстів; специфіка журналістського мовлення, орієнтованого на різні соціальні групи; мовні ігрові стратегії в сучасних українських ЗМІ; специфіка актуалізації лексичних одиниць у медіатексті; вербальні засоби суб'єктивізації журналістського мовлення; мовні ресурси творення об'єктивної картини світу в медіатексті; фразеологічні засоби у структурі медіатвору; мовностильові ознаки текстів інформаційних жанрів; мовностильові ознаки медіатекстів аналітичного спрямування; стилістичні ресурси творення художньо-публіцистичних медіатекстів; особливості актуалізації узуального й оказіонального словотворення у журналістських текстах; морфологічний потенціал увиразнення медіатвору; синтаксична специфіка медіатекстів різної жанрової належності; використання можливостей різних функціональних стилів сучасної української літературної мови у журналістській творчості; медіаторчість у контексті

культуромовних якостей; проблема еталонного медіамовлення; основні мовні тенденції у сфері мас-медіа; мовленнєве втілення думки як відображення інтелектуального рівня журналіста; типові й нетипові лінгвально-паралінгвальні засоби друкованого медіамовлення; типові й нетипові лінгвально-паралінгвальні засоби аудіовізуального медіамовлення; мовленнєва специфіка онлайн-журналістики; мовностилістичні особливості творів закарпатських ЗМІ; прецедентний текст у друкованих засобах масової інформації; інтертекстуальність як явище сучасного медіапростору; роль текстових факторів у зв'язку з проблемою результативності журналістської творчості; засоби досягнення виразності й естетичності медіамовлення; медіаторчість як відображення мовних смаків суспільства; проблеми мовної майстерності сучасного журналіста.

Фотожурналістика і дизайн:

специфіка сучасної фотожурналістики як візуального осмислення дійсності; інформаційно-аналітичний потенціал фотожурналістики в сучасних періодичних виданнях; виразально-змістові особливості типових жанрів сучасної фотожурналістики; фотоілюстрація як елемент архітекtonіки журналістського твору; сучасні прийоми візуалізації українських періодичних видань; особливості використання інфографіки в сучасних друкованих ЗМІ; дизайн сучасних спеціалізованих видань; репрезентація художньої фотографії в сучасних українських журналах; інтерпретація соціально значущих проблем засобами фотожурналістики; дизайн як відображення типологічних особливостей періодичного видання; тенденції розвитку сучасної української фотожурналістики; використання досвіду провідних фотожурналістів світу в українських медіа; дизайн сучасної закарпатської преси.

Зв'язки з громадськістю та реклама:

рекламний текст як складова сучасного українського медіапростору; своєрідність застосування комунікатив-

них технологій засобами масової інформації у контексті сучасних політичних реалій; прихована реклама як факт сучасного українського рекламотворення; роль засобів масової інформації у формуванні іміджу України; зміст, форми і функції сучасної телереклами; особливості рекламного тексту як соціоетичного явища; специфіка діяльності різногалузевих прес-служб; вияв інформаційні війн у сучасному українському медіапросторі; особливості формування іміджу засобами масової інформації; засоби і методи рекламного впливу в сучасних мас-медіа; іміджеві PR-технології в сучасних українських ЗМІ; проблема впровадження світового досвіду в українській рекламотворчості.

Запропонована проблематика, звичайно, не вичерпує усіх аспектів відповідних галузей, однак може дати поштовх до вивчення різноманітних питань теорії та практики сучасних мас-медіа.

ВИМОГИ ЩОДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРАКТИКИ

Основна мета науково-дослідницької практики, що за своїм характером є переддипломною, – підготовка підсумкової наукової розвідки до апробації на кафедрі (під час попереднього захисту результатів) та написання тексту дипломної (бакалаврської, магістерської) роботи. Основною вимогою, отже, є наявність у підсумку результатів майже завершеного дослідження.

Успішність проходження НДП забезпечить виконання таких інших вимог: наявність узгодженої з керівником теми, кількох гіпотез, концепції наукового дослідження; розроблений докладний план вивчення окремих аспектів; добра орієнтація в теоретичних і практичних джерелах, що стосуються теми; послідовне виконання плану; підтримання зв'язку з керівником для вчасного корегування ходу дослідження та уникнення хибних висновків; систематичне узагальнення поетапних резуль-

татів у текстовій формі; компонування попереднього варіанту дипломної роботи.

Нагадаємо, що під час вивчення різноманітних аспектів наукової проблеми треба спиратися на базові принципи, методи, способи, засоби гносеології, які є основою наукової діяльності незалежно від галузей і напрямів. Отже, журналістикознавець, як і усякий науковець, має свідомо керуватися такими основоположними принципами: *об'єктивності* (визнання об'єктивного існування дійсності як об'єкта пізнання, її незалежності від свідомості та волі суб'єкта), *пізнаваності* (визнання того факту, що людські знання у принципі здатні давати адекватне відображення дійсності, її об'єктивно істинну картину; що пізнанню людини у принципі немає меж, хоч на кожному історичному етапі воно обмежене рівнем розвитку практичної діяльності людства), *активного творчого відображення* (визнання того, що процес пізнання є цілеспрямованим творчим відображенням дійсності у свідомості людини; пізнання виявляє об'єктивний зміст реальності як діалектичної єдності дійсності та можливості, відображаючи не тільки справді існуючі предмети і явища, а й усі їхні можливі модифікації), *діалектики* (визнання необхідності застосування до процесу пізнання основних принципів, законів, категорій діалектики), *практики* (визнання суспільно-історичної предметно-чуттєвої діяльності людини, спрямованої на перетворення природи, суспільства та самої себе, основою, рушійною силою, метою пізнання, критерієм істини), *історизму* (вимагає розглядати усі предмети та явища в їх історичному виникненні і становленні, а також крізь призму історичних перспектив їхнього розвитку, крізь генетичний зв'язок з іншими явищами та предметами дійсності, тобто, іншими словами, з'ясовувати, як явище виникло, яких змін зазнало і чим воно є зараз), *конкретності істини* (ґрунтується на тому, що абстрактної істини не може бути, істина завжди конкретна, кожне положення наукового пізнання слід розглядати в конкретних умовах місця та часу).

Пізнання як процес активного творчого відтворення дійсності у свідомості людини осмислюється у гносеології крізь ка-

тегорії «суб'єкт» – «об'єкт». Суб'єктом пізнання є людина не як біологічна істота, а як продукт суспільно-історичної практики, і кожна людина реалізує себе в пізнанні як суспільна істота. Розуміючи це, журналіст-науковець, ґрунтуючись на власному соціальному досвіді, повинен уміти абстрагуватися від своїх уподобань, стереотипів, емоцій, тобто прагнути максимально неупереджено осмислити обране явище. Пізнавальна діяльність суб'єкта спрямована на *об'єкт*, що становить не всю об'єктивну реальність, а лише ту її частину, котра уже введена у практику людства і входить у коло пізнавальних інтересів. Це не лише явища природи, суспільства, а й сама людина, відносини між людьми, а також свідомість, пам'ять, воля, почуття, духовна діяльність у всіх її проявах. Об'єкт пізнання не обмежений об'єктивною реальністю, а стосується й ідеального світу (ідеальні об'єкти – ідеальні образи об'єктивно існуючих предметів, які окреслюються у результаті абстрагування та ідеалізації). Властивості, окремі аспекти та специфічні риси об'єкта, котрі виокремлюються науковцем для аналізу, окреслюють у науковому процесі як *предмет* дослідження. Об'єкт і предмет дослідження співвідносяться як загальне і часткове, а процес наукового пізнання передбачає наявність взаємодії суб'єкта і об'єкта, де суб'єкт є носієм діяльності, а об'єкт – предметом, на який вона спрямована. Результат пізнання – суб'єктивний образ дійсності, що становить діалектичну єдність суб'єктивного та об'єктивного.

Належна реалізація наукових завдань залежить і від адекватно дібраних методів (способів пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя; прийомів, спрямованих на осмислення дійсності), сукупність яких утворює методіку наукового дослідження.

Із великого спектру наукових методів практикант повинен дібрати найбільш оптимальні, тобто такі, застосування яких буде результативним саме в його дослідженні. Журналістико-знавчі розвідки передбачають застосування методів на усіх етапах розробки наукової проблеми: накопичення матеріалу, збір інформації (первинні методи); обробка дібраних фактів, їх кількісний і якісний аналіз, систематизація, класифікація тощо

(вторинні методи); перевірка отриманих результатів, виявлення постійних і змінних характеристик та ін. (верифікаційні методи). Отже, серед основних методів варто звернути увагу на такі: *спостереження* (система фіксування та реєстрації властивостей і зв'язків досліджуваного об'єкта в природних умовах; застосовується з урахуванням мотивації науковця, особливостей об'єкта, обраних засобів і допомагає зафіксувати його певні властивості і зв'язки, хоча й не дозволяє повністю розкрити їх природу, сутність, еволюцію), *вимірювання* (спрямований на фіксацію та реєстрацію кількісних особливостей об'єкта і здійснюється переважно інструментально, тобто за допомогою приладів), *експеримент* (метод емпіричного рівня, за допомогою якого об'єкт вивчають у спеціально створених умовах, які уможливають з'ясування специфіки і закономірностей явища; передбачає здійснення таких операцій, як визначення мети і завдань; обґрунтування умов і принципів його проведення; вибір технічних засобів; спостереження, вимірювання, фіксація отриманих даних; статистична обробка результатів; класифікація), *аналіз* (процес уявного або фактичного поділу предмета на складові частини – аспекти, ознаки, властивості, відношення – з метою ґрунтовного вивчення їх і об'єкта в цілому; дозволяє встановити його будову, виокремити суттєве і несуттєве, пізнати окреме як елемент єдиного складного утворення), *синтез* (дослідження предмета шляхом пізнання його як єдиного цілого, у єдності і взаємозв'язку його частин; процес поєднання складових предмета, розчленованих під час аналізу).

Мета і завдання пізнання об'єкта зумовлює застосування різних видів аналізу та синтезу. *Емпіричний* (прямий) аналіз і синтез використовують на ознайомчому етапі, який передбачає виділення частин об'єкта, з'ясування диференційних ознак і властивостей. Дослідити сутність об'єкта дозволяє *елементарно-теоретичний* (зворотний) аналіз і синтез, що ґрунтується на припущеннях, розумінні причиново-наслідкових зв'язків, тобто на теоретичних міркуваннях. *Структурно-генетичний* аналіз і синтез уможливорює поглиблене пізнання сутності об'єкта за рахунок вичерпного вивчення причиново-наслідкових зв'язків

елементів і компонентів явища, а також чинників, що впливають на його формування та функціонування.

Крім зазначених методів, застосовуються також інші загальнонаукові методи, як-от: *абстрагування* (відволікання від окремих властивостей предмета та зосередження уваги на тих характеристиках, які безпосередньо стосуються предмета дослідження; дозволяє виявити сутність явищ і схематизує динамічну дійсність, чим і забезпечує вивчення певних особливостей предмета в чистому вигляді; доповнює аналіз, синтез тощо), *узагальнення* (з'ясування загальних характеристик і властивостей об'єкта, перехід від часткового до загального, від менш до більш загального), *індукція* (спосіб міркування від окремого до загального, що дозволяє обґрунтувати певну гіпотезу або припущення), *дедукція* (виступає в єдності з індукцією та спрямований на пошук істинного знання про окреме на основі загальних принципів та закономірностей; аксіома про те, що все стверджуване або заперечуване відносно всього класу предметів є стверджуваним або заперечуваним відносно кожного предмета цього класу, – логічне підґрунтя дедуктивного методу), *моделювання* (опосередкований метод дослідження, зміст якого у створенні і вивченні копії об'єкта наукового інтересу – моделі, які можуть бути матеріальними та ідеальними; способом логічного моделювання є *ідеалізація*, а її результати тісно пов'язані з емпіричним рівнем наукового пізнання, оскільки з гіпотетичного мінімуму ознак об'єктів виводяться й узагальнюються закони їхнього функціонування), *аксіоматичний* метод (спрямований на побудову наукової теорії, деякі з тверджень якої сприймаються як вихідні аксіоми, при цьому вони повинні бути істинними і не суперечити одна одній), *гіпотетико-дедуктивний* метод (полягає у висуненні гіпотез про причини досліджуваних явищ і формулюванні шляхом дедукції висновків щодо аналізованого об'єкта), *історичний* метод (спрямований на вивчення об'єктивного розвитку об'єкта, реальної його історії з усією її специфікою; спосіб мисленнєвого відтворення історичного процесу в його хронологічній послідовності та конкретності), *логічний* метод (полягає у мисленнєвому відтворенні

реального процесу розвитку об'єкта та сприяє відображенню основних етапів і якісних особливостей еволюції явища; дозволяє розкрити роль окремих елементів системи у складі цілого).

Усі згадані методи застосовуються у наукових дослідженнях не автономно, а комплексно і є знаряддям інтерпретації та перетворення світу. Журналістикознавець повинен враховувати, що необхідність використання кожного методу зумовлена особливостями об'єкта, предмета пізнання і законами їх розвитку. Тобто обраний метод має бути адекватним об'єкту дослідження.

Отже, в журналістикознавчих розвідках застосовуються різноманітні методи, котрі, з огляду на об'єкт вивчення, мають специфіку вияву та застосовуються для осмислення і теоретичного, й емпіричного матеріалу.

Під час науково-дослідницької практики студент, крім роботи над інвентарем фактів, опрацьовує наукову літературу – з'ясовує ступінь дослідженості проблеми, визначається з науковими пріоритетами, шукає аргументацію для власних спостережень, міркувань, осмислює перспективні напрями. При цьому молодий науковець виявляє добросовісність у ставленні до чужого авторського доробку, не спотворює чужих думок, ідей, поглядів, пам'ятає про категоричну неприпустимість плагіату. Тому все, почерпнуте з наукової літератури, автор точно фіксує, ретельно паспортизує, належно оформляє покликання, не привласнюючи результати чужої праці.

У процесі розробки концепції перш за все варто звернути увагу на підручникову-посібникову, словникову літературу, адже такі джерела стосуються основних питань, понять і терміноодиноць історії журналістики, теорії та практики журналістської творчості, мови засобів масової інформації, медіаправа тощо. Оскільки журналістикознавчі дослідження часто мають інтердисциплінарний характер, потребують комплексного підходу, а відповідно – й залучення наукових джерел з інших галузей знань (соціології, політології, культурології etc.). У формуванні теоретичної бази дослідження підруникова та посібникова література корисна також тим, що містить вказівки (цитація, посторінкові покликання, списки літератури) на інші дотичні пра-

ці. Не слід ігнорувати підручкову літературу різних років видання (навіть радянської доби), тому що їх послідовне опрацювання дає можливість простежити динаміку вивчення проблеми, з'ясувати основні дискусійні моменти і невирішені питання.

Корисними у науковій роботі є словники різного типу – енциклопедичні та лінгвістичні (філологічні). Енциклопедичні словники можуть застосовуватися під час дослідження проблеми як надійне джерело з'ясування і перевірки різноманітних фактів, що стосуються усіх сфер життя соціуму – історії, культури, політики, економіки тощо. Крім відповідної словникової статті, студент повинен простудіювати і науковий апарат до неї (список інших джерел, котрі стосуються питання). При виконанні роботи варто залучати лінгвістичні словники – тлумачні, правописні, орфоепічні, етимологічні, словники міжслівних зв'язків, перекладні та інші, – які дають змогу адекватно втілити думку, максимально точно й повно представити результати дослідження, створити належного рівня науковий текст. Для з'ясування стрижневих понять наукового дослідження необхідно застосовувати й термінологічні словники, оскільки сумлінний дослідник повинен спиратися на академічні дефініції, розрізняти одиниці однієї терміносистеми, оперувати термінами з глибоким розумінням їхнього значення.

Зорієнтуватися у ступені вивченості, значущості проблеми допоможуть монографічні джерела (монографії, дисертації та автореферати до них), які сприятимуть обранню оптимального шляху дослідження, компетентному опрацюванню нового емпіричного матеріалу, тобто стануть серйозним підґрунтям пошукової роботи практиканта. Крім того, ефективність науково-дослідницької роботи може забезпечити опрацювання розвідок, опублікованих у періодичних і неперіодичних фахових виданнях. Під час пошуку наукової інформації не треба обмежуватися формулюванням теми власної роботи (воно завжди оригінальне), слід враховувати широкий спектр дотичних проблем і напрямків.

У межах науково-дослідницької практики пошук літератури можна здійснювати безпосередньо в наукових бібліотеках, а також із застосуванням автоматизованих інформаційно-пошу-

кових систем, баз і банків даних інтернету. Яким би не був носій інформації (паперовий чи електронний), треба дотримуватися згаданих принципів наукової діяльності – сумлінно та добросовісно використовувати і вводити в текст знайдену інформацію. Нагадаємо, що оформлення цитат ґрунтується на загальноприйнятих у науковій сфері правилах: цитовані фрагменти відтворюються в лапках, абсолютно точно і повно, тобто зі збереженням усіх лексичних, граматичних, стилістичних особливостей тощо; скорочують авторські висловлювання таким чином, щоб цитований варіант не спотворював думки; на місці пропущених слів у цитаті у круглих дужках ставлять три крапки; кожна цитата супроводжується посторінковим або наскрізним покликанням на джерело (для студентських робіт найбільш оптимальним є наскрізний спосіб, коли у квадратних дужках вказують номер джерела у списку літератури і сторінку); після виділень у середині цитати окремих слів, словосполучень (курсивом, жирним шрифтом тощо) з метою привернути увагу до важливих положень у дужках зазначають свої ініціали з відповідною ремаркою; при непрямому цитуванні, себто переказі чужих висловлювань, слід максимально точно відтворювати думку автора, а також обов'язково джерело інформації у формі покликань.

Як результат формування теоретичної бази дослідження студент-практикант подає серед матеріалів практики список наукової літератури, оформлений за чинним стандартом.

Важливою вимогою успішного проходження науково-дослідницької практики є добір та опрацювання емпіричного матеріалу розвідки, не менш важливого, ніж теоретичний. Усяке журналістичкознавче дослідження спрямоване на вивчення конкретного фрагмента дійсності, а сам об'єкт вивчення зумовлює й підходи в опрацюванні та накопиченні фактичного матеріалу. Емпірична база як основа дослідницької праці – це система необхідної і достатньої кількості одиниць, вилучених у процесі спостереження певного явища. Джерела, якість та кількість такої бази зумовлені досліджуваною проблемою, метою, завданнями.

Дібраний фактичний матеріал слід ретельно фіксувати (каталог у паперовій та електронній формах, записи на електрон-

них носіях із необхідним розшифруванням, архів тощо), зазначаючи джерело, час актуалізації, необхідний контекст, вчасно консультиватися з науковим керівником. Інвентар фактів треба оцінювати за обраними критеріями, систематизувати та класифікувати. У процесі підготовки тексту роботи емпіричний матеріал треба вводити у текст як аргументацію та ілюстрацію висунутих тез і положень, подавати курсивом (щоб коментоване відрізнялося від коментарів). Ретельно і сумлінно дібрані одиниці для аналізу можуть мати наукову цінність, бути оформленими як додатки (словники, індекси, переліки найменувань тощо).

Під час добору фактичного матеріалу й опрацювання науково-теоретичних джерел дослідник-практикант має змогу ознайомитися з академічним розумінням проблеми, багатьма цікавими думками як вітчизняних, так і зарубіжних учених, зорієнтуватися у розмаїтті наукових підходів до вивчення проблеми та визначити власні наукові пріоритети. Молодий науковець має розуміти, що вдало обраний напрямок дослідження, котрий він з інтересом фундаментально і послідовно опрацьовує на фактично-теоретичному рівні, крім власне захисту матеріалів практики, може втілитися в інших формах – доповідях на семінарах конференціях, у наукових публікаціях та ін.

Отже, впродовж науково-дослідницької практики студент повинен:

- послідовно здійснювати науково-пошукову роботу;
- докладно вивчити наперед визначену наукову тему, керуючись затвердженими керівником концепцією та планом;
- підготувати текст наукового дослідження (дипломної кваліфікаційної роботи), спираючись на власноруч дібраний і опрацьований за допомогою відповідних методів емпіричний і теоретичний матеріал;
- належно оформити матеріали практики та подати їх у зазначений термін для захисту.

ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРАКТИКИ

У комплекс матеріалів, що засвідчують результативність науково-дослідницької практики та обов'язково реєструються у відповідний термін на кафедрі, входять:

- завдання до виконання дипломної роботи із зазначеною темою, терміном виконання, вихідними даними, прізвищами консультанта і виконавця, поетапним календарним планом тощо (заповнений практикантом під керівництвом викладача і затверджений завідувачем кафедри бланк);
- належним чином заповнений щоденник практики;
- докладний звіт про проходження НДП (підготовлений за стандартами офіційно-ділового стилю);
- текст наукового дослідження, в якому викладено основні здобутки практиканта.

Зауважимо: найсуттєвішим і найпереконливішим свідченням успішності науково-дослідницької практики студента є наявність тексту наукової розвідки. Нагадуємо, що він має втілюватися засобами одного з функціональних стилів сучасної української мови – наукового, – який забезпечує гносеологічні, когнітивні, інформативні, комунікативні тощо потреби. Основними ознаками, які потрібно враховувати при створенні наукового тексту, є абстрагованість, узагальненість, підкреслена логічність, однозначність, точність, ясність, об'єктивність, доказовість, логізована оцінність, аргументованість тощо. Вони зумовлені такими позамовними *стилетвірними чинниками*, як призначення (пошук ідеї, визначення понять і категорій, формулювання концепцій, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, пояснення явищ, систематизація знань), зміст (теоретичні відомості та практичні напрацювання про буття), мета (повідомлення нового знання про дійсність і доведення його істинності), комунікативне завдання (відтворення знань у переконливій формі).

Мовленнєва діяльність науковця здійснюється на засадах *культури наукової мови*, тобто нормативного застосування лінгвальних засобів в усній і писемній, діалогічній і монологічній фор-

мах наукової діяльності. Високий рівень мовнокомунікативної культури науковця-практиканта передбачає стилістичну компетенцію, знання і послідовне втілення основних комунікативних якостей культури мови, як-от: правильність, чистота, точність, логічність, доречність, доцільність, виразність, багатство, естетичність тощо. Крім того, кожен фахівець повинен володіти навичками наукового етикетного спілкування. Як і в інших сферах соціуму, у науковій царині історично склалися певні правила ввічливості й еталон поведінки. Тут традиційним є мовний етикет, що ґрунтується на комплексі засобів, котрі сприяють встановленню і підтриманню контакту між людьми, беруть участь у регулюванні їх взаємин на основі принципів гуманізму. Тому обов'язковим у науковій комунікації є *ввічливість, чемність, пристойність, уважність до співрозмовника, толерантність, неупередженість, інтелектуальна гнучкість* тощо. До структури мовного етикету як елементи комунікативних ситуацій зараховують звертання, привітання, знайомство, прощання, вибачення, подяку, побажання, прохання, запрошення, згоду, відмову, комплімент та ін. За цими ситуаціями закріплені різні мовленнєві формули, котрі, однак, об'єднані спільною ознакою ввічливого контакту. Володіння етикетними науковими нормами практикант зможе продемонструвати під час захисту свого наукового доробку.

Варто пам'ятати про необхідність створення оригінального цілісного наукового твору зі стрункою логічною побудовою, чіткою структурою, формально-змістовою та комунікативною довершеністю. Досягти цього допоможуть принципи укладання наукових текстів: змістова насиченість (інформативність, пізнавальна цінність); завершеність (цілісність розкриття завдань); наявність проблематики, яка актуалізується і на рівні архітектоніки; гіпотетичність; наукова новизна; професійна значущість; інтертекстуальність (зв'язок наукового тексту з іншими); об'єктивність. Логічність як ознака наукового тексту формується як результат логічного мислення і мовлення. Досліднику слід прагнути міркувати послідовно, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, обґрунтовувати факти й аргументувати висловлювання, формулювати тези і висувати гіпотези, уза-

гальнювати спостереження і втілювати їх у формі висновків. Цьому сприятиме граматична повнота й адекватність висловлювань, використання складних речень, зокрема сполучникових, як засобів членування і чіткого відтворення смислових зв'язків та найбільш прийнятної форми реалізації системи наукових понять. Логічність забезпечується також за рахунок прямого порядку слів, узагальнювальних слів при однорідних членах речення, вставних одиниць, лексем, що вказують на зв'язок міркувань. Логічність наукового тексту вважають відкритою, оскільки він не передбачає латентного змісту.

Важливими комунікативними ознаками будь-якого наукового тексту є також його точність (відповідність змісту позамовній дійсності) та однозначність, котрі як і логічність, тісно пов'язані з дотриманням *законів логіки*. Зокрема, варто уникати порушень *закону тотожності*, відповідно до якого предмет думки у межах одного міркування має лишатися незмінним. Для цього потрібно стежити, щоб у міркуванні всі поняття і судження були однозначними, не викликали різнотлумачень, оскільки в протилежному випадку у тексті може виявитися підміна понять. Не слід висловлювати суперечливі твердження щодо одного предмета мовлення, тобто порушувати *закон суперечності*, за яким не можуть бути одночасно істинними висновки, один із котрих щось стверджує, а інший те ж саме заперечує. *Закон виключеного третього* (із двох суперечливих суджень про той самий предмет одне помилкове, а інше істинне – третього судження бути не може) вимагає послідовного викладу наукових фактів і понять, чіткості та продуманості висловлювань. Істинність положень має бути достатньо обґрунтованою, що фіксує *закон достатньої підстави*. Практикант повинен розуміти, що, стверджуючи або заперечуючи щось, слід ретельно доводити правильність суджень, подавати переконливі аргументи (інші істинні думки, беззаперечні факти тощо), щоб відокремити істинне від неістинного та дійти правильних висновків.

Ефективним інструментом пізнання і втілення його результатів є лексичні, граматичні та інші ресурси наукової мови, серед яких найбільш виразні терміноодиниці; лексеми з ней-

тральним емоційним забарвленням; слова з абстрактним значенням; типові словоформули; специфічні скорочення; займенникова категорія множини у значенні однини; іменники у формі однини на позначення не окремого предмета, а поняття про клас предметів; уживання позачасових форм дієслів, зокрема теперішнього та майбутнього абстрактного часу, конструкцій із дієсловами-зв'язками, що надають висловлюванню узагальнено-відстороненого забарвлення; дієслівно-іменні сполуки, де смисловою домінантою є іменник; аналітичні граматичні конструкції; синтаксеми, де зосереджена увага на дії, а не на суб'єкті, зокрема неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові речення; прості ускладнені та складні синтаксичні моделі; дефініція (та загалом опис); міркування як типи висловлювань; фігури накопичення тощо. Крім того, у науковому мовленні традиційно використовують стереотипні формули, специфіка застосування яких зумовлена предметом дослідження, змістом і видом роботи, комунікативними потребами.

Таким чином, текст дослідження повинен сприйматися як цілісний комунікативний твір, котрий має чітку логічну структуру, містить елементи актуальності й новизни, витриманий у стилістиці наукового мовлення, оформлений відповідно до чинних стандартів.

Рекомендована література

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: [навч. посіб. для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / А. О. Білецький. – К.: «Арт Ек», 1997. – 224 с.
2. Білуха М. Г. Основи наукових досліджень: [підручник для студентів економічних спец. вузів] / М. Г. Білуха. – К.: Вища школа, 1997. – 271 с.
3. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. Богдан. – К., 1998.
4. Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови: [навч. посіб.] / Н. В. Ботвина. – К.: Арттек, 1998. – 190 с.

5. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення: [навч. посіб.] / Т. Б. Гриценко. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 536 с.
6. Здобувачу наукового ступеня: [метод. рекомендації] / [упоряд. С. В. Сьомін]. – К.: МАУП, 2002. – 184 с.
7. Зелінська Н. В. Наукове видання в Україні: історія та сучасний стан / Надія Зелінська. – Львів: Світ, 2002. – 268 с.
8. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К., 1970. – 360 с.
9. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: [навч. посіб.] / І. М. Кочан. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
10. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: [навч. посіб.] / Крушельницька О. В. – К.: Кондор, 2009. – 206 с.
11. Кушнарєнко Н. М. Наукова обробка документів: [підручник] / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – К.: Вікар, 2003. – 328 с. – (Вища освіта ХХІ ст.).
12. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: [навч. посіб.] / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
13. Михайлин І. Л. Журналістська освіта і наука: [підручник] / І. Л. Михайлин. – Суми: Університетська книга, 2009. – 336 с.
14. Михайлин І. Л. Науково-дослідна робота студента з журналістики: [методич. матеріали для студентів із спеціальності «журналістика»] / І. Л. Михайлин. – Харків: ХНУ, 2001. – 90 с.
15. Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту / І. В. Мороз. – К., 1997. – 56 с.
16. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенство, адвокатів, учнів і широкого громадянства / Проф., д-р Іван Огієнко; [факс. вид.]. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 72 с. – (Б-ка АТ «Обереги»).

17. Одарченко П. Про культуру української мови: [зб. статей] / Петро Одарченко. – К.: Смолоскип, 1997. – 320 с.
18. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: [навч. посіб.] / Г. С. Онуфрієнко. – К.: Центр навчальної літератури. 2006. – 312 с.
19. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі: [навч. посіб.] / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К., 2003. – 116 с.
20. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів, 1994.
21. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К.: Наукова думка, 1976. – 286 с.
22. Різун В. В., Скотникова Т. В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві [навч. посіб.] / В. Різун, Т. Скотникова. – К.: Преса України, 2008. – 144 с.
23. Різун В. В., Трачук Т. А. Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства: [монографія] / В. В. Різун, Т. А. Трачук / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 232 с.
24. Семенов О. М. Культура наукової української мови: [навч. посіб.] / О. М. Семенов. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 216 с. – (Серія «Альма-матер»).
25. Філософія: [навч. посіб.] / [Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; за ред. І. Ф. Надольного]. – [6-те вид., випр. і доп.]. – К.: Вікар, 2006. – 534 с.
26. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: [підручник] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – К.: Знання, 2004. – 307 с.
27. Шаповалова Г. В., Шебештян Я. М. Гостримо перо. Основи журналістикознавчих розвідок / Галина Шаповалова, Ярослава Шебештян. – Ужгород: Карпати, 2012. – 168 с.
28. Шумицька Г. В., Альбрехт А. Ю., Кіндюх Т. С. Основи наукових досліджень у школі нового типу: [навч.-методич. посіб.] / Г. В. Шумицька, А. Ю. Альбрехт, Т. С. Кіндюх. – Ужгород: ЗІППО, 2005. – 118 с.

II. ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА: СУТНІСТЬ, ФОРМИ І СПЕЦИФІКА УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗДОБУТОГО ДОСВІДУ

Сутність педагогічної діяльності у вищій школі

Одним із різновидів навчальної практики у вищій школі є педагогічна, яка спрямована на глибше засвоєння магістрантами педагогічних засад, опанованих студентами в межах курсу «Методика викладання у вищій школі», вироблення умінь і навичок проведення різної форми занять за допомогою різноманітних методів і прийомів викладання. Крім безпосередньої мети, педагогічна практика реалізує й інше завдання – дає змогу студентові випускного курсу діагностувати, випробувати, розвинути наставницькі здібності, реалізувати творчий потенціал та визначитися з майбутньою викладацькою перспективою.

Педагогічна сфера, в якій практикант спробує себе, особлива: центральне місце в ній посідає поняття педагогіки. Нагадаємо, що *педагогіка* (< грец. *paidagōgikē* < *paidagōgos* < *pais* (*paidos*) – дитина і *agō* – веду, виконую) – це наука про навчання та виховання людини. Крім цього, стрижневими поняттями, що складають сенс педагогічної діяльності, є *викладання, навчання, освітні функції, компоненти навчального процесу, закономірності, принципи, методи, форми навчання* тощо.

Одним із найважливіших для студента-практиканта є розуміння сутності *викладання* як основи його педагогічної роботи. Отже, викладання орієнтоване на забезпечення викладачем навчально-пізнавальної діяльності студента вищої школи з урахуванням стрижневих закономірностей, принципів, методів, форм і засобів навчання. Під час викладання для студентів окреслюють пізнавальні завдання, подають нову галузеву інформацію, організовують, стимулюють, перевіряють засвоєння матеріалу, планують самостійну роботу, контролюють рівень оволодіння знаннями, уміннями й навичками.

Процес *навчання* ґрунтується на матеріалах, розроблених відповідними фахівцями, затверджених планах і програмах, котрі

слід враховувати при плануванні й проведенні занять практикантом. Крім того, варто брати до уваги об'єктивні та суб'єктивні чинники, які детермінують навчальний процес. Як об'єктивні тут розглядають такі фактори: часові та просторові, культурні, політичні, економічні, історичні умови реалізації навчального процесу, стан сучасної освіти й науки, зміст навчання, сенс майбутньої професії. Суб'єктивними факторами навчання можна вважати індивідуальні особливості студента та викладача (мисленнєві, творчі, психічні, фізіологічні, мнемонічні та ін.), обранені педагогом з усього можливого арсеналу окремі стратегії, методи, форми, засоби навчання, пропонований для засвоєння масив інформації, особистісна взаємодія тих, хто навчає і навчається.

Зазначимо, що під час педагогічної практики реалізуються такі основні *функції* педагогічної діяльності у вищій школі, як освітня (оволодіння системним науковим знанням) та виховна (гармонійний розвиток особистості), спрямовані на формування професіонала, котрий оволодів усіма необхідними компетенціями. А ефективність їхньої реалізації залежить від успішності співпраці *суб'єктів* навчального процесу – викладача і студента.

Оскільки практикант виступатиме в ролі викладача, не зайвим буде нагадати, що *компонентами* відповідної діяльності є планування, організація, стимулювання, контроль, аналіз навчально-пізнавальної діяльності. Так, планування включає розробку робочих програм із навчальних дисциплін, методичних рекомендацій (ці компоненти не входять у завдання практиканта), підготовку планів-конспектів занять (лекційних, лабораторних, практичних, семінарських), завдань для самостійної роботи студентів, тематики наукових розвідок (рефератів, наукових повідомлень, тез, курсових досліджень). Організація навчального процесу передбачає продуману, струнко вибудовану педагогічну взаємодію викладачів і студентів, успішність якої забезпечують науково-методична література, попередньо розроблений план, заздалегідь дібрані дидактичні матеріали, відповідні технічних засоби *etc.* Стимулюють навчально-пізнавальну активність учнів вищої школи за допомогою узвичаєних та інноваційних методів і прийомів. Особливо ефективними тут

є акцент на найсучасніших наукових досягненнях та нерозв'язаних, дискусійних питаннях, вдало дібраний ілюстративний матеріал (для майбутніх працівників медіа це передусім актуальні факти журналістської творчості), практична значущість аналізованого матеріалу (тобто безпосередній зв'язок із майбутньою професійною діяльністю), апелювання до життєвого досвіду. Викладач-практикант здійснюватиме й контроль навчального процесу та загалом засвоєних знань, умінь і навичок. Форми контролю можуть бути різними (іспит, залік, колоквиум тощо) й залежать від змістового наповнення, виду заняття, конкретних мети і завдань. Актуальними для педагога-початківця є обговорення теоретичних питань, оцінка рівня виконання практичних завдань (створення й редагування медіатекстів різних видів, виявлення основних тенденцій сучасної журналістської творчості, встановлення відхилень від еталону, підготовка газетно-журнальної продукції та ін.), діагностика результатів самостійної роботи студентів. Обов'язковим є також аналіз навчально-пізнавальної діяльності, на підставі якого здійснюється оцінювання знань учнів вишу за відповідною шкалою, виробляються індивідуальні рекомендації студентам щодо засвоєння знань, корегується тактика викладання.

Діяльність викладача здійснюється лише у зв'язку з *діяльністю студента*, ефективність якої зумовлена багатьма об'єктивними й суб'єктивними чинниками, зокрема формами. Молодому педагогу потрібно зважати перш за все на традиційні форми (слухання, читання, конспектування, виконання різноманітних навчально-наукових завдань, професійне моделювання) і не забувати, що сама університетська підготовка має специфіку – науку розглядають у її розвитку та перспективі, не оминаючи проблем, шукаючи шляхи їх розв'язання; засвоєння знань здійснюється на основі поєднання навчання і творчої науково-дослідницької роботи; суттєва роль індивідуальної самостійної роботи студентів (в активному пошуку й опрацюванні наукової літератури, актуальних галузевих проблем, в осмисленні різноманітних питань, у творчому ставленні до виконання запропонованих завдань, загалом у науковій і навчальній ініціативності).

Додамо, що навчання у вищій школі позначене певними *закономірностями*, знання яких сприятиме свідомій, а отже – успішній діяльності практиканта. Серед основних відзначимо послідовність, системність у набутті фахових знань, формування світогляду, морально-етичних якостей, розвиток пізнавальних здібностей особистості; зумовленість навчання суспільними потребами; залежність результатів навчання від об'єктивно-суб'єктивних умов навчального процесу; цілеспрямована, контрольована пізнавальна діяльність майбутнього фахівця; тісна взаємодія викладача і студента під час реалізації мети і завдань навчання.

Зі згаданими закономірностями тісно пов'язані як загальнодидактичні, так і специфічні для вищої освіти *принципи* навчання.

До першої групи належать принципи науковості (вся інформація має бути науково обґрунтованою, апробованою, переконливою), системності й послідовності (матеріал подається логічно, впорядковано, зі збереженням чітких зв'язків між елементами явища), доступності (відповідність форми, методів викладу перцептивним можливостям аудиторії), практичної / життєвої зорієнтованості (врахування життєвого досвіду, можливостей застосування інформації у професійній діяльності, практична значущість), індивідуальності підходу, емоційності (врахування особистісних рис аудиторії, апелювання до позитивних емоцій, створення сприятливої для навчання атмосфери), усвідомленого активного навчання (мотивованість студента, усвідомлення необхідності засвоєння інформації, інтерес до пізнання, ініціативність у здобутті професійних знань, умінь і навичок), наочності (підкріплення інформації надійним ілюстративним матеріалом, апелюванням до життєвих, у т. ч. професійних, ситуацій, демонстрація наукових положень, законів за допомогою конкретних моделей), глибини й ґрунтовності знань (розуміння явищ, фактів, їхньої взаємозумовленості, причиново-наслідкових зв'язків, закономірностей і перспектив розвитку).

Другу групу становлять принципи єдності наукової та навчальної роботи викладацького й студентського колективів

(нерозривний зв'язок наукових досліджень і процесу навчання, послідовна науково-дослідницька робота студентів і викладачів), поєднання теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців (діалектична єдність теорії й практики, врахування її в організації навчального процесу), академічності (свобода мислення, збереження й розвиток традицій вищої школи, стимулювання наукової творчості).

Отже, молодий педагог під час практики повинен знати згадані закономірності та керуватися основними принципами навчання. Загалом важливим є дотримання чинного законодавства (Конституції України, Закону України «Про вищу освіту» та ін.). Крім того, студент-практикант хоч і не бере участі у формуванні освітньо-професійної програми та документів, що забезпечують її реалізацію, однак спирається на них під час роботи, а тому повинен орієнтуватися в їхніх особливостях. Зокрема, серед нормативних документів важливим є навчальний план, в якому фіксують перелік та обсяг нормативних і вибіркових дисциплін, послідовність їх вивчення, види занять, практики, самостійної роботи та кількість запланованих годин, обов'язкові до виконання студентами наукові роботи, графік навчального процесу, форми поточного й підсумкового контролю. Відповідно до переліку курсів та обсягу годин, зафіксованому в навчальному плані, формуються і навчальні / робочі програми окремих дисциплін. Такі документи визначають мету, завдання, очікувані результати, змістове наповнення та співвідношення різних типів занять, перелік тем і завдань для самостійного опрацювання, контрольні питання, критерії оцінювання, вид підсумкового контролю, рекомендовану літературу та містять різноманітні методичні матеріали (пакети контрольних завдань, екзаменаційних білетів, розроблені викладачами посібники etc.). Практикантові, перш ніж перейти до власне педагогічної діяльності в конкретному студентському колективі, варто докладно ознайомитися з робочою програмою тієї чи іншої дисципліни.

Під час підготовки до занять молодий педагог повинен перш за все залучати підручкові літературу, оскільки саме в ній подано всі найважливіші аспекти курсу. Нагадаємо, що най-

більш апробовані, підготовлені авторитетними науковцями відповідної галузі підручники є найнадійнішим джерелом навчально-наукової інформації. Треба враховувати як текстовий, так і позатекстовий компоненти цього типу видань. Перший містить послідовний виклад основних тем дисципліни, в якому осмислено найважливіші поняття, терміни, дефініції, подано узвичаєні класифікації, інтерпретовано основні положення теорії. Усе супроводжується переконливим ілюстративним матеріалом, чіткими, ясними узагальненнями, графічно виокремленими стрижневими змістовими компонентами. Другий (позатекстовий) компонент також має свою цінність, оскільки його складають науковий апарат (рекомендована література), контрольні запитання для засвоєння інформації, термінологічні словники та інші додаткові матеріали. Доцільним є врахування під час підготовки до занять кількох підручникових джерел (наприклад, до курсу «Сучасна українська мова в засобах масової інформації» – підручники А. П. Грищенка, М. Я. Плющ, О. Д. Пономарева, до дисципліни «Основи журналістики» – В. Д. Здоровеги, І. Л. Михайлина, А. З. Москаленка). Обов'язковим є й використання посібниково-довідкових, енциклопедичних видань, де можна уточнювати, доповнювати підручкову інформацію визначеннями, глибшими тлумаченнями понять, більш докладними (включно з етимологією) роз'ясненнями термінів, а також знайти найсучасніші розробки, погляди щодо дискусійних питань, нових наукових фактів і явищ.

Усе це дасть можливість молодому педагогові зорієнтувати студента у певній галузі, показати її багатоманітність і глибину, підштовхнути до творчого сприйняття й застосування наукової інформації в майбутній професійній діяльності.

МЕТОДИ І ФОРМИ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Оскільки пізнавальна діяльність має універсальний, усезагальний характер, *методи навчання* у вищій школі тісно пов'язані з основними гносеологічними методами (аналіз, синтез, індук-

ція, дедукція та ін.), ґрунтуються на них. Тут звернемо увагу лише на деякі, найбільш опрацьовані в методології навчання у вищій школі. Фахівці традиційно виокремлюють кілька груп методів, що стосуються організації, здійснення, стимулювання, контролю навчально-пізнавальної діяльності.

Основу методики становлять різноманітні словесні методи, серед яких є монологічні (розповідь, пояснення, опис) та діалогічні / полілогічні (бесіда, навчально-наукова дискусія), що доповнюються різноманітними вербально-невербальними або невербальними демонстративно-ілюстративними засобами (унаочнення у формі таблиць, схем, графіків, малюнків, фотоілюстрацій, карт, макетів тощо). Додамо, що методи можуть реалізуватися усно і письмово, а їх застосування залежить від типу, мети, завдань заняття, індивідуальних особливостей аудиторії та має комплексний характер.

Основними традиційними **формами**, в яких доведеться реалізувати себе як педагога вищої школи, є лекція, практичне, лабораторне, семінарське заняття. Так, *лекція* (< лат. *lectio* – читання) – форма організації навчання, яка передбачає науково обґрунтований, послідовний, системний виклад певної теми та актуалізує передусім інформаційну (інформування про наукові теорії, положення, явища, факти), роз'яснювальну (інтерпретація закономірностей, законів, проблем галузі), переконувальну (формування наукового світогляду, стійких уявлень і поглядів), стимулювальну (заохочення до вивчення питань певної сфери, зацікавлення пошуково-дослідницькою роботою), розвивальну (розширення світогляду, поглиблення ерудиції, розвиток пізнавальних здібностей) й виховну (формування гармонійної, моральної, професійно компетентної особистості) функції. Варто пам'ятати, що лекція має відповідати таким основним вимогам: науковість (наявність важливої актуальної інформації, обґрунтованість, точність, системність, логічність її подачі), високий культуромовний рівень (відповідність мовлення лектора стрижневим параметрам академічного стилю), врахування аудиторної специфіки (інтелектуальних, вікових, кількісних та інших особливостей слухачів), належний методичний рівень забезпе-

чення викладу матеріалу (добір оптимальних методів, дидактичних засобів і прийомів), відповідність морально-етичним нормам. В університеті на лекції з кожної дисципліни передбачено певну кількість годин, які слід раціонально розподілити з урахуванням простіших і складніших для студентів тем та необхідності вступного (ознайомлення зі змістом, завданнями, стрижневими поняттями, основними теоретичними джерелами курсу) й завершального (узагальнення всієї наукової інформації, акцентування на найважливіших аспектах опрацьованого, окреслення перспектив) занять. Крім того, студент-практикант може урізноманітнити подачу матеріалу, обравши один із таких різновидів лекції, як проблемна (викладач не подає готову інформацію з проблемних питань, а спонукає слухачів до пошуку шляхів розв'язання наукової проблеми, поетапно досягаючи результату), візуалізація (основний зміст подають за допомогою технічних засобів, наочно презентуючи наукову інформацію), бінарна (діалог викладачів з актуальних дискусійних питань курсу, демонстрація різних поглядів, пошук спільних рішень), прес-конференція (передбачає питання-відповіді із запропонованої теми). Який би вид лекційного заняття не обрав студент-практикант, йому варто пам'ятати про традиційні компоненти, обов'язкові для всякої лекції: чітко окреслена тема, докладний план, рекомендована література, текст зі вступною, основною та висновковою частинами, роз'яснення незрозумілих чи таких, що викликали особливий інтерес аудиторії, питань.

Однієї з форм аудиторного засвоєння знань студентами (у т. ч. поданої на лекції інформації) є *практичне* (< грец. *prakticos* – діяльність) *заняття* – форма організації навчання у вищій школі, спрямована на вивчення студентами теоретичних положень дисципліни, на вироблення вмінь і навичок практичного застосування здобутих знань. Результатом такого заняття має стати поглиблення знань, опанування терміноапарату, удосконалення інтелектуальних умінь (аналізувати, узагальнювати, оцінювати), формування професійних навичок. Ефективність проведення практичного заняття забезпечують усвідомлюваний викладачем і студентом тісний зв'язок з уже опанованим

матеріалом (з конкретної дисципліни та суміжних курсів: наприклад, «Сучасна українська мова в засобах масової інформації», «Основи журналістики», «Теорія і практика журналістської творчості»), сумлінне опрацювання студентами наперед визначених теми, плану та завдань, активна взаємодія студента і викладача, ініціативність учня вищої школи на занятті, вчасне коригування та аналіз відповідей студентів, адекватне оцінювання їхніх успіхів, накреслення шляхів усунення недопрацювань, рекомендації щодо поглиблення знань, удосконалення умінь і навичок студентів. Молодий педагог має розуміти, що до практичного заняття слід готуватися як студентові, так і викладачу (вдосконалювати теоретичні знання, добирати дидактичний матеріал тощо), та дотримуватися типової структури відповідного заняття – вступна частина (окреслення теми, основних питань і завдань, регламенту роботи), обговорення теми (усні й письмові опитування, пояснення різних аспектів), перевірка та аналіз виконаних студентами завдань, робота над виробленням практичних навичок (вправи, індивідуальні завдання тощо), підсумки (оцінка роботи кожного зі студентів, корегування, рекомендації), зазначення перспектив вивчення дисципліни (тема, план, завдання до наступного заняття). Урізноманітнювати практичні заняття можна за рахунок дискусій, екскурсій, зміни обстановки, моделювання професійних ситуацій, рольових ігор etc.

Типовою формою закріплення знань є *лабораторне заняття* – вид організації навчання, орієнтований на закріплення й поглиблення знань та на підготовку у відповідних умовах певного продукту. У процесі навчання майбутніх медійників такі заняття можуть бути присвячені, наприклад, написанню текстів різних жанрів і проблематики, макетуванню газет та журналів, редагуванню публіцистичних творів, створенню радіо- і телепрограм чи окремих сюжетів, новинних онлайн-ресурсів тощо. У результаті лабораторного заняття студенти поглиблюють знання, засвоюють навички професійної діяльності, удосконалюють здібності, виробляють уміння колективно працювати над реалізацією виробничих завдань. Лабораторна форма організації навчання (що може бути як колективною, так й

індивідуальною) передбачає кілька етапів, серед яких попередній контроль готовності студентів (лаконічне зондування рівня знань), постановка мети і завдань, окреслення очікуваного результату й форми звітності, безпосереднє виконання роботи, підсумки, оцінювання. Зміст і методика такого заняття залежить від характеру дисципліни, конкретних завдань, матеріально-технічних умов лабораторії.

Під час проходження педагогічної практики молодий педагог проводитиме й *семінарське* (< лат. *seminarium* – розсадник) *заняття*, що є однією з форм організації навчання у вищій школі, спрямованою на практичне засвоєння знань і передбачає самостійне вивчення студентами окремих тем, питань курсу. На такому занятті відбувається обговорення студентських наукових повідомлень, доповідей, рефератів тощо. Семінарське засвоєння знань зорієнтоване на формування глибокого розуміння засад певної галузі, вироблення навичок самостійної роботи з опрацювання різноманітних теоретичних джерел, уміння осмислювати відповідну інформацію, узагальнювати та оприлюднювати її, вести полеміку, обґрунтовувати свою точку зору. Так, зокрема, семінарські заняття можуть бути присвячені питанням текстотворення в конвергентних ЗМІ, результатам оказіональної деривації в авторських аналітичних творах, проблемі адекватного висвітлення реалій у зв'язку з журналістським ідіостилем тощо (у межах курсу «Сучасна українська мова в засобах масової інформації»), проблемам трансформації жанрів у новітніх медіа, формування та уніфікації професійних стандартів з урахуванням досвіду провідних західних ЗМІ, питанням дотримання морально-етичних норм у висвітленні кризових соціальних явищ та ін. (у межах дисципліни «Теорія та практика журналістської творчості»). Структура семінарського заняття традиційно включає вступну частину (орієнтація в проблематиці, зазначення тем обговорення і регламенту, критеріїв оцінювання), виступи студентів, їх обговорення, узагальнення результатів, оцінювання, планування наступних семінарських занять (оголошення проблематики, форм опрацювання, окреслення джерел інформації).

Студент-практикант, реалізуючи себе як педагог під час проведення різного типу занять, повинен також враховувати таку важливу складову університетської освіти, як науково-дослідницька робота студентів (НДРС). Вона є обов'язковою, безперервною, послідовною, а до її результатів і стану виконання слід апелювати у процесі обговорення різноманітних тем, виконання професійно орієнтованих завдань. Нагадаємо, що науково-дослідницька робота студентів – це формування навичок пошукової наукової діяльності, організації та методики такої роботи, оформлення й оприлюднення результатів наукової творчості. НДРС може здійснюватися як елемент навчального процесу (визначається навчальним планом, навчальними та робочими програмами) чи як діяльність у науково-творчих товариствах, гуртках, наукових проблемних групах. Результати науково-дослідницької роботи студентів оприлюднюються під час захистів курсових і дипломних проектів, на конференціях, конкурсах, олімпіадах.

Отже, впродовж педагогічної практики студент повинен:

- сумлінно здійснювати педагогічну діяльність: дисципліновано проводити різні види занять (щонайменше 10), регулярно консультуватися з керівником та усувати недоліки, самовдосконалюватися;
- відповідально ставитися до окреслених керівником завдань;
- систематично відвідувати заняття колег і брати активну участь у їх обговоренні;
- за бажанням взяти участь у виховній роботі (організувати відповідний захід, присвячений визначним подіям, датам тощо);
- послідовно працювати над підготовкою планів-конспектів занять (план-конспект містить такі основні складові: вказівку на вид заняття, формулювання теми, мети, завдань, окреслення методів та засобів навчання, докладний план, перелік рекомендованих джерел, основний виклад матеріалу, узагальнення);
- провести 2 відкриті (залікові) заняття: лекцію та практичне / лабораторне / семінарське;
- належно оформити матеріали практики та подати їх у зазначений термін для захисту.

ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У комплекс матеріалів, що засвідчують результативність педагогічної практики та обов'язково реєструються у відповідний термін на кафедрі, входять:

- належним чином заповнений щоденник практики;
- докладний звіт про проходження педагогічної практики (підготовлений за стандартами офіційно-ділового стилю), де особливу увагу слід приділити кількості та якості проведених занять, застосованим методам, результативності (здобуті знання й навички), окресленню проблем, які виникли під час педагогічної діяльності, і шляхів їх розв'язання;
- плани-конспекти всіх проведених занять.

План-конспект варто оформляти за таким зразком: титульна сторінка (вказівка на назву дисципліни, курс, дату, виконавця, місце проведення), тема, вид заняття, мета, методи та засоби навчання, план заняття, рекомендована література, виклад матеріалу, узагальнення, завдання для самопідготовки.

План-конспект лабораторного заняття (зразок оформлення):

Тема: Ознаки тексту.

Вид заняття: лабораторне.

Мета: з'ясувати первинні та вторинні ознаки тексту, виробити розуміння студентами-журналістами характерних рис медіатексту, зумовлених його природою та функціями, уміння враховувати засвоєння знання про текст в майбутній журналістській практиці.

Методи: загальнонаукові (аналіз, синтез тощо), спеціальні (контент-аналіз, культуромовний аналіз, стилістичний аналіз медіатексту); бесіда, опитування.

Засоби: комплекс медіатекстів для аналізу, схеми аналізу, технічні засоби для демонстрування аудіотекстів.

План

1. Обов'язкові / іманентні ознаки тексту:
 - а) когезія як ознака тексту;
 - б) когерентність тексту: засоби й особливості вияву;
 - в) лінійність як облігаторна ознака тексту;
 - г) членованість як обов'язкова ознака тексту (інтонаційні та графічні засоби членування);
 - ґ) викінченість тексту;
 - д) просторово-часовий континуум як ознака й категорія тексту.
2. Вторинні ознаки тексту.
3. Особливості вияву іманентних і вторинних ознак у медіа-тексті.

Література

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: [навч. посіб.] / І. М. Кочан. – [2-е вид., переробл. і допов.]. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
4. Методика проведення лінгвістичного аналізу тексту / [І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ]. – К., 1984. – 120 с.
5. Серажим К. С. Текстознавство: [підручник] / К. С. Серажим. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 527 с.
6. Українська мова: Енциклопедія / [редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
7. Шебештян Я., Шаповалова Г. Ознаки тексту як універсальна категорія для творів усіх стилів і жанрів / Я. Шебештян, Г. Шаповалова // Мова. Суспільство. Журналістика: Збірник матеріалів і тез XXI міжнародної науково-практичної конференції з проблем функціонування і розвитку

української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Київ, 3 квітня 2015). – К.: Видавець Паливода А. В., 2015. – С. 101-104.

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ТЕМИ

Усяке поняття осмислюється на підставі ознак явища, якого воно стосується. Тому їх фіксування є бажаним і навіть необхідним у дефініціях. Поняття *ознаки тексту* є одним із ключових у теорії тексту, принциповим для вивчення всяких текстів, тому, опрацьовуючи медіатекст, треба враховувати, що він має іманентні (тобто внутрішні, зумовлені самою природою тексту) ознаки. Отже, розмежуємо *обов'язкові / іманентні / первинні* та *бажані / секундарні* ознаки. Пряму вказівку на основні ознаки тексту містить, зокрема, окреслення, подане в лінгвістичному енциклопедичному словнику за ред. В. М. Ярцевої (М., 1990): текст (< лат. *textus* – тканина, зв'язок, поєднання) – поєднана смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць, основними властивостями якої є зв'язність і цілісність; послідовність вербальних знаків; правильність побудови вербального тексту, який може бути усним і письмовим, пов'язана з відповідністю вимоги «*текстуальності*» – зовнішньої зв'язності, внутрішньої осмисленості, можливості своєчасного сприйняття, здійснення необхідних умов комунікації і т. д. Для обох видів тексту (письмового й усного) суттєвим є питання про ідентичність / канонічність його форми, що є предметом вивчення особливої галузі філології – текстології. Мовознавство описує специфічні засоби, які забезпечують відображувані в тексті смислові установки: лексичні, тектонічні (порядок слів, його зміна залежно від установки), інтонаційні, графічні засоби. Правильність сприйняття тексту забезпечують не тільки лінгвальні одиниці та їх поєднання, а й необхідний загальний фонд знань, комунікативний фон, тому сприйняття тексту пов'язують з *пресупозиціями* (< лат. *praesuppositio* – попереду і *suppositio* – припущення), що в лінгвістичній семантиці означає компонент смислу речення, який має бути

істинним для того, щоб речення не сприймалося як семантично аномальне або недоречне у відповідному контексті.

Медіатексту, як і тексту загалом, притаманні *ознаки*, зумовлені його природою, – іманентні. Їх розглядають і як центральні категорії в теорії тексту – *зв'язність, цілісність, лінійність, просторово-часовий континуум, викінченість*. Однак у зв'язку з нерозв'язаною ще проблемою статусу тексту, медіатексту, журналістського тексту, потребою глибшого пізнання природи тексту як однієї з ланок комунікації, актуальним і принциповим є питання чіткого окреслення *основних та факультативних ознак*.

Виокремлюють такі універсальні, властиві творам усіх стилів і жанрів, ознаки тексту: *когерентність, когезія, членованість, лінійність, просторово-часовий континуум, викінченість* (іманентні ознаки), а також *ефективність (дієвість), інтерсуб'єктивність* тощо. Вони не залежать ні від тематичної наповненості, ні від стилістичної маркованості, ні від аудиторної спрямованості тексту, ні від волі автора.

Когерентність ґрунтується на тісному взаємозв'язку всіх змістових і формальних складових тексту. Так, смислова єдність забезпечується взаємодією мікротем та логікою розгортання макротем на рівні тематичної структури. Особливо виразним у цьому відношенні є саме медіатекст, оскільки, на відміну від художнього чи, наприклад, наукового, що можуть мати складну й розгалужену тематичну побудову, він звичайно монотематичний (це зумовлено потребами масової комунікації, невеликим обсягом тощо). І когерентність тут досягається за рахунок сукупності підпорядкованих основній темі підтем, що ілюструє будь-який, навіть довільно взятий, текст. Жодна тема не може бути висвітлена поза мовними ресурсами, серед яких граматичні, фонетичні, лексичні, фразеологічні, словотвірні та інші.

Зв'язність поряд із цілісністю належить до основних ознак тексту. У цьому аспекті на перший план висувається проблема правильності / неправильності побудови зв'язного тексту. Неабиякого значення саме в медіамовленні набуває послідовність розгортання тексту на основі розробки макротем, хоча спосіб і якість розвитку журналістської ідеї в тексті (оскільки є неіде-

альні, шпаруваті, недостатні за включеними мікротемами тощо приклади) не впливає на саму наявність такої принципової ознаки тексту. Тому є всі підстави вважати когерентність обов'язковою категорією всякого тексту, зокрема і журналістського.

З когерентністю тексту тісно пов'язана й інша обов'язкова ознака – *когезія*, котра реалізується за допомогою всіх текстових засобів: структурно-композиційних, змістових, власне вербальних. Розмежують лінійну та вертикальну зв'язність. Лінійна зв'язність виявляється у безпосередньому (контактному) зв'язку всіх елементів тексту, що доводять, зокрема, синонімія, узгодження видо-часових форм дієслів, послідовність синтаксичних конструкцій тощо. Вертикальна когезія ґрунтується на тематичній узгодженості кожної частини тексту з макротемою, котра, як правило, зафіксована у його назві. Зауважимо, що саме у текстах, які за змістом прямо пов'язані з реальністю (а це науковий, діловий і публіцистичний), заголовки відображають основну тему, тобто є темовидільними компонентами. Когерентність і когезія перебувають у тісному взаємозв'язку, реалізуються за допомогою засобів усіх рівнів, тому не можуть розглядатися ізольовано одна від одної.

Серед базових універсальних ознак – *членованість* тексту, тобто можливість його структурування за багатьма параметрами та з різною метою (зокрема глибинне й поверхове, концептуальне, методичне, змістове, графічне, інтонаційне, граматичне). Вияв цієї риси уможлиблюють когерентність і когезія.

Викінченість як ознака тексту зумовлена іншими облігаторними рисами, формується на основі узгодженості задіяних ресурсів, що забезпечують когерентність і когезію. Стосовно журналістського тексту викінченість виявляється як гармонійність змісту і форми, що втілюється на всіх рівнях (тематичному, логіко-поняттєвому, емоційно-експресивному тощо) і різними засобами (здебільшого лінгвальними).

Названі ознаки притаманні текстам різної стильової належності, змістової, жанрової, функціональної специфіки. А для медіатексту важливим є включеність у масовокомунікаційний процес, у масовоінформаційний простір, що можна окреслити

як *масовокомунікаційна інтегрованість (МКІ) / комунікативність / медійність*. Професійний медіатекст повинен характеризуватися ще й обов'язковими культуромовними комунікативними рисами (змістовність, нормативність / правильність, логічність, точність, ясність, різноманітність, багатство тощо).

Факультативними / варіативними є вторинні ознаки, що простежуються самотійно і як правило не мають спеціальних засобів реалізації й суттєво не впливають на сприйняття тексту як окремої лінгвальної одиниці. Модальність відображає авторську емоційну позицію щодо повідомлюваного. Може виявлятися не тільки однозначно як позитивне чи негативне, а й як нейтральне ставлення, що найбільш узгоджується із загально-визнаними принципами журналістської творчості (неупередженості, збалансованості, правдивості тощо). Під «публіцистичною модальністю» розуміють суб'єктивно-об'єктивне ставлення до дійсності, в котрому суб'єкт мовлення і є авторським я.

Ефективність / дієвість / результативність не є самотійною ознакою і залежить від рівня формально-змістового втілення теми, від культуромовних якостей створеного тексту тощо. Ефективність, як і очікувана результативність, забезпечується всіма текстовими засобами, хоча її передумовою є передусім вдало обрана соціально значуща проблематика, врахування інформаційних потреб спільноти. Інтерсуб'єктивність доцільно розглядати в контексті ефективності, оскільки адекватне розуміння реципієнтами одного і того ж тексту, сприйняття його таким, як це задумував автор, є одним із чинників, що її забезпечує. Так само як несамотійні тлумачаться ознаки переконливості, апелятивності, впливу.

До важливих рис медіатексту зараховують істинність / правдивість. Сама природа журналістики, її основні професійні стандарти передбачають створення та оприлюднення виключно правдивих текстів, тому істинність / правдивість варто кваліфікувати як бажану рису.

Оскільки облігатортні риси не можуть вважатися диференційними, слід виокремити специфічні ознаки медіатексту: зв'язок змісту з реальною дійсністю, відповідність реальному істо-

ричному часу, доволі спрощена, розрахована на масову аудиторію інтерпретація соціально значущих реалій, що зумовлює, крім усього іншого, відносно невеликий обсяг; яскраве превалювання засобів публіцистичного функціонального стилю літературної мови при наявності елементів інших стилів; включеність у масовий комунікаційний процес, оприлюднення у ЗМІ.

Усі ознаки доцільно кваліфікувати з погляду обов'язковості / необов'язковості їх для тексту як лінгвальної одиниці. Отже, універсальними облігаторними в медіатексті є *когерентність, когезія, членованість, лінійність, викінченість, інтегрованість*; факультативними – *модальність, інтерсуб'єктивність* та інші. У зв'язку з тим, що журналістський текст є результатом професійної мовної практики, як обов'язкові виявляються *істинність, ефективність, культуромовна довершеність*. Риси, котрі наближають медіатекст до взірцевого, ідеального, варто окреслювати як бажані. Сама проблема розмежування ознак тексту, в т. ч. медіатексту, на обов'язкові, варіативні та бажані потребує подальшого опрацювання. Її активніша розробка (якщо не остаточне вирішення) сприятиме більш глибокому розумінню природи, якісних і функціональних особливостей медіатексту.

Опрацювання матеріалу:

- розгляд теоретичних питань (20-25 хв.);
- осмислення основних дефініцій, їх ілюстрування прикладами з медіатексту (20-25 хв.);
- аналіз медіатекстів у зв'язку з опрацьованими теоретичними аспектами (15 хв.);
- обговорення дискусійних питань, заслуховування наукових повідомлень та рефератів (15 хв.);
- зондування складних для розуміння, не засвоєних аудиторією позицій (10 хв.).

Узагальнення матеріалу: підбиття підсумків, оголошення оцінок, окреслення індивідуальних завдань для доопрацювання теми, орієнтація щодо теми наступного заняття і самостійної роботи (10 хв.).

План-конспект лекційного заняття

(зразок оформлення):

Тема: Стильова визначеність медіатексту й особливості його жанрової диференціації.

Вид заняття: лекційне.

Мета: з'ясувати специфіку медіатексту у зв'язку з основними функціональними стилями сучасної української мови та жанровою диференціацією журналістського мовлення.

Методи: загальнонаукові (аналіз, синтез тощо), спеціальні (стилістичний аналіз медіатексту, аналіз жанрової належності медіатексту, контент-аналіз, культуромовний аналіз,); розповідь, бесіда.

Засоби: комплекс медіатекстів для аргументації тез, технічні засоби, наукова література, конспект лекції.

План

1. Поняття стильової визначеності тексту (стильова маркованість, домінанта, контамінація).

2. Основні формально-змістові особливості текстів різних функціональних стилів (наукового, офіційно-ділового, розмовного, конфесійного, художньо-белетристичного), їх вияв у медіамовленні.

3. Характеристика засобів публіцистичного мовлення в медіатексті.

4. Своєрідність жанрової диференціації журналістських текстів: основні риси інформаційних, аналітичних, публіцистично-художніх медіатворів.

5. Новітні форми медіатексту.

Література

1. Гол Д. Онлайн-журналістика / Д. Гол; [пер. з англійської]. – К.: «К.І.С.», 2005. – 344 с.
2. Дудик П. С. Стилістика української мови: [навч. посіб.] / П. С. Дудик. – К.: ВЦ «Академія», 2005. – 368 с. – (Альма-матер).

3. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: [підручник] / В. Й. Здоровега. – [вид. 2-е, перероб., допов.]. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
4. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – [вид. 3-тє, доп. і перероб.]. – К.: Вища школа, 1987. – 351 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: [навч. посіб.] / І. М. Кочан. – [2-е вид., переробл. і допов.]. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
6. Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу: [навч. посіб. у 2 ч.] / Йосип Лось. – Ч. 1. – Львів: ПАІС, 2008. – 376 с.
7. Михайлин І. Л. Основи журналістики: [підручник] / І. Л. Михайлин. – [вид. 3-тє, доп. і поліпш.]. – К.: ЦУЛ, 2002. – 284 с.
8. Москаленко А. З. Теорія журналістики: [підручник] / Анатолій Москаленко. – К.: Експрес-об'ява, 1998. – 336 с.
9. Особливості мови і стилю засобів масової інформації / [А. П. Коваль, Г. Я. Солганик, О. Ф. Пінчук, Г. К. Конторчук та ін.]. – К.: Вища школа, 1983. – 152 с.
10. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови: [підручник] / Олександра Пономарів. – [3-тє вид., перероб. та доп.]. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
11. Серажим К. С. Текстознавство: [підручник] / К. С. Серажим. – К.: Видавничо-полiграфiчний центр «Київський університет», 2008. – 527 с.
12. Стилiстика української мови: [підручник] / [Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько]. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
13. Українська мова: Енциклопедія / [редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. (спiвголови), Зяблюк М. П. та iн.]. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЛЕКЦІЇ - 70 хв.

Питання функціональних стилів ви вже ґрунтовно вивчали в межах спеціального курсу «Практична стилістика», так само, як і особливості основних жанрів публіцистичних творів – під час опрацювання дисципліни «Теорія і методика журналістської творчості». У цій лекції ми розглянемо основні аспекти зазначених напрямів у зв'язку з теорією тексту.

1. Поняття стильової визначеності тексту (стильова маркованість, домінанта, контамінація).

Щодо стильових особливостей поняття *медіатекст* як таке, що має різні вияви, може розглядатися принаймні у двох аспектах: характерні стильові ознаки професійного (журналістського) тексту і відповідні риси непрофесійного (нежурналістського) тексту.

Безсумнівно, **стильовою домінантою** журналістського тексту є **публіцистична**: саме ресурси публіцистичного функціонального стилю як одного з літературних забезпечують потреби засобів масової інформації та уможливають їхню діяльність. Отже, журналістському тексту, загалом як і більшості публіцистичним творам, притаманні ознаки, орієнтовані на швидке й однозначне сприймання інформації широкою аудиторією. Серед них – ресурси усіх рівнів мови, зокрема лексикофраземні, граматичні. Превалювання загальноновживаних одиниць, тенденція до уникнення периферійних засобів (соціальних і територіальних діалектизмів, термінів, позалітературних, чи нестандартизованих слів тощо), нейтральності, компресії зумовлені потребою адекватності інтерпретації тексту масовою аудиторією. З іншого боку, у медіатексті виявляються й протилежні тенденції, спричинені потребою осмислення, аналізу, оцінки різноманітних соціально значущих явищ. Цим можна пояснити актуалізацію оказіональних, емоційно-експресивних, спеціальних одиниць, застосування розлогих різноманітних синтаксичних конструкцій (згадаймо, наприклад, твори найбільш популярних та якісних медіа: «Український тиждень», «Дзеркало тижня», «Українська правда» та ін.). Використання

тих чи інших засобів, звичайно, зумовлене комунікативними умовами творення і сприйняття тексту. Зрозуміло, що твори політичної, економічної, культурної тощо проблематики не можуть не містити відповідних теорміноокреслень, значної кількості запозичених загальних та власних найменувань сучасних реалій і под. Розрахунок на широкий загал, потреба переконання, прагнення до ясності складних міркувань пояснюють виразне емоційно-експресивне оформлення багатьох медіатекстів. Це забезпечується різноманітними засобами стилістичного вираження, як-от: «використання заперечних конструкцій у функції ствердження, варіювання часовими формами дієслова для підкреслення образності опису, розповіді, вживання повторів (лексичних, лексико-граматичних), інверсія та ін. фігури мови, які виконують афективну функцію, тобто спричиняють емоційний вплив слова. Відверта, неприхована оцінність міститься у риторичних питаннях, закликах-звертаннях до читачів, слухачів, у виборі тих лексичних, фразеологічних одиниць, з якими нерідко асоціюється пишномовність, патетичність, спонукальна експресія» [енц. «Українська мова», с. 539]. Виразними тенденціями сучасного медіатексту є залучення на тлі загальнолітературних традиційних стильових ресурсів ще живорозмовних (особливо яскраво це виявляється в професійних та непрофесійних текстах онлайн-видань), а також стильова **контамінація** (< лат. *contaminatio* – змішування), тобто поєднання, взаємодія в медіатворах засобів різних функціональних стилів (публіцистичного й офіційно-ділового, публіцистичного й наукового, публіцистичного й художнього та ін.). Загалом задіяні у медіатексті стильові ресурси забезпечують реалізацію як іманентних, так і обов'язкових у журналістському творі ознак (змістовності, точності, ясності, логічності, багатства тощо).

У науковому обізі узвичаєним є поняття *мова засобів масової інформації*, в контексті якого розглядають як жанрові різновиди *мову преси, мову телебачення і радіо* [енц. «Українська мова», с. 352-353]. Зауважимо, що в сучасних наукових джерелах цілком мотивовано закріпилися більш коректні й адекватні терміноокреслення *мовлення засобів масової інформації, мов-*

лення преси, мовлення телебачення і радіо. Характерні риси друкованого мовлення переважно виявляються в газетному, журнальному, онлайн-мовленні, усного – в теле- та радіомовленні, хоча сучасні технічні засоби та онлайн-медіа демонструють наявність текстів змішаного типу, що поєднують можливості усного й писемного мовлення. Тому окремим особливим різновидом новітнього тексту вважають *креолізований / конвергентний / синтезований твір*, у структурі якого поєднано не тільки лінгвальні компоненти (усні й письмові), а й паралінгвальні елементи втілення змісту (фото, відео, музичний супровід тощо). З огляду на технічні можливості сучасних засобів масової інформації та на високу ефективність таких синтетичних творів (адже вони орієнтовані на різні канали сприйняття інформації – зір, слух) можна констатувати їх зростаючу популярність, прогнозувати бурхливий розвиток.

2. Основні формально-змістові особливості текстів різних функціональних стилів (наукового, офіційно-ділового, розмовного, конфесійного, художньо-белетристичного), їх вияв у медіамовленні.

(...)

3. Характеристика засобів публіцистичного мовлення в медіатексті.

(...)

4. Своєрідність жанрової диференціації журналістських текстів: основні риси інформаційних, аналітичних, публіцистично-художніх медіатворів.

(...)

5. Новітні форми медіатексту.

(...)

Узагальнення: (...) – 5-10 хв.

Відповіді на запитання студентів – 5-10 хв.

Зауважимо: у запропонованих зразках не подано приклад оформлення титульної сторінки (воно традиційне), а вказаний час можна розподіляти з урахуванням конкретних обставин, в яких відбуватимуться заняття.

Рекомендована література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Курс лекцій / А. М. Алексюк. – К., 1993.
2. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти в Україні на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) / В. Андрущакевич // Вища освіта України. – 2000. – №1. – С. 11–17.
3. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К.: Генеза, 1996.
4. Бим-Бад Б. М. Педагогическая антропология / Б. М. Бим-Бад. – М.: Мысль, 1998.
5. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти / Я. Я. Болюбаш. – К.: Компас, 1997.
6. Вех І. Особистісно-зорієнтоване виховання – нова філософія / І. Вех // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 1.
7. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003.
8. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Основи педагогіки та психології вищої школи України / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух. – К.: ІНТЕЛ, 1995.
9. Галушко Т. Є. Лекція у вищій школі / Т. Є. Галушко. – К.: Вища школа, 1971.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997.
11. Грішнова О. А. Людський капітал (формування в системі освіти і професійної підготовки) / О. А. Грішнова. – К.: Знання, КОО, 2001.
12. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994.
13. Закон України «Про вищу освіту».
14. Кіпень В., Коржов Г. Викладачі вузів: соціологічний портрет / В. Кіпень, Г. Коржов. – Донецьк, 2001.
15. Кобиляцький І. І. Методи навчально-виховної роботи у вищій школі / І. І. Кобиляцький. – Л.: Вид-во ЛДУ, 1979.

16. Кобыляцкий И. И. Основы педагогики высшей школы / И. И. Кобыляцкий. – К.; О.: Высшая школа, 1978.
17. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. – К.: Школяр, 1997.
18. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К., 1989.
19. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття / В. Г. Кремень // Освіта України. – 2002. – 28 грудня.
20. Литвин В. М. Українська культура й освіта в контексті суспільних трансформацій / В. М. Литвин // Урядовий кур'єр – 2002. – 24 вересня. – №175.
21. Лутпай В. С. Філософія сучасної освіти / В. С. Лутпай. – К., 1996.
22. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: Історія, досвід, уроки / В. К. Майборода. – К.: Либідь, 1992.
23. Михайлин І. Л. Журналістська освіта і наука: [підручник] / І. Л. Михайлин. – Суми: Університетська книга, 2009. – 336 с.
24. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: [навч. посібник] / Н. Є. Мойсенюк; [3-тє вид., доп.]. – К., 2001.
25. Навчальний процес у вищій педагогічній школі / [за ред. О. Г. Мороза]. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2001.
26. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квітня.
27. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / [О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти]. – К.: А.С.К., 2001.
28. Педагогічна майстерність / [за ред. І. А. Зязюна]. – К.: Вища школа, 1997.
29. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К.: Наукова думка, 2001.
30. Слепкань З. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З. Слепкань. – К., 2000.
31. Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи: зб. наук. праць. – Вип. 3. – К.: Знання, 2000.

32. Філософія освіти в сучасній Україні: Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. «Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні». – К., 1997.
33. Фініков Т. Сучасна вища освіта: світові тенденції України / Т. Фініков. – К.: Таксон, 2002.
34. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: [навч. посіб.] / М. М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2006. – 352 с. – Альма-матер.

ПІДГОТОВКА, ПРЕЗЕНТАЦІЯ І ЗАХИСТ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРАКТИКИ

Готувати матеріали, а відповідно – й узагальнювати результати, треба послідовно впродовж усього періоду проходження практики. На завершальному її етапі слід сформулювати обов'язковий, зазначений у рекомендаціях набір документів, зареєструвати їх на кафедрі.

Захист результатів практики передбачає презентацію (виступ практиканта з коротким аналізом підсумків та наочною демонстрацією успіхів), обговорення й оцінювання.

III. КУЛЬТУРОМОВНІ ВИМОГИ АКАДЕМІЧНОГО МОВЛЕННЯ

Реалізацію і науково-дослідницької, і педагогічної практики студентів забезпечують засоби наукового функціонального стилю сучасної української літературної мови. Нагадаємо, що науковий стиль – один із шести основних функціональних різновидів літературної мови (поряд з офіційно-діловим, публіцистичним, художньо-белетристичним, розмовним, конфесійним), характерними рисами якого, зокрема, є: специфічний галузевий науковий зміст, висока інформативна насиченість, максимальна точність, логічність, переконливість викладу, широке застосування наукових понять і терміноодиниць (загальнонаукових та вузькогалузевих), слів з абстрактним значенням, переважно прямих значень полісемічних лексем, мовних кліше, використання іменників у формі однини на позначення класу предметів, висока частотність безособових дієслів, простих ускладнених та складних синтаксичних конструкцій, загалом тяжіння до нейтральності та неемоційності тощо. Науково-дослідницька робота переважно здійснюється у власне науковому підстилі, а педагогічна – у науково-навчальному. Риси наукового мовлення найяскравіше виявляються у першому різновиді, а другий вирізняється спрощеністю подачі наукової інформації, способом інтерпретації понять, фактів, явищ, тяжінням до апробованих теорій, використанням відповідних форм (підручник, посібник, лекція для студентів та ін.), що зумовлено метою, завданнями, аудиторним спрямуванням. Засобами науково-навчального підстилю переважно здійснюється навчальний процес в університеті.

Проте зауважимо, що культуромовні засади і принципи спільні для всіх різновидів наукового мовлення. Як підрозділ лінгвістичної дисципліни культура наукової мови має нормативний (репрезентація літературних норм – орфоепічних, правописних, граматичних, стильових і стилістичних тощо – у нау-

ковій сфері), комунікативний (специфіка застосування мовних ресурсів у різних виявах наукової комунікації) та етичний / етикетний (традиційні соціокультурні правила спілкування у науковому середовищі) аспекти. У дослідницькій та педагогічній діяльності практиканта важливу роль відіграє культуромовна компетенція, ознаками якої є:

змістовність мовлення – інформативна насиченість і предметність усного чи писемного наукового тексту, узгодженість тверджень з аналізованою проблемою, максимально можливе охоплення аспектів досліджуваної проблеми, послідовне розгортання і вичерпне розкриття теми, повнота висловлювань і їх підпорядкованість темі; достатність теоретичної й емпіричної бази, відсутність значних відхилень від теми тощо;

правильність мовлення – нормативність, відповідність наукового тексту сучасним українським літературним нормам, що зумовлено розумінням специфіки застосування орфоепічних, особливо інтонаційних, норм у різних формах наукової комунікації (доповідь, полеміка, дискусія, лекція, семінарське заняття та ін.), знанням лексико-фразеологічних, дериваційних, морфологічних і синтаксичних особливостей наукової мови, обізнаністю зі стилістичними ресурсами наукового мовлення, послідовним застосуванням орфографічних і пунктуаційних правил;

чистота мовлення – відсутність позалітературних засобів, зайвих у стилістичному та змістовому плані елементів, уникнення використання немотивованих предметом і комунікативними умовами спілкування мовних одиниць, зокрема діалектних, суржикових вкраплень, слів-паразитів, асемантичних звукових сполук тощо;

логічність мовлення – наявність внутрішньої закономірності; раціональний, послідовний виклад, який відзначається стрункістю внутрішньої будови, несуперечливістю, аргументованістю, достовірністю тверджень; характеризується чіткими смисловими зв'язками між одиницями тексту, вмотивованістю узагальнень і ґрунтується на логічності мислення;

точність мовлення – високий ступінь відповідності суджень об'єктивним даним дійсності, мовленнєвого втілення

міркувань науковця та педагога вищої школи, узгодженість поняттєво-категоріальної структури тексту з наявною системою категорій і понять журналістикознавства, адекватний добір мовних засобів (особливо лексико-фразеологічних) під час осмислення різних явищ, тяжіння до однозначності висловлювань, їхньої аргументованості, зокрема на рівні покликань, задіяного емпіричного матеріалу, узагальнень, підрахунків тощо;

ясність мовлення – зрозумілість втіленої усно або письмово думки науковця-дослідника і науковця-педагога, котрій сприяє ґрунтовне знання предмета, дотримання літературних норм, адекватний вибір мовних ресурсів, врахування комунікативної ситуації та ін.;

багатство й різноманітність мовлення – багатоманітність застосовуваних мовних ресурсів усіх рівнів, передусім лексичних, фразеологічних і синтаксичних; виявляється у зв'язку з освіченістю та ерудованістю молодого науковця (дослідника і педагога);

доречність мовлення – добір мовних засобів, котрі повністю узгоджуються з науковою комунікативною метою й умовами спілкування; відповідність темі тексту та логіці вивчення проблеми; узгодженість змісту і форми; зумовлюється рівнем мовної, фахової, соціокультурної компетенції людини;

виразність мовлення – оптимальне використання виразжальних засобів мови для створення чіткого, розбірливого, зрозумілого власне наукового / науково-навчального тексту, що привертає увагу, викликає цікавість, добре запам'ятовується, підштовхує до роздумів;

естетичність мовлення – довершеність, викінченість академічного / науково-навчального тексту, який може бути джерелом естетичної насолоди;

дієвість мовлення – здатність тексту впливати на аудиторію, підштовхувати до наукових пошуків; ефективність вербального втілення думки.

Усі комунікативні якості мови взаємопов'язані, а отже, мають виявлятися комплексно: не може бути змістовним мовлення неточне, неправильне, нелогічне, неясне і т.д. Крім того, сту-

дентові-практикантові слід пам'ятати, що культура мовлення і культура мислення взаємозумовлені.

Важливими складовими наукової компетенції журналістикознавця (дослідника і педагога) є також *фахова компетенція* (добре знання предмета, теоретичної та прикладної сфер), котра включає лексикографічну й термінологічну. *Лексикографічна компетенція* ґрунтується на відповідних знаннях практиканта, який у своїй діяльності має спиратися на різні лексикографічні джерела, зокрема енциклопедії, енциклопедичні та лінгвістичні словники, одномовні (тлумачні, етимологічні, міжслівних зв'язків, фразеологічні, орфографічні, орфоепічні тощо) й перекладні. Сприяє підвищенню рівня лексикографічної компетенції студента усвідомлення потреби здійснювати лексикографічний пошук, уміння працювати з лексикографічними джерелами та ефективно застосовувати результати, одержані під час аналізу словникового матеріалу. *Термінологічна компетенція* формується на основі доброго володіння фаховою метамовою.

Терміносистема журналістикознавства хоча і перебуває на стадії активного формування, що зумовлено інтенсивним розвитком сучасної інформаційної галузі та інтердисциплінарним характером науки, однак уже склалася як окрема підсистема. Як і в інших сферах, тут оперують **загальнонауковими термінами**, котрі окреслюють логіко-філософські категорії й мають гносеологічну універсальність (*аналіз, аргумент, елемент, інформація, система, структура* та ін.); **міжгалузевими термінами**, що позначають узагальнені, центральні поняття, спільні для комплексу наук, зокрема гуманітарних (*дискурс, жанр, комунікація, парадигма, публіцистика, текст, стиль* тощо); **вузькоспеціальні терміни**, які використовуються для окреслення специфічних для журналістикознавства понять і категорій (*бульварна преса, газета, журналістика, засоби масової інформації, лід, репортаж, стенд-ап, суспільно-політичне видання, телепрограма, телеміст, ток-шоу* тощо).

У процесі використання одиниць журналістикознавчої терміносистеми, яка поки що не набула стрункості, однозначності та прозорості, молодий науковець і педагог повинен прислуха-

тися до актуальних і сьогоднішніх порад видатного українського мовознавця І. Огієнка («Наука про рідномовні обов'язки»: XXVII «Для одного народу – одна наукова термінологія»). Він виходив із того, що «єдність наукової термінології конче необхідна для кожного народу, бо допомагає розвиткові науки й витворює корисне почуття єдності народу», а тому підкреслював: «Усі вчені в усіх своїх наукових працях (...) мусять конче дотримуватися однієї для цілої нації спільної наукової термінології», оскільки «єдність наукової термінології – це сильний двигун розвитку науки, а тим самим і культури народу», «своя добре створена й усталена національна наукова термінологія сильно збільшує цінність культури народу». Крім того, не втратили значущості й такі рекомендації І. Огієнка: надавати перевагу у процесі наукового осмислення різних реалій питомим українським термінам («Найкорисніша для народу наукова термінологія – своя рідномовна, на засадах своєї мови оперта»; послуговуватися одиницями єдиної, загальноприйнятої терміносистеми, а не власними, оказіональними терміноокресленнями («...для розвитку культури й всенаціональної свідомості народу стократ корисніш мати одну, хоч і недосконалу, але соборну термінологію, аніж термінології індивідуальні (особисті)...»). Таким чином, студент вишу зобов'язаний добре знати «рідномовну термінологію свого фаху».

Мовну особистість науковця, отже, виформовують складові, що стосуються усіх підсистем мови: фонетичної, лексичної, фразеологічної, граматичної тощо, – а ступінь володіння різними засобами засвідчує рівень культуромовної компетенції.

Під час науково-дослідницької та науково-навчальної діяльності студентові варто врахувати такі типові змістові, логічні, мовленнєві, архітектонічні помилки, огріхи графічного оформлення тощо: відсутність гіпотези, концепції, власної наукової позиції, буквальне, необдумане перенесення чужих думок, сліпе копіювання ідей і некоректних висловлювань (наприклад, «насилля як різновид медіатексту»; «суспільно-політичні професіоналізми у журналістському тексті»; «написати жанр»; «полеміка як різновид замітки»); ігнорування важливих чи обов'язко-

вих аспектів у з'ясуванні предмета (наприклад, *аналіз жанрових особливостей поза специфікою мовленнєвого втілення; аналіз медіатекстів для дітей без урахування особливостей аудиторного спрямування*); негнучкість мислення, обмеженість, розуміння наявних класифікацій як догм, істини в останній інстанції (наприклад, *штучний розподіл аналізованих фактів; ігнорування тих, що не вписуються у наявну класифікацію; неврахування умов функціонування аналізованого явища; факти – одиничні, подієві, статистичні, емпіричні, наукові тощо*); несамостійність мислення (підміна власного дослідження реферуванням); категоричність висловлювань (до прикладу, *«в українських засобах масової інформації відсутні тексти сатиричних творів»; «у тексті відсутнє авторське «я»*); нескромність, переоцінювання ваги власного доробку (*«уперше з'ясовано функції метафори в медіатексті»; «нове слово у журналістикознавстві»; «прорив у дослідженні проблеми»*); ствердження несумісних понять, сумнівність тез (наприклад, твердження *«безліч одиниць»* проілюстровано трьома прикладами); висновки, що не випливають із виконаного дослідження (відхилення від теми, незмістовність); тяжіння до публіцистичного стилю, надмірна пафосність, недоречна метафоризація (наприклад, *«Журналістика виникла не у славному ХХІ ст., а ще далеко до початку нашої ери (...), у Стародавньому Єгипті, коли інші науки перебували ще у зародку розуму, Журналістика вже ходила своїми ногами по земних стежках разом зі своєю сестрою Мовою»*); сплутування причинно-наслідкових зв'язків (наприклад, *«Терміни набули статус інтернаціональних, тому активно використовуються в багатьох мовах»*); неточне використання багатозначних терміноодиниць (наприклад, *матеріал у значенні «текст», «твір»; дискурс – простір, спрямування; парадигма – простір*); переосмислення термінів або використання їх у детермінологізованому значенні (наприклад, *дискурс – контекст, парадигма – контекст*); недоліки, спричинені нерозрізненням понять (*спілкування – комунікація, твір – текст, мова – мовлення, жанр – медіатвір, виступ – медіатекст, завдання – задача, об'єкт – предмет, актуальність – новизна*); невмотивоване використан-

ня терміноокреслень, що засвідчують недостатність понять (наприклад, *т. зв. трансформація жанрів, т. зв. сленг, т. зв. жаргон*); помилки слововживання (*присутня думка, більша половина, переважна більшість; присутнє авторське «я», мова іде; жанрова форма*), зокрема спричинені незнанням значень лексем (*функціональна роль / функції і роль, актуалізація втілення, актуалізація реалізації, дискурсні умови*); непослідовність у використанні форми пошанної множини (наприклад, *уживання я замість ми*); вживання протиставлення замість зіставлення (наприклад, *конструкції з але..., а...: не тільки лінгвістика, але й журналістика*); недоречна емоційна забарвленість висловлювань (наявність окличної інтонації в усному мовленні; використання стилістичних фігур як відображення емоційності автора (риторичні питання, звертання); невмотивована образність мовлення (наприклад, *«Журналістика – це не правнучка людського мовлення, а її молодша сестра»*); безпідставні, не підкріплені ілюстраціями, теоретично не обґрунтовані висловлювання (*«у статті немає фразеологізмів»*); порушення логічних зв'язків між елементами тексту (*до речі..., отже...*); невміння вибрати основне і принципове для власного наукового дослідження, що виявляється, зокрема, на рівні використання невинновданно значних за обсягом цитат; неурізноманітнення мовлення (повтори: *на думку..., на нашу думку...*); багатослів'я, неясність мовлення (наприклад, *нагромадження предикативних одиниць різного типу*); наявність у тексті зайвих термінологічних окреслень, які не є предметом осмислення (*метафора – це..., метонімія – це...*); уживання професіоналізмів замість термінів (*матеріал у значенні «текст», шапка – заголовний комплекс, стаття – текст, кістяк твору – основна частина, аудіо-візуали – телерадіожурналісти*); неврахування особливостей усного наукового мовлення (неадекватне інтонування, ігнорування виражальних засобів, умов комунікації); невдала архітектоніка тексту наукового дослідження (наприклад, *один розділ повністю збігається з темою роботи*); невиправдано масштабний / широкий підхід до вивчення проблеми (*«визначити, що таке синоніми», «створити типологію», «визначити місце сино-*

німів в українській мові»); недостовірність підрахунків; ігнорування правописних норм (1) *Оказіональні; 1. оказіональні*); непослідовне використання великої кількості різноманітних невербальних знаків, що є порушенням принципів уніфікації, стриманості, нейтральності в оформленні наукової роботи (рубрикація за допомогою ●, #, ✓, ✕).

Удосконалити культуру мовлення практиканту допоможе вдумливе вивчення таких найкращих культуромовних взірців, як праці Бориса Антоненка-Давидовича, Володимира Здоровеги, Олександра Пономарева, Олександри Сербенської та ін. Також заслуговує на особливу увагу майбутніх науковців і педагогів доробок мовознавців, серед яких є справжні майстри слова, як-от: Іван Огієнко, Олександр Потебня, Юрій Карпенко, Микола Пилинський, Ярослав Радевич-Винницький та ін. Такі результати наукової творчості варто систематично й сумлінно осмислювати, бо вони є справжнім еталоном культури української мови.

Оскільки культуру кожного фахівця формують дві складові – культура мовлення та поведінкова культура, тобто володіння етикетними нормами, – корисною для практиканта стане література, в якій проаналізовано, узагальнено традиційний український етикет і подано відповідні рекомендації, зокрема праця Я. Радевича-Винницького «Етикет і культура спілкування» (К.: Знання, 2006). У ній визначено специфіку **мовного етикету** як системи словесних форм ввічливості, узвичаєних у певному суспільстві, певній спільноті (етнічній, територіальній, соціальної); функціональної підсистеми зі своїм набором знаків (слів, стереотипних фраз), кожен із яких має своє значення й етикетну цінність, та граматику (правилами поєднання знаків). Для будь-якої стандартної етикетної ситуації (вітання, прощання, подяка, вибачення тощо) в українській мові є своя парадигма (сукупність знаків).

Реалізація мовного етикету – **мовленнєвий етикет**, для якого суттєвими є і особистість мовця, його стан, мета й обставини комунікації, аудиторне спрямування. Етикетне використання мовних і позамовних засобів спілкування становить **спіл-**

кувальний етикет. Уживання етикетних одиниць має здебільшого стереотипізований характер, оскільки етикетні знаки (словосполуки та речення) відтворюються, а не створюються під час комунікації. Тому і наукове етикетне спілкування потребує досконалого знання етикетних ресурсів української мови, уміння їх доречно використовувати у різних спілкувальних ситуаціях (оприлюднення результатів науково-дослідницької роботи, проведення різних типів занять тощо). Не слід при цьому забувати і про невербальні засоби мовленнєвої комунікації (міміку, жести тощо).

Застосування різних мовноетикетних формул залежить передусім від форми наукового спілкування і статусу учасників. У ситуації налагодження контакту прийнято застосовувати формули вітання. З усього багатого арсеналу таких засобів у науковому спілкуванні доречними є: *Вітаю! Добрий вечір! Добрий день! Доброго ранку! Дозвольте привітати Вас... Здрастуйте! Моє шанування! Раді Вас вітати... Сердечно вітаємо Вас...* У науковому середовищі не прийнято застосовувати емоційно забарвлені й такі, що стосуються релігійних переконань, сполуки на зразок *Здоровенькі були! Привіт! Слава Ісусу Христу! Як поживаєте?*

Ситуація знайомства передбачає використання етикетних формул, серед яких найуживаніші: *Дозвольте відрекомендувати Вам... Дозвольте відрекомендуватися. Дозвольте познайомити Вас з... Дозвольте познайомитися. Дуже приємно! З радістю! Приємно було познайомитися!*

Під час прощання можна послуговуватися такими етикетними формулами, як: *До завтра! До зустрічі! До наступної зустрічі! До побачення! На все добре! Успіхів! Усього найкращого! Хай щастить Вам! Щасливо!* У науковому мовленні будуть недоречними сполуки живорозмовного мовлення на кшталт *Бувайте! Бувайте здорові! Папа! Ходи здоровий!*

Висловлення подяки у науковому спілкуванні здійснюється за допомогою таких сполук: *Висловлюємо Вам вдячність... Дозвольте висловити подяку... Дякую Вам! Дякую! Спасибі! Щиро дякую Вам!* Не зовсім відповідають нейтральному реєстрові

наукової комунікації висловлювання *Сердечно спасибі! Величезне спасибі! Щиросердечна подяка! Прийміть щиросердечну подяку!* та інші. Молодому науковцеві не слід забувати висловлювати подяку після закінчення доповіді на конференції, науковому семінарі (*дякую / дякуємо за запитання, дякую / дякуємо за увагу*), під час захисту наукових робіт (*дякуємо всім присутнім за увагу, дякуємо за слушні зауваження, дякуємо за увагу, дякуємо керівнику за допомогу в написанні роботи, дякуємо рецензенту*). У разі потреби відповіддю на подяку слугують форми *будь ласка, прошу*.

Ситуація вибачення передбачає застосування таких одиниць: *Вибачте! Вибачте, будь ласка! Даруйте! Перепрошую! Пробачте! Пробачте, будь ласка! Прошу вибачення!* Не варто ускладнювати ці сполуки, підсилюючи їхнє значення: *дуже перепрошую, прошу пробачте мені, пробачте мені, будь ласка* тощо.

Висловлюючи підтвердження чогось, згоду, використовують такі традиційні елементи: *авжеж, безперечно, безумовно, гаразд, добре, домовилися, згоден, маєте рацію, не заперечую, саме так*.

Відмова від пропозиції повинна бути ввічливою і втілюється за допомогою таких формул: *Вимушений відмовитися. Дякую, не можу. Дякую, не хочу. З радістю, але... На жаль, не можу. Шкода, але...*

Висловлення прохання і запрошення здійснюється із використанням таких сполук: *Будь ласка. Дозвольте запросити... Дозвольте звернутися... Запрошуємо Вас... Просимо Вас... Сідайте, будь ласка*.

Недоцільними у науковому спілкуванні є гіперввічливі формули на зразок *Ласкаво просимо! Не відмовте нам у люб'язності... Пробачте, чи не могли б Ви бути люб'язні... Чи можемо звернутися до Вас із проханням? Щиро сподіваємося, що Ви не відмовите у люб'язності... Якщо Ваша ласка...*

Недоречні у науковому мовленні демінутивні форми, що позначають суб'єктивну здрібнілість. Одиниці на зразок *дороженькі студенти, подякуємо жіночці за виступ, вітаннячко* Вам часто набувають у науковому контексті зневажливого забарвлення.

Традиційно у науковій сфері в різних формах комунікації застосовують близькі до етикетних компліментарні висловлювання на кшталт *слушною є думка..., справедливим є твердження..., слушні доповнення і запитання, цінні зауваження та поради...* Висловлення критичного ставлення, зауважень також потребує коректної, іноді компліментарної форми: *попри окремі недоліки, загальний рівень виконаного дослідження достатній; деякі неточності та мовленнєві огріхи не знижують якості виконаної роботи.* З етикетних міркувань у цій ситуації застосовують й евфемізми: *замість тема не розкрита – тема розкрита не повністю, ви не орієнтуєтесь в проблемі – ви не зовсім орієнтуєтесь в проблемі, ви кажете неправду – ви відхилилися від істини.*

Основою спілкування, і наукового етикетного в тому числі, є ввічливість, тобто вияв вихованості, дотримання правил пристойності, чемності. Вона відображає внутрішню культуру людини і, безсумнівно, актуальна у сфері студентської наукової діяльності. Виявами вихованості, незосередженості на власній персоні можна вважати мінімальне використання займенника *я* у наукових усних і писемних текстах, тяжіння до пошанної множини («множини скромності»: *за нашими спостереженнями, ми з'ясували, на нашу думку та ін.*), застосування займенника *Ви* у контактах з одним адресатом для висловлення поваги, підтримання офіційної атмосфери спілкування (наприклад, *Ви дійшли правильних висновків, Ви маєте рацію, до Ваших міркувань варто прислухатися*). Бажано узгоджувати із займенниками граматично й семантично пов'язані з ними слова. Наприклад, *Ви* + дієслово-присудок у множині: *Ви трохи відхилилися від теми*; *Ви* + прикметник у ролі іменного складеного присудка (з «нульовою» зв'язкою) в однині: *Ви сумлінна*; *Ви* + іменний складений присудок зі зв'язкою *бути* у множині: *Ви не були присутні*; *Ви* + дієприкметник у ролі іменного складеного присудка (з «нульовою» зв'язкою) у множині: *Ви ознайомлені із зауваженнями? У разі, якщо при пошанному Ви вжито займенники який(-а), якийсь(-ась), такий(-а), увесь(вся), то займенник і прикметник-присудок мають форму однини: Ви такий здібний науковець! Як і в інших ситуаціях, у науковому спілкуванні у присутності лю-*

дини не вживають щодо неї займенник *він (вона)*. Гіперпошанна множина, тобто форма множини для називання третьої особи, не використовується науковій сфері, тому як помилкові та зневажливі (деспективні) можна розглядати варіанти *голова комісії зараз будуть, рецензент затримуються, автор хвилюються*.

У наукових текстах займенники варто вживати дозовано й помірковано, оскільки невмотивоване використання чи надуживання може призводити до плутанини, неоднозначності (наприклад, *вони це ґрунтовно погарцювали й повідомили нам результати про це*).

Крім антропонімів, у науковому спілкуванні традиційно застосовують слова-індекси – апелятиви, що вказують на статус, посаду, науковий ступінь, учене звання особи (*шановний професоре, поважні члени державної екзаменаційної комісії, шановний голово Державної екзаменаційної комісії, шановний доценте, вельмишановний докторе*), – та слова-регулятиви – апелятиви, уживані для вираження етикетних взаємин на зразок *пан, пані, добродій, добродійка, товариш, товаришка, друг, колега*.

Поширені у науковому етикеті одиниці *пан, пані* як висловлення поваги традиційно вживають із прикладкою (власними та загальними іменниками) – конкретизацією особи – або самостійно. Доцільно вживати формулу *пан / пані (Кл.в.) + ім'я (Кл.в.)* у випадку, коли адресат і адресант майже одного віку і статусу: *пане Миколо, пані Ольго*. Формула *пан / пані (Кл.в.) + прізвище (Н.в.)* доречна за умов, коли адресат і адресант малознайомі, їхні взаємини підкреслено офіційні (*пане Іванчук, пані Наконечна*) або коли згадувана особа відсутня (*як рекомендував пан Котигорошко, як зауважувала пані Перебийніс*).

В окремих підкреслено офіційних ситуаціях (урочисті наукові заходи, симпозіумі, засідання тощо) та під час знайомства використовують формулу *пан / пані + ім'я + прізвище: просимо виступити пана Андрія Козута, запрошуємо до участі в обговоренні пані Ларису Орос; знайомтеся – пані Ірина Сливка*. Поєднання *пан / пані + ім'я + ім'я по батькові* не відповідає українським традиціям і літературній нормі.

У переліку антропонімів не потрібно щоразу повторювати апелятив *пан / пані* (наприклад, *запрошуємо виступити пана Андрія Ковальчука, пана Йосипа Борисюка...*), достатньо вжити це окреслення один раз у множині (наприклад, *запрошуємо виступити панів Андрія Ковальчука, Йосипа Борисюка...*).

Як прикладки до апелятива *пан / пані* застосовують слова-індекси, котрі окреслюють статус, посаду, науковий ступінь, учене звання особи тощо: *пан ректор, пане ректоре / ректор!, пані міністр, пані доцент*. Такі варіанти особливо актуальні у спілкуванні з адресатом вищого соціального статусу. Нетактовно молодій людині звертатися до старшого та вищого за статусом співрозмовника, використовуючи формулу *пан / пані + ім'я*.

Регулятив *пан / пані* може супроводжуватися означеннями *шановний, вельмишановний, високоповажний*. Сучасний етикет пропонує як універсальне вживання прикметника *шановний* до слів-регулятивів та слів-індексів: *шановний пане, шановна пані, шановний докторе, шановна громадо, шановні колеги, шановні пані та панове*. Принагідно зауважимо, що регулятив *пані* в сучасній українській мові не відмінюється (наприклад, *відзначимо як найкращу доповідь пані Нестеренко*). Традиційні в українській мові слова-регулятиви *добродій / добродійка* маловживані у науковому середовищі так само, як і *товариш / товаришка*. А от інтернаціоналізм *колега* активно використовується науковцями та іншими працівниками інтелектуальної сфери (лікарями, вчителями, інженерами та ін.). Порушенням літературної норми є поєднання конкурентних моделей називання / звертання (контамінація різних формул: *пані Ірино Василівно, пане Вікторе Андрійовичу Боженко*).

Під час спілкування зі студентами молодому педагогові слід висловлювати повагу до аудиторії, тобто звертатися до студентів на *Ви*, надаючи перевагу іменам.

Як засіб етикетної модуляції мовлення застосовують вставні слова і конструкції. Головною умовою їхнього функціонування є *комунікативна доцільність*. Молодий науковець і педагог повинен пам'ятати, про що він говорить, де і для кого. Щоб не демонструвати егоцентричну позицію, не акцентувати на влас-

ній особі, мовцеві не варто зловживати вставними компонентами на зразок *на мій погляд, на мою думку, як мені здається, по-моєму* тощо. Натомість бажано апелювати до думки авторитетних учених, підкреслювати власну скромність, удаючись до таких сполук: *погоджуємося з думкою..., поділяємо погляди..., нам імпонує концепція..., не можемо не згадати гіпотезу...* Часто для підтримання етикетного контакту в науковій практиці задіюють стандартизовані головні предикативні одиниці складних речень (зі сполучниками чи без) на кшталт *вам добре відомо, що...; дозвольте нагадати...; з вашого дозволу ще раз повторю...* Повтори вставних елементів, що не мають змістового навантаження, у науковому мовленні вважають негативним явищем (наприклад, *розумієте, так би мовити, звісно*). Зовсім неприйнятними тут є неканонічні звукові знаки, зокрема зітхання, позіхання, плювання (*тьху!*), задумливості (*гм-м-м, хм-м-м, е-е-е, м-м-м. и-и-и, у-у-у, а-а-а*), а прийнятними у відповідних умовах і в етикетному вияві можуть бути сміх та оплески.

В усному мовленні надзвичайно важливим є *фонетичний рівень* втілення думки. Тут практикант повинен враховувати основні вимоги до артикулювання (виразність, чіткість, зрозумілість), виробляти належну дикцію (усувати дефекти, позбавлятися індивідуальних вад у манері мовлення, як-от: неправильна вимова окремих звуків, нерозрізнення фонем, носовий призвук та ін.), демонструвати літературне наголошення слів, свідомо членувати текст на фонетичні слова, синтагми, фрази.

Оскільки інтонація є невід'ємним суперсегментним компонентом мовлення, її вияв у науковому / науково-навчальному спілкуванні не менш важливий, ніж в інших різновидах комунікації. У зв'язку з цим варто враховувати, що мовлення не може бути одноманітним, монотонним, безбарвним. Для адекватного втілення думки і підтримання уваги аудиторії застосовують усі можливості *мелодики* (розповідної, питальної, окличної, спонукальної, перелічувальної, вставної, незавершеності тощо). *Темп* мовлення (швидкий, середній, уповільнений, повільний) також має бути контрольованим, узгоджуватися зі змістом, обставинами наукового спілкування: важливі смислові відрізки виголо-

шують повільніше, ніж другорядні, уникають переривчастої манери, надмірного поспіху. Фахівці рекомендують промовляти не більше 130 слів за хвилину (звичайно, це середній показник, який не можна вважати догмою з огляду на індивідуальність мовця, кожного разу особливі умови спілкування та ін.). Так само контрольованою й узгодженою з обставинами мовлення має бути і сила звучання. Наприклад молодим дослідникам і педагогам не варто компенсувати відсутність доказів підвищеною силою і гучністю висловлювань, тобто криком. Тембр мовлення як складова інтонації хоч і характеризує індивідуальне забарвлення голосу кожної людини, може виявлятися у різних варіантах («веселий», «сумний», «байдужий», «грайливий», «інтимний / довірливий», «погрозливий», «нараційний» тощо), використання котрих, звичайно, узгоджують із комунікативною ситуацією. Неадекватним буде, до прикладу, домінування веселого, грайливого тембру науковця під час викладу теоретичного лекційного матеріалу, при виголошенні доповіді на конференції, семінарі. Крім того, варто пам'ятати, що *фразовий наголос* з усіма складовими відображає логіку мислення, тому застосування наголосів акцентної групи, синтагматичного, логічного, емпатичного має бути свідомим та контрольованим, адекватним змісту висловлювання. Ті ж вимоги стосуються і неартикульованих знаків, *пауз* – міжфразових, психологічних, гезитаційних, фізіологічних – з урахуванням того, що фізіологічні паузи повинні збігатися зі смисловими. Не потрібно заповнювати паузи несмисловими елементами.

Виразальним засобом комунікації справедливо вважають і *мовчання*, яке може засвідчувати різні наміри, у тому числі негативні, антиетикетні (зневажливе ставлення до співрозмовника, небажання контактувати, повне ігнорування), зумовлені культурою, вихованістю людини, котра не хоче образити співрозмовника невдалою реплікою, висловлює повагу до старших за віком колег, стримує роздратованість тощо. Адекватність вияву неартикульованих знаків пов'язана передусім із внутрішньою культурою науковця, його життєвою позицією, рівнем освіченості. Загалом тут, як і в багатьох інших аспектах культури мо-

ви, слід керуватися принципами доцільності та урізноманітнення.

Важливою складовою усного наукового мовлення є також невербальні соматичні компоненти (міміка, поза, жести тощо). Хоча вони засвідчують психічний стан, підсвідому реакцію людини, повинні узгоджуватися з мовленням. Важливо вміти контролювати і свідомо послуговуватися позамовними знаками.

Слід враховувати й умови комунікації, конфігурацію спілкувальників, комфортність дистанції між учасниками, яка зумовлена і національними традиціями, і структурою комунікативного акту, і віковим, соціальним статусом співрозмовників тощо. Найбільш оптимальною у науковому середовищі є суспільна (1,5 – 4 м), відкрита (4 – 8 м), особиста (0,4 – 1,5 м) дистанція. Мовцеві варто зважати на позу, котра має комунікативне значення, виявляє культурний рівень людини, налаштованість, наміри тощо й узгоджується з характером комунікативної ситуації. Знаковим може бути і погляд: дивитися в очі співрозмовника рекомендують не більше 30 – 60 % часу спілкування, контакт очей періодично повторюється і триває 1 – 7 с. Оптимальним є врахування того, що погляд має заохочувати адресата до спілкування, засвідчувати діловий реєстр спілкування, демонструвати прихильне, доброзичливе ставлення. Міміка повинна бути контрольованою, помірно привітною, такою, що сприяє належній атмосфері спілкування. Жести науковця і педагога, як і вся пантоміміка, характеризуються стриманістю, адекватністю ситуації, а не інтенсивністю. Основне правило жестикуляції – вона не повинна відволікати від змісту висловлювання, дисоціювати з вербальною складовою, викликати небажані асоціації.

Найзагальніші тенденції комунікації різного типу опрацьовано у комунікативній лінгвістиці й окреслено як закони спілкування:

закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль – ефективність спілкування прямо пропорційна комунікативним зусиллям: чим більше зусиль докладає адресант, тим вища ефективність його мовленнєвого впливу; на відміну від виробничої сфери, де ефективність визначається

мінімальністю затрат, у спілкуванні для успішного досягнення мети необхідно максимально задіяти потенціал вербальних і невербальних засобів;

закон дзеркального розвитку спілкування – автоматично, підсвідомо співрозмовники імітують стиль один одного, відхилення від чого завжди привертає увагу; тому, наприклад, під час зародження конфлікту, коли хтось підвищує голос, переходить на крик, демонстративно спокійне і тихе реагування на слова співрозмовника може нейтралізувати таку негативну ситуацію;

закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів – чим довше говорить мовець, тим неуважнішою є аудиторія; отже, обираючи засоби, варто враховувати, що друга половина виступу видається майже удвічі довшою, ніж перша, тому зусилля слід зосереджувати на максимальному урізноманітненні мовлення;

закон зниження рівня інтелекту аудиторії зі збільшенням її чисельності – чим ширша аудиторія, тим нижчий її середній інтелект: у натовпі послаблюється інтелектуальна діяльність, знижується критичність сприйняття, підвищується довірливість, тому найважче переконати одного слухача;

закон комунікативного самозбереження – намагання зберегти комунікативну рівновагу, пристосуватися до поведінки групи; побоюючись критики, заперечень, спілкувальники іноді стримуються від висловлення власних міркувань; хоча нова ідея здебільшого сприймається сторожко, часом негативно, піддається сумніву, не потрібно боятися висловлювати власні думки, відстоювати свої наукові позиції, висувати неординарні гіпотези тощо;

закон мовленнєвого самовпливу – вербалізація ідеї або емоції формує цю ідею чи емоцію у мовця: словесне втілення думки дає змогу впевнитися в ній, утвердити її для себе;

закон спотворення інформації – під час спілкування інформація може спотворюватися, що зумовлено суб'єктивною інтерпретацією почутого кожною людиною, коментуванням (особистим ставленням до змісту інформації), невмінням слуха-

ти; ступінь спотворення прямо пропорційний кількості комунікантів;

закон емоційної афіляції – спілкувальників можуть об'єднувати позитивні чи негативні емоції, отже, під час наукової комунікації треба створювати доброзичливу атмосферу, контролювати власний емоційний стан, уникаючи надмірної емоційності, тощо;

закон емоційного пригнічування логіки – у надмірно емоційному стані людина втрачає здатність до логічного мислення (домінує права півкуля головного мозку, котра відповідає за емоції), тому її важко переконати аргументами, натомість слід спрямувати зусилля на зниження рівня збудженості.

Таким чином, знання законів спілкування, оволодіння культуромовними та етикетними принципами дозволяє розширити комунікативний світогляд молодого науковця й педагога.

Надзвичайно корисними не тільки в культуромовному, науковому, а й у сенсі національної свідомості є поради Івана Огієнка / о. Іларіона (1882-1972) – визначного українського вченого, громадського, культурного і церковного діяча, який відстоював права української мови у науці, освіті, повсякденному житті. Дотепер не втрачає актуальності праця цього українського мовознавця «Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства» (Варшава, 1935).

Серед іншого в рубриці «Вища школа і рідна мова» (XX, с. 46-47) автор наголошує на важливій ролі вищої школи у формуванні соборної літературної мови та поглиблює це міркування у розділі «Студенти вищих шкіл і рідна мова» (XXI, с. 47-48): «Студентство вищих шкіл мусить бути одним із найсильніших двигунів розвою й консервації своєї соборної літературної мови»; «Кожний студент вищої школи, якого б фаху він не навчався, мусить добре знати найперше свою соборну літературну мову й вимову, свій соборний правопис»; «Студент вищої школи, де б він не вчився, мусить конче вчитися й зо своїх рідномовних підручників»; «Студент вищої школи, де б він не вчився, мусить добре знати й рідномовну термінологію свого фаху»; «Студент,

що не знає своєї соборної літературної мови, чинить тим злочин супроти свого народу й стає йому зайвий, бо не має найсвятішого почуття – почуття одности нації».

Рідномовні обов'язки ученого в розділі «Учений і рідна мова» (XXV, с. 51-53) професор, доктор Іван Огієнко окреслював, зокрема, такими позиціями: «Кожний учений мусить якнайкраще знати свою соборну літературну мову й вимову та соборний правопис»; «Кожний учений мусить бути зразком доброго знання своєї літературної мови»; «Кожний учений мусить писати свої праці, особливо ж шкільні підручники, тільки соборною літературною мовою, щоб вони тим самим ставали всенаціональним добром. Писати наукові праці місцевою мовою недопустимо»; «Кожний учений мусить працювати для вироблення й установлення найкращої наукової термінології з свого фаху»; «Кожний учений мусить непохитно дотримуватися засади: для одного народу – одна наукова термінологія»; «Мова «наукова» – це та ж сама соборна літературна мова, тільки без ознак «поетичної мови»; «Кожний учений мусить пам'ятати, що ясний і простий стиль – то найкращий стиль»; «Звичайно цитуємо дослівно. Але роблячи цитату з письменника, що не додержувався соборної літературної мови й одного правопису, можна в цитаті змінити правопис на сучасний, а то й повиправляти локалізми, якщо від того не змінюється зміст цитати»; «Цитуючи з чужої мови, не зловживайте довгими цитатами з оригіналу, – перекладайте їх на рідну мову».

Крім того, мовознавець наполягає: «Нема стилю «наукового» й «ненаукового», – є тільки стиль ясний і неясний», найкращим є «ясний і простий» стиль, тому писати необхідно так, щоб усі нас розуміли – «думаймо про це, починаючи писати» («Десять заповідей простого писання», розділ XXVI, с. 53-54).

Рекомендована література

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К.: ВД «КМ Академія», 1994. – 254 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
3. Багмут А. Й. Інтонація як засіб мовної комунікації / [А. Й. Багмут, І. В. Борисюк, Г. П. Олійник]. – К.: Наукова думка, 1980. – 283 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 342 с. – (Альма-матер).
5. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 240 с. – (Альма-матер).
6. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: [навч. посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / А. О. Білецький. – К.: «Арт Ек», 1997. – 224 с.
7. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. Богдан. – К., 1998.
8. Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови: [навч. посіб.] / Н. В. Ботвина. – К.: Арттек, 1998. – 190 с.
9. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К.: Радянська школа, 1955. – 248 с.
10. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення: [навч. посіб.] / Т. Б. Гриценко. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 536 с.
11. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт; [сост., общая ред. и статьи А. В. Гулыги и Г. В. Рамишвили; пер. с нем.]. – М.: Прогресс, 1985. – 450 с.
12. Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей: [посіб. для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів] / М. С. Дороніна. – [вид. 2-ге]. – К.: ВД «КМ Academia», 1998. – 192 с.

13. Дудик П. С. Стилістика української мови: [навч. посіб.] / П. С. Дудик. – К.: ВЦ «Академія», 2005. – 368 с. – (Альма-матер).
14. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
15. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994. – 218 с.
16. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: [навч. посіб.] / А. О. Капелюшний. – [вид. 2-ге, переробл.]. – Львів: ПАІС, 2007. – 400 с.
17. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К., 1970. – 360 с.
18. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – [вид. 3-тє, доп. і перероб.]. – К.: Вища школа, 1987. – 351 с.
19. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: [підручник] / М. П. Кочерган. – К.: ВЦ «Академія», 2002. – 368 с. – (Альма-матер).
20. Мацько Л. І. Стилістика української мови: [підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; [за ред. Л. І. Мацько]. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
21. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: [навч. посіб.] / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с. – (Альма-матер).
22. Огієнко І. І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний Катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / проф. д-р Іван Огієнко. – [факс. вид.]. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 72 с.
23. Одарченко П. Про культуру української мови: [зб. статей] / Петро Одарченко. – К.: Смолоскип, 1997. – 320 с.
24. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: [навч. посіб.] / Г. С. Онуфрієнко. – К.: Центр навчальної літератури. 2006. – 312 с.

25. Особливості мови і стилю засобів масової інформації / [А. П. Коваль, Г. Я. Солганик, О. Ф. Пінчук, Г. К. Конторчук та ін.]. – К.: Вища школа, 1983. – 152 с.
26. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів, 1994.
27. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика / М. І. Пентилюк. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.
28. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К.: Наукова думка, 1976. – 286 с.
29. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова / Григорій Півторак. – К.: Наукова думка, 1993. – 200 с.
30. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: [підручник] / Олександра Пономарів. – [3-тє вид., перероб. да доп.]. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
31. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: [навч. посіб.] / Олександр Пономарів. – [3-тє вид., стереотип.]. – К.: Либідь, 2008. – 240 с.
32. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: [навч. посіб.] / Я. Радевич-Винницький. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2006. – 291 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
33. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації / Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 360 с.
34. Семеног О. М. Культура наукової української мови: [навч. посіб.] / О. М. Семеног. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 216 с. – (Альма-матер).
35. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум: [навч. посіб.] / Олександра Сербенська. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
36. Сучасна українська літературна мова: Стилістика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1973. – 587 с.
37. Чак Є. Д. Барви нашого слова / Є. Д. Чак. – К.: Радянська школа, 1989. – 176 с.
38. Чак Є. Д. Чи правильно ми говоримо? / Євгенія Чак. – К.: Освіта, 1997. – 240 с.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ВЛАСНЕ НАУКОВИХ І НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИХ ТЕРМІНІВ

Абсолютний (< лат. *absolutus* – необмежений) – 1) безвідносний, безумовний, не порівнюваний ні з чим; 2) досконалий, повний; 3) філософ. абсолютна істина – істина, що дає повне, усебічне, вичерпне знання.

Абстрагувати (< лат. *abstrahō* – відтягаю, відвертаю < *abs-* (*ab-*) – геть і *trahō* – тягну) – утворювати абстрактні поняття шляхом уявного виділення ряду найзагальніших властивостей предметів та відношень між ними і завдяки виокремленню якихось суттєвих властивостей.

Абстрактний (< лат. *abstractio* – віддалення, відтягнення, відвернення) – 1) який ґрунтується на абстракції, виник унаслідок абстрагування; 2) абстрактна лексика – слова на позначення якостей, властивостей, станів, відчуттів, категорій мислення тощо; 3) абстрактне мислення – утворення абстрактних понять і оперування ними.

Абстракція (< лат. *abstractio* – віддалення, відтягнення, відвернення) – 1) мислене виділення найістотнішої частини властивостей предметів та відношень між ними; 2) поняття, що утворюється внаслідок абстрагування у процесі пізнання; результат абстрагування.

Автентичний (< грец. *authenticos* – справжній) – такий, що відповідає оригіналу, дійсний; той, що ґрунтується на першоджерелі.

Автокомунікація (< *авто...* і лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) — внутрішній діалог людини із собою; спілкування Ego і Alter ego особи.

Автор / адресант (< нім. *Adressant* < франц. *addresser* – надсилати, направляти) – джерело повідомлення; у міжособистісному спілкуванні – особа, яка ініціює комунікацію, кодує своє повідомлення засобами мови і/або парамови і передає адресату (слухачеві, читачеві, аудиторії).

Автореферат (< авто... і реферат) – короткий виклад наукової праці самим автором, напр., А. магістерської роботи.

Адресантність (повідомлення, дискурсу, тексту) – репрезентація в процесі спілкування особистості адресанта (ідей, позиції, світогляду тощо).

Адресат (< нім. *Adressat* – одержувач) – одержувач інформації, кінцевий споживач повідомлення; у міжособистісному спілкуванні – особа, яка сприймає повідомлення відповідно до своїх когнітивних стратегій і конкретними конситуативними умовами інтерпретує повідомлення адресанта.

Аксіологічний (< грец. *axios* – цінний і *logos* – наука) – той, що стосується учення про цінності, філософської теорії загальнонозначущих принципів, котрі визначають напрями людської діяльності, мотивацію людських учинків.

Аксіома (< грец. *axiōta* – загальноприйняте, безперечне) – 1) вихідне положення, твердження якоїсь теорії, що приймається без доведень і лежить в основі доведень інших положень цієї теорії; 2) *перен.* те, що не потребує жодних доведень.

Аксіоматика (< грец. *axiōmatikos* – виражений в аксіомах) – систематизована сукупність аксіом певної науки.

Аксіоматичний метод – спосіб побудови наукової теорії, при якому за основу беруть систему аксіом чи постулатів, з яких усі інші твердження цієї науки (теореми) повинні виводитися логічним шляхом, за допомогою доказів.

Актуалізація (< лат. *actualis* – діяльний) – перехід від мови до мовлення і реалізація потенційних властивостей мовних елементів, яких вимагає певна мовленнєва ситуація.

Акультурація – процес засвоєння особистістю, вихованою в одній культурі, елементів іншої культури, субкультури, картини світу, зокрема прецедентних текстів, стереотипів мовного спілкування тощо.

Акцидентний (< лат. *accidentia* – випадковість) – випадковий, побічний, неістотний.

Алегореза (< грец. *allēgoria* < *allos* – інший і *agoreuo* – говорю) – метод символічного пізнання світу, за якого використовується тлумачення алегорії, тобто символічного передавання

змісту шляхом співвіднесення абстрактного поняття з конкретним образом.

Алогізм (< а... і ...логізм) – щось нелогічне, безглузде, яке суперечить законам логіки; непослідовність у міркуванні; призводить до двозначності, суперечливості.

Алогічний (< алогізм) – безглуздий, той, що суперечить логіці.

Аморфний (< грец. *amorphos* – безформний) – безформний, неоформлений, невпорядкований.

Аналіз (< грец. *analysis* – розкладання) – 1) метод наукового дослідження, що полягає в уявному чи фактичному розкладанні цілого на складові частини; 2) усебічний розгляд, дослідження чого-небудь; 3) аналіз дистрибутивний – метод лінгвістичного дослідження, що ґрунтується на вивченні оточення (дистрибуції, розподілу) окремих одиниць у тексті і не використовує відомостей про повне лексичне або граматичне значення цих одиниць; 4) у формальній логіці – уточнення логічної форми (структури) судження.

Аналітик (< грец. *analytikos* – аналітичний) – 1) фахівець, що здійснює аналіз чого-небудь; 2) той, хто має схильність до аналізу.

Аналітичний (< грец. *analytikos* – аналітичний) – 1) той, що стосується аналізу, ґрунтується на аналізі чи використовується для нього; 2) той, що має здатність аналізувати.

Аналог (< грец. *analogos* – відповідний) – те, що відповідає іншому предметові, явищу, поняттю тощо.

Аналогічний (< грец. *analogikos* – аналогічний) – який становить аналогію, відповідний, схожий.

Аналогія (< грец. *analogia* – відповідність) – 1) подібність, схожість, відповідність у чому-небудь між предметами, явищами, поняттями, які загалом є різними; 2) у логіці – висновок, зроблений на підставі схожості, подібності у чому-небудь предметів, явищ, понять.

Анотація (< лат. *annotatio* – зауваження, примітка) – коротка узагальнювальна характеристика книги, статті тощо, яка розкриває їхню ідейну спрямованість, зміст, структуру та ін.

Антропоцентризм (грец. *anthrōpos* – людина і лат. *centrum* – центр) – світоглядний принцип, згідно з яким людина є центром Всесвіту і найвищою метою всіх подій, що відбуваються у світі; в сучасному мовознавстві визнається одним із найважливіших принципів організації та функціонування живої природної мови на всіх її структурних рівнях.

Апелювати (< лат. *apello* – звертаюсь < *ad-* (> *ap-*) до-, при- і *pello* – б'ю, чіпаю, торкаюсь) – звертатися до кого-, чого-небудь авторитетного за підтримкою, захистом, порадою; покликатися, спиратися на чийсь авторитет.

Апостеріорі (< лат. *a posteriori* – з наступного) – термін у теорії пізнання, що, на протилежності *апріорі*, означає знання, набуте з досвіду.

Апперцепція (< лат. *ad* – до і *perceptio* – сприймання) – сприймання тексту на основі попереднього досвіду людини; залежність сприйняття від індивідуальних знань, інтересів, актуальних проблем тощо; полягає у включенні нових об'єктів до наявної системи уявлень індивідуума.

Апріорі (< лат. *a priori* – з попереднього) – 1) знання, яке, на протилежності *апостеріорі*, одвічно (до досвіду і незалежно від нього) притаманне свідомості; 2) *перен.* без перевірки, наперед.

Апробація (< лат. *approbatio* – схвалення, визнання) – схвалення, затвердження.

Аргумент (< лат. *argumentum* < *arguere* – показувати, з'ясувати, доводити, стверджувати) – логічний доказ, що наводиться для підтвердження, обґрунтування чого-небудь.

Аргументація (< лат. *argumentatio*) – наведення аргументів, обґрунтування будь-якого положення, судження.

Архетип (< грец. *archē* – початок, походження і грец. *typos* – образ) – 1) прообраз, первісний образ, ідея, першооснова, зразок; 2) найдавніше спільне джерело всіх наступних копій.

Архітектоніка (< грец. *architektonikē* – будівельне мистецтво) – основний принцип побудови твору як єдиного цілого, інтегральний взаємозв'язок основних його складників; композиція, побудова.

Асиміляція (< лат. *assimilatio* – уподібнення) – уподібнення, злиття, засвоєння.

Асинхронний (< *a...* і грец. *synchronos* – одночасний) – неодноразовий; той, що не збігається в часі.

Асоціація (< лат. *associo* – приєдную, з'єдную) – 1) об'єднання, союз, організація, створені для досягнення спільної господарської, наукової та іншої мети; 2) зв'язок між елементами психіки людини, коли один факт, подія чи явище викликає інші уявлення чи спогади, зумовлені або подібністю, або контрастом, або суміжністю в часі чи просторі.

Асоціювати – установлювати зв'язок між уявленнями, явищами тощо; об'єднувати.

Аспект (< лат. *aspectus* – погляд, вигляд, зір) – одна зі сторін явища, перспектива, у якій воно виступає.

Аспірант (< лат. *aspirans (aspirantis)* – той, хто до чогось прагне) – той, хто навчається в аспірантурі.

Аспірантура – форма підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів для вишів і науково-дослідних інститутів, після закінчення якої та захисту кандидатської дисертації аспірантові присвоюють науковий ступінь кандидата наук.

Атипія (< *a...* і *тип*) – явище відсутності характерних, типових рис, ознак, особливостей чи властивостей у певного явища.

Атиповий – такий, що відхиляється від правила, норми, типу.

Атмосфера спілкування – лінгво-психо-соціо-когнітивні стосунки учасників комунікативного акту.

Атрибут (< лат. *attribuo* – надаю, постачаю; приписую) – невід'ємна, постійна, суттєва властивість, істотна ознака предмета або явища (на відміну від випадкових властивостей).

Атрибутивний – означальний.

Аудиторія (< лат. *auditorium* < *audio* – слухаю, чую) – 1) збірна назва читачів, слухачів, глядачів, на котрих розраховане конкретне повідомлення адресанта; 2) зал, у якому читають лекції, доповіді тощо.

Бакалавр (< лат. *baccalaureus* < *baccalarius* – старший студент; хлібороб-орендар, увінчаний лаврами) – 1) найнижчий учений ступінь у старовинних західноєвропейських університетах; 2) перший академічний ступінь випускників університетів.

Білінгвізм (< лат. *bi...* - дво... і *lingua* - мова) – двомовність – уживання двох мов у межах певної соціальної спільності, передусім держави.

Бінарний (< лат. *binarius* - подвійний) – той, що складається з двох частин.

Вербальний (< лат. *verbalis* < *verbum* – слово) – словесний.

Вертикальний контекст – культурологічна, історична, соціально-політична, філологічна інформація, що супроводжує твір; лінгвокраєзнавче тло, на якому розгортається текст; необхідна для сприйняття тексту фонова інформація.

Види мовлення – різні аспекти мовленнєвої діяльності; виділяються залежно від характеру мовлення (внутрішнє і зовнішнє), способу організації мовлення (усне і писемне) тощо.

Викладання – робота, спрямована на забезпечення викладачем навчально-пізнавальної діяльності студента вищої школи з урахуванням стрижневих закономірностей, принципів, методів, форм і засобів навчання

Висловлення – конкретна реалізація речення у мовленні з урахуванням усіх контекстних упливів.

Вищий навчальний заклад (виш, ВНЗ) – освітньо-науковий заклад, що надає освітні послуги відповідно до чинного законодавства, ліцензії, акредитації за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями, здійснює наукову діяльність та забезпечує професійну підготовку громадян.

Відгук – 1) текст, що містить оцінку наукового доробку, напр., В. про курсову роботу; 2) перен. те, у чому виявляються сліди впливу чого-небудь; відбиття, наслідок чого-небудь.

Гіпертекст (*giper...* і *текст*) – спосіб організації текстової інформації у вигляді сітки, вузли котрої співвідносяться з певними фрагментами тексту, а дуги, що поєднують вузли, символізують різноманітні нелінійні та глибинні зв'язки між цими фрагментами.

Гіпотеза (< грец. *hypothesis* – основа, припущення) – 1) наукове припущення, що висувається для пояснення якого-небудь

явища дійсності, вимагає перевірки на досвіді й теоретичного обґрунтування, щоб стати достовірною науковою теорією; 2) узагалі припущення, яке потребує підтвердження.

Гіпотеза лінгвістичної відносності – положення, згідно з якими процеси сприйняття і мислення обумовлені етноспецифічними особливостями структури мови.

Гіпотетичний (< грец. *hypothetikos*) – заснований на гіпотезі; імовірний, гаданий.

Гносеологія (< грец. *gnōsis* – пізнання і ...логія) – філософська теорія пізнання, яка вивчає його можливості, джерела, форми і методи пізнання, умови його достовірності та істинності.

Дезінформування – тип комунікації, що виявляється у повідомленні інформації, яка не відповідає дійсності.

Денотат (< лат. *denotatum* – позначуване) – позначуваний предмет; рефрент.

Державна мова – закріплена традицією або/і законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики.

Дескриптивний (< лат. *deskriptivus* – описовий) – той, що описує синхронний стан мови за допомогою дистрибутивного методу.

Детермінізм (< лат. *determinare* – обмежити, визначити) – філософська концепція, що визначає об'єктивну закономірність і загальну причинову зумовленість усіх явищ природи, суспільства.

Детермінувати (< лат. *determinare* – обмежити, визначити) – визначати, зумовлювати.

Дидактика (< грец. *didaktikos* – повчальний) – розділ педагогіки, що розробляє теорію освіти і навчання, обґрунтовує та розкриває мету, зміст, закономірності, принципи, методи, організаційні форми навчання.

Дидактичний (< грец. *didaktikos* – повчальний) – повчальний, напутній; дидактична література – література для навчання, дидактичний матеріал – навчальний матеріал (ілюстративний, демонстративний, для засвоєння знань тощо).

Дисертація (< лат. *dissertatio* – розвідка, роздуми, дослідження < *dissertare* – міркувати, обговорювати) – наукова праця, підготовлена для прилюдного захисту на здобуття наукових ступенів доктора філософії (Phd) і доктора наук.

Дискретний (< франц. *discret* < лат. *discretus* – поділений, переривчастий) – переривчастий, складений з окремих частин.

Дискретність (< лат. *discretus* – поділений, переривчастий) – перервність, протиставляється неперервності.

Дискурс (< франц. *discours* – промова, виступ < лат. *discursus* – здогад, міркування) – 1) мовлення в конкретних соціокультурних, психологічних умовах; відображає ситуацію безпосередньої мовної діяльності з урахуванням форми спілкування, поведінки, міміки, жестів мовця; 2) текст разом з умовами його творення і сприймання, динамічний контекст культури, в якому здійснюється прочитання тексту та його вплив на свідомість читача; 3) міркування задля встановлення істини; 4) ораторська промова.

Дискурсивний (< лат. *discursivus* < лат. *discursus* – здогад, міркування) – який здійснюється шляхом логічних, строго послідовних міркувань, обґрунтований попередніми судженнями; у логіці – який ґрунтується на міркуванні, що складається з послідовного ряду логічних ланок, кожна з яких залежить від попередньої і зумовлює наступну.

Дистрибутивний (< лат. *distributivus* < *distribuere* – розділяти, розчленовувати) – розподільний; такий, що ґрунтується на дослідженні сполучуваності, дистрибуції.

Дистрибуція (< англ. *distribution* – розподіл, розповсюдження < лат. *distributio* – розподіл, розчленування) – розподілення, розміщення; розподілення мовних одиниць, сполучення фонем, морфем і слів, дозволені законами певної мови; узагальнена сукупність усіх оточень, характерних для одиниці мови.

Диференціація (< франц. *differentiation* < лат. *differentia* – різниця, відмінність) – поділ, розчленування цілого на різні елементи, частини й форми.

Диференціювання (< лат. *differentia* – різниця, відмінність) – розчленування, розрізнення, виділення складових елементів при розгляданні, вивченні чогось.

Діалектика (< грец. *dialektikē* – мистецтво вести бесіду) – 1) філософська наука про найзагальніші закони руху і розвитку природи, суспільства і мислення; 2) метод пізнання дійсності у всій її суперечності, цілісності і розвитку; 3) процес розвитку, руху чого-небудь у розмаїтті його форм і у всій його суперечності.

Діалектичний (< грец. *dialektikos*) – той, що ґрунтується на діалектиці, властивий їй, стосується її.

Діалог (< грец. *dialogos* – бесіда, розмова) – 1) розмова, у якій беруть участь двоє або кілька осіб; 2) переговори, вільний обмін думками між двома сторонами, країнами.

Діахронія (< грец. *dia* – префікс, що означає наскрізний рух, проникнення, розділення, посилення і *chronos* – час) – 1) вивчення історичного розвитку якогось явища, фактів у цілому; 2) аспект дослідження мовних елементів і явищ як частин мовної системи або вивчення еволюції всієї мовної системи в історичному розвитку; протилежне – *синхронія*.

Догма (< грец. *dogma (dogmatos)* – думка, рішення, філософське вчення) – 1) положення, яке вважають незаперечною істиною, визнають непорушним і незмінним без доказів, без урахування конкретних умов; 2) основне положення якого-небудь учення або релігії.

Експліцитний (< франц. *explicite* – явний, реально виражений) – явно виражений, розгорнутий.

Експресивний (< франц. *expressif* < лат. *expressus* – виразний, випуклий) – виразний, сповнений експресії.

Екстралінгвальний, позамовний (< лат. *extra* – поза, зовні, крім і *лінгвальний*) – такий, що відноситься до суспільних умов, в яких функціонує мова; до Е. чинників, які визначають мовні зміни, належать суспільно-політичні умови, взаємовпливи мов, взаємодія літературної мови і діалектів, міграційні процеси тощо.

Епістемологія (< грец. *epistēmologia*) – теорія пізнання. Інша назва – *гносеологія*.

Етика (< грец. *ēthos* – звичай, правило) – 1) філософська наука про походження і сутність моралі, моральної свідомості людини; 2) норми поведінки, сукупність моральних правил певної соціальної групи.

Етика професійна – норми поведінки, сукупність моральних правил у певній професійній сфері.

Засоби навчання – сукупність предметів, ідей, способів, що забезпечують навчально-виховний процес.

Зміст освіти у вищій школі – науково обґрунтована система знань, умінь і навичок, засвоювана студентом вишу з метою поглибленого вивчення відповідної наукової галузі та опанування фаху.

Знак (у семіотиці) – матеріальний, чуттєво сприйманий предмет (річ, явище, подія, стан, дія), який виступає в пізнанні представником (замісником) іншого предмета (речі, явища, події, стану, дії) для отримання, зберігання, переробки і передавання інформації (повідомлення).

Значення – пов'язаний із конкретною мовною одиницею у свідомості носіїв мови узагальнений образ певного об'єкта, ситуації, факту, події (у гуманітарних дослідженнях протиставляється смислу).

Ідеалізація (< франц. *idéalisation* < лат. *ideal* – ідеал) – 1) уявлення про когось чи щось як про значно краще, досконаліше, ніж воно є насправді, прикрашення дійсності, надання кому-, чому-небудь властивостей ідеалу; 2) мисленнєве конструювання понять про об'єкти, процеси і явища, що не існують і не здійснені, але для яких є прообрази в реальному світі.

Ідеалістичний – який стосується ідеалізу, властивий йому.

Ідеальний (< *ідеал*) – 1) який існує у свідомості, уяві; абстрактний, уявний; 2) який відповідає ідеалу; досконалий, взірцевий; 3) філософ. той, що стоується ідеї, діяльності, мислення; духовний, психічний на противагу фізичному, матеріальному.

Ідейний (< *ідея*) – 1) який стосується ідеї, виражає її, пов'язаний із нею; 2) який віддани й певним ідеям і відповідному їм ідеалові.

Ідейність (< *ідея*) – відданість певній цілісній системі ідей і відповідному їй соціальному, моральному й естетичному ідеалові.

Ідеал (< франц. *idéal* < пізньолат. *idealis* – ідеальний < *idea*) – взірець досконалості будь-чого в будь-якій сфері, що виробляється мисленням людини у відповідних суспільних умовах.

Ідентифікація (< середньолат. *identifico* – ототожнюю) – ототожнення, уподібнення, прирівняння.

Ідентичний (< середньолат. *identicus* < *idem* – той самий) – однаковий, такий самий, тотожний.

Ідентичність (< середньолат. *identicus* – однаковий, тотожний) – тотожність, рівнозначність предметів або понять.

Ідея (< грец. *idea* – вигляд; ідея) – 1) загальне уявлення, поняття про предмет або явище; продукт людського мислення, який відображає матеріальний світ; 2) визначальне поняття, переконання, принцип, що лежить в основі теоретичної системи, логічної побудови чи світогляду; 3) думка про що-небудь; міркування з приводу чогось; 4) головна думка, що визначає зміст твору (художнього, наукового та ін.).

Ідіолект (< грец. *idios* – свій, особливий і лат. *lectio* – читання, вимова) – характерні особливості мовлення індивіда як сукупність стилістичних, словотвірних та інших властивостей.

Ідіостиль (< грец. *idios* – свій, особливий і *стиль*) – неповторний спосіб спілкування, притаманний окремій особі; сукупність мовних і позамовних складових комунікативної компетенції індивіда як представника певної лінгвокультурної спільності.

Іманентний (< лат. *immanens* – властивий, притаманний чомусь) – притаманний, властивий якомусь предметові чи явищу; який впливає з самої природи предмета чи явища.

Імплицитний (< франц. *implicite* – неявний) – невисловлений, зовнішньо не виявлений; прихований.

Інтерлінгвальний, внутрішньомовний (< лат. *inter* і *лінгвальний*) – характерний для процесів, що відбуваються під впливом взаємодії одиниць мовної системи, за внутрішніми законами еволюції мови.

Інтерпретація (< лат. *interpretatio* – пояснення, трактування) – пояснення, роз'яснення, тлумачення змісту, значення чого-небудь.

Інтертекстуальність – поняття постструктуралізму і постмодернізму, яке позначає взаємодію тексту з іншими текстами в часі; зв'язок тексту із семіотичним культурним середовищем, результатом якого є наявність у певному тексті елементів (алюзії, цитати тощо) іншого (інших) тексту.

Інтерференція (< лат. *inter* і *ferens, ferentis* – який несе, переносить) – мимовільне перенесення, накладання ознак однієї мови на іншу в практиці двомовної людини.

Іррелевантний (< лат. *ir* – не і *релевантний*) – такий, що не має сутнісних ознак, позбавлений семіологічної значущості.

Колоквіум (< лат. *colloquium* – співбесіда) – 1) метод перевірки знань студентів, який відбувається у формі бесіди викладача зі студентами; 2) наукові збори, під час яких обговорюють доповіді певної тематики.

Компаративний (< лат. *comparativus* – порівняльний) – який виражає порівняння.

Комунікант – учасник комунікації, який володіє мовними засобами для передавання інформації, здійснює мовну діяльність, беручи участь у різних формах спілкування.

Комунікат – висловлювання, текст, що є результатом мовної діяльності, обміну інформацією.

Комунікація (< лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) – 1) спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні; повідомлення інформації від однієї людини до іншої або кількох / багатьох; 2) смисловий та ідеально-змістовний аспект соціальної взаємодії, спілкування; операції з інформацією у спілкуванні; складова спілкування поряд з перцепцією та інтеракцією. У широкому розумінні – спілкування особистостей за допомогою мовних і немовних засобів з метою передавання інформації. У деяких філософських напрямках – категорія, що позначає спілкування, в якому Я виявляє себе в Іншому. Комунікація міжособистісна (2 ос.), комунікація у межах малої мовної групи (3-5 ос.), комунікація публічна (20-30 ос. і більше), комунікація масова (1000 ос. і більше).

Комунікація масова – цілеспрямоване технічно опосередковане поширення соціально значущої інформації, розраховане на велику (> 1000 ос.) аудиторію.

Конотація (< лат. *con* – разом і *notare* – позначати) – 1) відношення між смислом (конотатом) та іменем або комплексом імен; характеристика денотата, яка встановлюється внаслідок позначення об'єкта іменем; 2) додаткові семантичні чи стиліс-

тичні відтінки, які надаються основному значенню і створюють емоційно-експресивне забарвлення висловлювання.

Консеквентний (< лат. *consequens*) – послідовний.

Константа (< лат. *constans* – постійний) – постійна величина.

Констатація (< франц. *constatation* < лат. *constat* – устано-
влено, відомо) – установлення незаперечності, наявності чо-
го-небудь.

Конститутивний (< лат. *constitutus* – визначений) – істот-
ний, визначальний; той, що є головною ознакою якоїсь речі, по-
няття.

Контекст (< лат. *contextus* – тісний зв'язок, з'єднання <
contexo – сплітаю) – 1) фрагмент тексту, який включає аналізо-
вану одиницю і є необхідним та достатнім для визначення її
сенсу; 2) усі наявні умови, які впливають на перебіг комунікації,
формування і виявлення значення одиниць мовного коду в
спілкуванні; 3) перен. у контексті – з урахуванням чого-небудь.

Континуум (< лат. *continuum* – безперервне, суцільне) – 1) не-
перервність, нерозривність явищ, процесів; 2) неподільний про-
стір, однорідне середовище щодо функціонування мови, мовно-
го різновиду чи мовної одиниці.

Конференція (< лат. *conferentia* < *confero* – збираю в одне
місце) – збори, нарада представників наукових та інших органі-
зацій, партій, держав тощо.

Концепт (< лат. *conceptus* – думка, поняття < *concipio* – зби-
раю, задумую) – 1) у логіці – смисл знака (імені); 2) стійка ідея,
що має традиційне мовне вираження; 3) загальна думка, фор-
мулювання; 4) поняття у філософії мови, антропоцентричній
лінгвістиці, соціолінгвістиці, лексичній та ситуативній семан-
тиці; ідеальний об'єкт, образ, оперативна змістовна одиниця
ментального лексикону, пам'яті, в якій втілилися певні куль-
турно зумовлені уявлення носія мови про світ.

Концептуальна картина світу – відображені в категорі-
ях, одиницях і формах мови як комунікативного коду уявлення
певного мовного колективу про будову, елементи, процеси то-
що, які відбуваються в об'єктивній дійсності; цілісне відобра-
ження у мові всього того, що існує в позамовній дійсності.

Культура мови – дотримання усталених мовних норм усної та писемної літературної мови, свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовновиражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Культура мовлення – конкретний вияв культури мови; володіння мовцем нормами усної і писемної мови, уміння використовувати виражальні засоби мовного коду в різних комунікативних умовах з урахуванням мети і змісту спілкування.

Лабораторне (< лат. *laboratorium* – лабораторія < *laborator* – працівник < *labor* – праця) **заняття** – форма організації навчання, орієнтована на закріплення й поглиблення знань та на підготовку у відповідних умовах певного продукту.

Латентний (< лат. *latens (latentis)* – прихований) – прихований; той, що не виявляє себе видимими ознаками.

Лекція (< лат. *lectio* – читання) – форма організації навчання, яка передбачає науково обґрунтований, послідовний, системний виклад певної теми та реалізує передусім інформаційну (інформування про наукові теорії, положення, явища, факти), роз'яснювальну (інтерпретація закономірностей, законів, проблем галузі), переконувальну (формування наукового світогляду, стійких уявлень і поглядів), стимулювальну (заохочення до вивчення питань певної сфери, зацікавлення пошуково-дослідницькою роботою), розвивальну (розширення світогляду, поглиблення ерудиції, розвиток пізнавальних здібностей) й виховну (формування гармонійної, моральної, професійно компетентної особистості) функції.

Магістр (< лат. *magister* – начальник, учитель < *magnus* – великий) – другий академічний ступінь, який присуджують особам, що мають ступінь бакалавра і пройшли додатковий курс впродовж 1-2 років та склали спеціальний іспит.

Магістрант (< лат. *magistrandus* < *magistro* – навчаю) – особа, що склала іспит на звання магістра, але ще не захистила дисертації.

Матеріалізм (< франц. *materialisme* < лат. *materialis* – речовинний) – напрям у філософії, який на противагу ідеалізові

виходить із того, що матерія, буття є первинним, а свідомість, мислення – вторинним, похідним, що світ є матеріальним і пізнаваним.

Матеріальний (< лат. *materialis*) – 1) той, що є матерією; існує незалежно від свідомості; 2) майновий, грошовий, той, що належить до засобів існування; 3) той, що стосується матеріалу, матеріалів.

Матерія (< лат. *materia* – речовина < *mater* – мати, стовбур дерева) – 1) об'єктивна реальність, яка існує незалежно від людської свідомості і відображається нею; 2) предмет обговорення.

Метайнформування – тип комунікації, що виявляється у повідомленні неправдивої інформації, мотивована брехня.

Метамова (< грец. *metá* – після, за, через і *мова*) – знакова система, яку використовують для опису природної мови (мови-об'єкта); мова «другого порядку».

Метод (< грец. *methodos* – спосіб пізнання) – 1) спосіб пізнання, дослідження або практичного виконання чого-небудь; 2) спосіб, прийом дії.

Метод виховання – спосіб, прийом, спрямований на формування особистості студента, його поглядів, переконань тощо.

Метод навчання – спосіб, прийом, спрямований на засвоєння студентами комплексу знань, умінь і навичок.

Методизм – послідовність у роботі.

Методика (< грец. *methodikē*) – 1) сукупність методів, прийомів виконання будь-якої роботи; 2) галузь педагогічної науки, що вивчає закономірності викладання певного навчального предмета.

Методичний (< грец. *methodikos*) – той, що пов'язаний із методикою або належить їй.

Методологія (< *метод* і *...логія*) – 1) учення про науковий метод пізнання й перетворення світу; 2) сукупність методів, що їх застосовують у будь-якій науці.

Мова – характерний для людського суспільства специфічний вид знакової діяльності, який полягає у застосуванні історично усталених у певній етнічній спільноті артикуляційно-звукових актів для позначення явищ об'єктивної дійсності, їх ідеальних відображень у свідомості з метою обміну між члена-

ми спільноти осмислюванню інформацією та фіксації інформації шляхом механічного звукозапису або переведення звукових мовних актів у письмові знаки.

Мова засобів масової інформації – див. *Мова преси, Мова телебачення і радіо*.

Мова преси – жанровий різновид публіцистичного стилю, що використовується у ЗМІ, реалізується в графічній формі та виконує передусім інформативну функцію.

Мова телебачення і радіо – жанровий різновид публіцистичного стилю, що використовується в ЗМІ, реалізується в усній формі літературної мови за допомогою технічних засобів передачі інформації.

Мовлення – процес реалізації мовної діяльності, єдиний об'єктивний прояв мови.

Мовна картина світу – сукупність уявлень про світ, які історично склалися у свідомості певного мовного колективу і віддзеркалилися в його мові; певні способи концептуалізації дійсності за допомогою засобів національної мови.

Мовна особистість – поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. У М. о. відображені соціально-територіальне середовище, національна культура, виховання. Творчий підхід і рівень мовної компетенції стимулюють М. о. до вдосконалення мови, розвитку мовного смаку, до постійного відображення світоглядно-суспільних, національних культурних джерел і пошуків нових, ефективних засобів мовної виразності.

Мовна політика – сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі.

Мовна ситуація – сукупність умов, що характеризують визначені законом і насправді реалізовані правила мовної поведінки громадян; використання державної мови у різних сферах (управління, освіти тощо).

Мовний етикет – усталені мовні звороти, типові формули, які використовуються у певних ситуаціях спілкування і відповідають національно-культурним традиціям суспільства або ок-

ремого соціуму. В широкому розумінні М. е. – це узвичаєні правила, норми мовної поведінки людей в обставинах безпосереднього контактування

Мовні ігри – складна єдність засобів мови і соціально-психологічних умов їх уживання у межах конкретних типів людської діяльності, що відбуваються за певними правилами, які виформовують контексти цих уживань; ідеалізовані моделі вживання слів і висловлювань, що виражають взаємозв'язок різних форм людської активності.

Модальність (< лат. *modus* – спосіб) – граматична категорія, що виражає відношення змісту висловлювання до об'єктивної дійсності. Виражається за допомогою граматичних і лексичних засобів (формами способу, модальними словами, інтонацією тощо); 2) у логіці – характеристика судження, яка залежить від того, що в ньому стверджується (можливість, дійсність чи необхідність чогось).

Модифікація (< лат. *modificatio* – устанавлення міри) – видозміна, перетворення чого-небудь.

Моніторинг (< англ. *monitoring*) – постійний контроль за будь-яким процесом з метою виявити, чи відповідає він бажаному результату або початковим прогнозам.

Монографія (< *моно...* і грец. *graphō* – пишу, креслю) – індивідуальна або колективна наукова праця, у якій ґрунтовно досліджується одна тема, одне коло питань.

Навчання / учіння – певним чином організований процес засвоєння студентами знань, умінь і навичок, що ґрунтується на розроблених відповідними фахівцями та затверджених планах і програмах.

Нівелювання (< нім. *nivellieren* – вирівнювати) – стирання індивідуальних відмінностей, вирівнювання.

Нонсенс (< англ. *nonsense* < лат. *non* – ні та *sensus* – смисл) – безглуздя, нісенітниця.

Нострифікація (< лат. *noster* – наш і *фікація* < лат. *...ficatio* < *facio* – роблю) – визнання диплома про зарубіжну вищу освіту на рівні з дипломом, який видають аналогічні місцеві вищі навчальні заклади.

Об'єкт (< лат. *objectus* – предмет) – 1) зовнішній світ, що існує поза нами, незалежно від нашої свідомості і є предметом пізнання, практичної дії суб'єкта; 2) предмет, явище, на які спрямована якась діяльність.

Об'єктивізм (< франц. *objectivisme*) – 1) підхід до тлумачення явищ суспільного життя, що обмежується констатацією подій, підкресленням їхньої необхідності; 2) відповідність об'єктивній дійсності, безсторонність, неупередженість.

Об'єктивістський – притаманний об'єктивізму; той, що стоїть на позиціях об'єктивізму.

Об'єктивний (< франц. *objectif*, англ. *objective* < лат. *objectivus* – предметний) – 1) той, що існує поза свідомістю і незалежно від неї; властивий об'єкту або відповідає йому; 2) неупереджений, безсторонній.

Об'єктивність – 1) реальне, не залежне від волі та свідомості людини існування об'єкта; належність до об'єктивної реальності; 2) відповідність об'єктивній дійсності; неупередженість; 3) причетність до об'єктивного пізнання.

Обсервація (< лат. *observatio* < лат. *observo* – спостерігаю) – спостереження.

Оказіональний (< лат. *occasionalis* – випадковий) – такий, що не відповідає загальноприйнятому вживанню, має індивідуальний характер, зумовлений специфічним контекстом.

Опонент (< нім. *Opponent* < лат. *opponens* (*opponentis*) – той, що протиставляє, заперечує) – 1) фахівець, що оприлюднює критичні зауваження, які стосуються наукової праці; о ф і ц і й н и й О. – фахівець, заздалегідь призначений для виступу на захисті дисертації; 2) супротивник у суперечці, диспуті, дискусії.

Оптимальний (< лат. *optimus* – найкращий) – найсприятливіший, найкращий.

Оцінювання знань – визначення педагогом рівня опанування студентом знань, умінь, навичок на підставі аналізу (за певними критеріями) та за допомогою чинної шкали оцінювання.

Панхронія, або **ахронія** (< грец. *a, pan* і *chronos* – час) – стан об'єкта дослідження, що перебуває поза часом.

Парадокс (< грец. *paradoxos* – несподіваний, дивний) – 1) думка, яка суттєво не збігається із загальноприйнятими теоріями, приписами або суперечить (часом тільки на перший погляд) здоровому глуздові; 2) несподіване явище, яке не відповідає звичним уявленням.

Параінформування – тип комунікації, що виявляється на рівні асоціативних натяків, латентних смислів.

Педагогіка (< грец. *paidagōgikē* < *paidagōgos* < *pais* (*paidos*) – дитина і *agō* – веду, виконую) – це наука про навчання та виховання людини.

Педагогічна майстерність викладача вищої школи – високий рівень оволодіння знаннями і навичками педагогічної діяльності, наявність особистісних якостей, що забезпечують ефективність науково-навчальної роботи.

Перцепція (< лат. *perceptio* – сприймання) – невиразне і невідоме сприйняття на відміну від ясного усвідомлення – ап-перцепції.

Підтекст – латентний (прихований) зміст; внутрішній зміст висловлювання, що безпосередньо не виражається словами і створюється додатковими значеннями мовних одиниць.

Плагіат (< лат. *plagiatus* – викрадений) – привласнення чужого авторства, використання у працях чужого твору без покликань на автора.

Породження мовлення – один із головних (поряд із сприйняттям та розумінням) процесів мовленнєвої діяльності, що полягає в плануванні та реалізації мовлення у звуковій або графічній знаковій формі.

Постулат (< лат. *postulatum* – вимога) – твердження, яке при побудові наукової теорії сприймають без доказів як вихідне.

Прагматика (< грец. *pragma* – справа, дія) – у широкому розумінні – будь-яке вчення про діяльність, практику.

Прагматичний – той, що є практичним знаряддям чогось, має практичне застосування.

Практика (< грец. *praktikos* – активний, діяльний) – 1) методи, навички якоїсь роботи, діяльності, а також сама ця робота, діяльність; 2) робота, фахові знання як основа досвіду, уміння; 3) одна з форм навчання – застосування і закріплення тео-

ретичних знань; 4) діяльність людей, що творчо освоюють світ (перетворююча та створююча практика).

Практичне (< грец. *prakticos* – діяльність) **заняття** – форма організації навчання у вищій школі, спрямована на вивчення студентами теоретичних положень дисципліни, на вироблення вмінь і навичок практичного застосування здобутих знань.

Преамбула (< лат. *praeambulus* – той, що передує) – вступна частина якого-небудь важливого документа (законодавчого акта, міжнародного договору, декларації тощо), де викладено обставини чи підстави його проголошення, а також вступні пояснення про предмет обговорення.

Превентивний (< лат. *praeventivus*) – запобіжний; той, що випереджає дії суперника.

Предикат (< лат. *praedicatum* – сказане) – 1) формальна категорія синтаксису; те саме, що присудок (граматичний предикат); 2) семантична категорія синтаксису; термін, який означає приписувану суб'єктові ознаку (семантичний предикат); 3) основний зміст повідомлення, його ядро, рема (комунікативний предикат); 4) частина речення, що відповідає предикату судження (логічний преликат).

Предикативність – комплексна синтаксична категорія, яка виражає відношення повідомлюваного до дійсності і формує речення як комунікативну одиницю.

Предмет – 1) будь-яке конкретне матеріальне явище, що сприймається органами чуття; річ, реалія; 2) логічне поняття, котре становить змість думки, пізнання і т. ін.; 3) те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність; об'єкт; власності, окремі аспекти та специфічні риси об'єкта, котрі виокремлюються науковцем для аналізу.

Псевдоінформування – тип комунікації, що виявляється у поданні відомої інформації як нової.

Радіо (< лат. *radiare* – випромінювати) – 1) спосіб передавання на відстань і приймання звукової інформації за допомогою електромагнітних хвиль; 2) галузь науки і техніки; 3) радіомовлення – один із засобів масової інформації – звукова передача програм тощо; 4) пристрій для приймання радіопередач.

Релевантний (< англ. *relevant* – суттєвий) – який сприяє розрізненню мовних одиниць.

Реферат (< нім. *Referat* < лат. *referre* – доповідати, повідомляти) – 1) доповідь на певну тему, яка охоплює огляд відповідних джерел; 2) стислий виклад змісту наукової праці.

Рецензент (< лат. *recensens* – той, що переглядає, досліджує) – автор рецензії.

Рецензія (< лат. *recensio* – огляд, обстеження) – стаття чи доповідь, у якій аналізується й оцінюється наукова розвідка, художній твір тощо.

Рецепція (< лат. *receptio* – прийняття) – 1) сприймання мовцем інформації, зумовлене його попереднім досвідом та мовною компетенцією; 2) запозичення і пристосування певним суспільством соціокультурних форм, що виникли в іншій країні або в іншу епоху.

Реципієнт (< лат. *recipiens (recipientis)* – той, що одержує) – людина, котра сприймає інформацію; одержувач інформації.

Самостійна робота студента – індивідуально або колективна навчально-пізнавальна діяльність учня вищої школи, що спрямована на самостійне опанування теоретичних та практичних засад професії і здійснюється аудиторно та позааудиторно.

Сема (< грец. *sēma* – знак, ознака) – смислова одиниця; семантичний множник.

Семантика (< франц. *sémantique* – наука про зміст < грец. *sēmantikos* – який має значення, означає) – 1) план змісту в мові, що складається зі значень мовних одиниць різних рівнів (морфем, слів, граматичних форм слів, стійких лексичних і фразеологічних словосполучень, синтаксичних словосполучень і конструкцій, речень та ширших елементів тексту) і категорій; 2) значення мовної одиниці; 3) розділ мовознавства, що вивчає план змісту в мові, значення мовних одиниць; семасіологія; 4) у семіотиці – один з основних аспектів знака (відношення знака до позначуваного об'єкта – на відміну від синтаксики і прагматики), і, відповідно, один з основних розділів семіотики як науки.

Семантичний (< семантика) – змістовий; той, що стосується семантики.

Семінар (< лат. *seminarium* – розсадник) – 1) особлива форма групових занять студентів з якогось предмета або певної теми; 2) групові заняття для певної спеціальної підготовки, підвищення кваліфікації.

Семінарське заняття – форма організації навчання у вищій школі, спрямована на практичне засвоєння знань і передбачає самостійне вивчення студентами окремих тем, питань курсу.

Семіотика (< грец. *sēmeiōtikē* – учення про знаки) – наука про функціонування інформаційних знакових систем, за допомогою яких здійснюється спілкування в людському середовищі (природна мова, система мистецьких і наукових, серед них формалізованих засобів передачі думок та почуттів, система жестових, світлових, закових, речових та інших сигналів обрядового, побутового, сакрального характеру тощо), а також у світі тварин.

Сенс (< лат. *sensus* – смисл) – суть, значення чого-небудь.

Сенсаційний – розрахований на сенсацію; той, що виходить за межі звичного.

Сенсація (< франц. *sensation* – відчуття) – 1) надзвичайно сильне враження, яке справляє певна подія, повідомлення; 2) подія, повідомлення, що справляє таке враження.

Симпозіум (< лат. *symposium* – бенкет) – нарада з певного питання.

Синтез (< грец. *synthesis* – з'єднання, складання) – 1) метод наукового дослідження будь-якого предмета, явища, який полягає в пізнанні його як єдиного цілого, у єдності та взаємозв'язку його частин; пов'язаний у процесі наукового пізнання з аналізом; 2) перен. об'єднання, узагальнення, поєднання.

Синтетичний – 1) той, що ґрунтується на синтезі 1; 2) перен. узагальнений, той, що поєднує різноманітні елементи.

Синхронізм (< грец. *synchronismos* – одночасний) – точний збіг у часі двох чи кількох явищ або процесів.

Синхронія (< грец. *synchronos* – одночасний) – 1) стан і вивчення мови (будь-якої іншої системи знаків) з погляду співвідношень її складових частин, що існують в один період. Протиставляється *діахронії*; 2) те саме, що й *синхронізм*.

Синхронний (< грец. *synchronos* – одночасний) – одночасний, той, що збігається в часі.

Система (< грец. *systema* – утворення) – 1) значна кількість закономірно пов'язаних елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), що становлять певне цілісне утворення, єдність; 2) порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку, суворій послідовності; 3) форма, спосіб організації чого-небудь; 4) те, що стало звичним, регулярним; 5) технічний пристрій, конструкція.

Система вищої освіти – сукупність вищих навчальних закладів, що забезпечують фундаментальну професійну підготовку громадян, науково-освітні потреби суспільства; порядок, організація вищої освіти.

Систематизувати (< франц. *systematiser* < грец. *systema* – система) – розподіляти у визначеному порядку і зв'язку частини чого-небудь; діяти у певній послідовності.

Систематичний (< грец. *systematikos* – упорядкований) – 1) побудований за певним планом; той, що утворює будь-яку систему; 2) суворо послідовний, чіткий; 3) той, що постійно повторюється, регулярний.

Системний – той, що стосується системи.

Смисл – 1) уявлення про щось, поняття, розуміння чого-небудь; 2) внутрішній зміст, суть чого-небудь; 3) мета, завдання, призначення чого-небудь.

Спецкурс – спеціальна дисципліна, що поглиблює знання студента в певній науковій галузі, орієнтована на докладний розгляд окремих теорій, явищ, нових гіпотез, формування фундаментальної теоретико-практичної бази майбутнього фахівця.

Спілкування – взаємодія суб'єктів, під час якої відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками, результатами діяльності тощо.

Стереотип – незмінний загальноприйнятий взірець, якого дотримуються; шаблон, трафарет.

Суб'єкт (< лат. *subjectum* – підкладене) – 1) людина, що пізнає зовнішній світ (об'єкт) і впливає на нього у своїй практичній діяльності; 2) людина як носій певних властивостей; особистість.

Суб'єктивізм (< франц. *subjectivisme* < лат. *subjectivus* – підметовий) – 1) світогляд, що заперечує об'єктивні закони розвитку і обстоює головну роль суб'єкта в процесі пізнання; 2) ставлення до чогось залежно від особистих симпатій, настрою чи схильності; суб'єктивність.

Суб'єктивний (< франц. *subjectif* < лат. *subjectus*) – 1) властивий тільки певній особі, суб'єкту, особистий; 2) однобічний, упереджений.

Суб'єктивність – 1) індивідуальна особливість у поглядах; 2) оригінальність; 3) відсутність об'єктивності; суб'єктивізм.

Теза (< грец. *thesis* – положення, твердження) – 1) у логіці – положення, істинність якого треба довести; 2) коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, повідомлення тощо.

Тезаурус (< грец. *thēsauros* – скарб) – 1) тип словника, що подає лексичний склад мови в повному обсязі; 2) в інформатиці – повний систематизований набір даних у будь-якій сфері знання, який дозволяє людині або обчислювальній машині орієнтуватися в ній.

Текст (< лат. *textum* – тканина, зв'язок, поєднання) – писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю.

Тема (< грец. *thema* – основа, положення) – предмет судження, зображення, дослідження, обговорення.

Теоретичний – властивий теорії; добутий шляхом логічних операцій, математичних розрахунків.

Теорія (< грец. *theōria* – розгляд, дослідження) – 1) система узагальненого знання, пояснення тих чи інших явищ дійсності; 2) сукупність узагальнених положень, які утворюють якусь науку або її галузь, а також сукупність правил якогось виду мистецтва, майстерності тощо; 3) система поглядів із будь-якого питання.

Тип (< грец. *typos* – відбиток, зразок, форма) – зразок, модель для групи предметів; категорія, що об'єднує споріднені явища.

Типовий – 1) властивий типові; 2) той, що є зразком, взірцем для низки явищ, випадків або відповідає певному зразку.

Типологічний – термін для позначення певного типу яких-небудь предметів або явищ; який стосується типології, ґрунтується на встановленні спільності ознак певних явищ, предметів.

Типологія (< *тип* і ...логія) – класифікація предметів або явищ за спільними ознаками.

Тираж (< франц. *tirage* < *tirer* – тягти) – загальна кількість примірників друкованого видання; наклад.

Титр (< франц. *titre* – титул, заголовок < лат. *titulus* – надпис) – пояснювальний напис на кадрі.

Узуальний (< лат. *usus* – звичай, правило) – загальноприйнятий; той, що відповідає вживанню мовних одиниць на певному етапі розвитку мови.

Універсалії (< лат. *universalis* – загальний) – 1) загальні поняття; 2) явища і властивості, характерні для всіх або більшості мов світу.

Факт (< лат. *factum* – зроблене) – 1) дійсна, невігадана подія, явище; 2) реальність, дійсність; те, що об'єктивно існує.

Фактичний – дійсний, той, що справді існує, наявний.

Фактор (< лат. *factor* – той, що робить < *facio* – роблю) – чинник; умова, рушійна сила, причина якого-небудь явища, процесу.

Факультатив (< франц. *facultative* – необов'язковий < лат. *facultas* – можливість, здатність) – відвідувана за бажанням студента навчальна дисципліна, яка конкретизує й поглиблює фундаментальні знання.

Філософія мови – сфера гуманітарних досліджень, скерованих на вивчення сутності й природи живої людської мови, її взаємозв'язків з буттям (реальністю, дійсністю, світом), свідомістю, мисленням, а також сфера власне теоретико-методологічного знання, що охоплює й інтерпретує ці взаємозв'язки.

Шум комунікативний / бар'єри комунікації – різноманітні форми порушень, деформації повідомлень, що утруднюють процес передавання або сприйняття інформації.

Оскільки запропонований словник містить лише стрижневі терміни, нижче пропонуємо перелік апробованих видань – словникових джерел, – за якими можна уточнити всі необхідні студентів-практикантів поняття.

Словникові джерела

1. Бацевич Ф. С., Богданович Г. Ю. Українсько-російський словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич, Г. Ю. Богданович. – Саки: ПП «Підприємство «Фенікс», 2011. – 284 с.
2. Бирик С. П. Словник епітетів української мови / [С. П. Бирик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт; за ред. Л. О. Пустовіт]. – К.: Довіра, 1998. – 431 с. – (Словники України).
3. Бирик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Бирик, Г. М. Сюта; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – Х: Фоліо, 2006. – 623 с. – (Бібліотека державної мови).
4. Богданов Н., Вяземский Б. Справочник журналіста / Н. Богданов, Б. Вяземский. – Л.: Лениздат, 1965. – 808 с.
5. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови / Н. П. Бутенко. – Львів: Вид-во при Львівському державному університеті ВО «Вища школа», 1979. – 120 с.
6. Вартанов Г. І. Короткий довідник газетного працівника / Г. І. Вартанов. – К.: Політвидав України, 1989. – 173 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
8. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К.: Рад. шк., 1984. – 160 с.
9. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.
10. Ганич Д. І., Олійник І. С. Російсько-український і українсько-російський словник / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Українська Радянська Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1990. – 560 с.
11. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С. І. Головащук. – К.: Наук. думка, 2001. – 640 с. – (Словники України).
12. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: словник-довідник / С. І. Головащук. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
13. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К.: Наукова думка, 2003. – 320 с. – (Словники України).

14. Горпинич В. О. Словник географічних назв України / В. О. Горпинич. – К.: Довіра, 2001. – 526 с. – (Словники України).
15. Григораш Д. С. Журналістика в термінах і виразах / Д. С. Григораш. – Львів: Вища школа, 1974. – 296 с.
16. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербанська. – К.: Рад. шк., 1986. – 221 с.
17. Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови / О. Демська, І. Кульчицький. – Львів: Фенікс, 1996. – 224 с.
18. Довідник з культури мови / [С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, Н. М. Сологуб та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К.: Вища шк., 2005. – 399 с.
19. Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Наукова думка, 2004. – 202 с. – (Словники України).
20. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз. – К.: Довіра, 2004. – 286 с. – (Словники України).
21. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: практичний словник-довідник журналіста / А. О. Капелюшний. – Львів: ПАІС, 2002. – 576 с.
22. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / Святослав Караванський. – К.: Українсько-канадське СП «Кобза», 1995. – 472 с.
23. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові: афоризми, літературні цитати, образні вислови / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – [вид. 2-ге, перероб. й доп.]. – К.: Вища школа, 1975. – 336 с.
24. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський; [за ред. М. М. Пилинського]. – К.: Рад. школа, 1985. – 152 с.
25. Культура мови на щодень / [Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін.]. – К.: Довіра. 2000. – 169 с. – (Словники України).
26. Культура української мови: довідник / [С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін.; за ред. В. М. Русанівського]. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.

27. Куньч З. Риторичний словник / Зоряна Куньч. – К.: Рідна мова, 1997. – 342 с.
28. Ленець К. В., Ставицька Л. О. Короткий російсько-український словник контрактивної лексики / К. В. Ленець, Л. О. Ставицька. – К.: Довіра, 2002. – 284 с. – (Словники України).
29. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
30. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с. – (Nota bene).
31. Мала енциклопедія етнодержавознавства / [НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Довіра; Генеза, 1996. – 942 с.
32. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – К.: Аконт, 2001.
33. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних мас-медіа: у 2-х томах / І. Г. Мащенко. – Запоріжжя: Дике поле, 2006.
34. Орфографічний словник української мови / [уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М., О. О. Тараненко]. – [вид. 2-ге, випр. і доп.] – К.: Довіра, 1999. – 989 с. – (Словники України).
35. Орфоепічний словник / [укл. М. І. Погрібний]. – К.: Рад. шк., 1983. – 629 с.
36. Орфоепічний словник української мови: в 2-х т. / [уклад.: М. М. Пещак, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб, В. В. Чумак, Г. М. Ярун]. – К.: Довіра, 2001 – 2003. – (Словники України).
37. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови / М. І. Погрібний. – К.: Рад. шк., 1964. – 639 с.
38. Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемчука, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
39. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / Л. М. Полюга; [за ред. Л. С. Паламарчука]. – К.: Довіра, 2004. – 284 с. – (Словники України).
40. Пономарів О. Д. Фонема Г та Г. Словник і коментар / Олександр Пономарів. – К.: ВЦ «Просвіта», 1997. – 40 с.
41. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – [2-ге вид., випр. й доповн.]. – К.: Наукова думка, 1996. – 336 с.

42. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / [за заг. ред. Ю. М. Бідзілі]. – Ужгород: ВАТ «Закарпаття», 2007. – 224 с.
43. Словник іншомовних слів / [уклад. Л. О. Пустовіт, О. І. Скопченко, Г. М. Сюта. Т. В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с. – (Бібліотека державного службовця. Державна мова і діловодство).
44. Словник іншомовних слів / [за ред. акад. АН УРСР О. С. Мельничука]. – [вид. 2-ге, випр. і доп.]. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1985. – 968 с.
45. Словник синонімів української мови: в 2-х т. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. – К.: Наук. думка, 1999-2000. – (Словники України).
46. Словник скорочень в українській мові / [уклад. Н. Д. Гула та ін.; ред.-упоряд. В. В. Жайворонок, М. М. Феценко; за ред. Л. С. Паламарчука]. – К.: Вища шк., 1988. – 512 с.
47. Словник соціологічних і політологічних термінів / [уклад.: В. І. Астахова, В. І. Даниленко, А. І. Панов та ін.; за заг. ред. В. І. Астахової, В. І. Даниленка, А. І. Панова]. – К.: Вища школа, 1993. – 141 с.
48. Словник труднощів української мови / [Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний, О. М. Пазяк та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К.: Рад. шк., 1989. – 336 с.
49. Словник української мови: в 11-ти т. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
50. Словник української мови: у 20-ти т. / [голов. наук. ред. В. М. Русанівський]. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 2010. – 911 с. – (Словники України).
51. Словник-довідник з культури української мови / [Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак]. – [3-тє вид., випр.] – К.: Знання, 2006. – 367 с.
52. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
53. Ставицька Л. Український жаргон. Словник / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
54. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: у 2-х т. / Г. М. Удовиченко. – К.: Вища шк., 1984.

55. Українська літературна вимова і наголос: словник- довідник. – К.: Наук. думка, 1973. – 724 с.
56. Українська мова: Енциклопедія / [редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
57. Український орфографічний словник / [уклад.: М. М. Пещак та ін.]. – [3-тє вид., переробл. і доповн.]. – К.: Довіра, 2002. – 1006 с.
58. Український правопис / [Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Інститут української мови НАН України]. – [стереотип. вид.] – К.: Наукова думка, 2007. – 288 с.
59. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / [С. П. Бирик, І. Л. Михно, Л. О. Пустовіт, Г. М. Сюта]. – [2-ге вид., доп. і випр.]. – К.: Довіра, 1999. – 507 с. – (Бібліотека державного службовця. Державна мова і діловодство).
60. УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія / [гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович]. – [3-тє вид., перероб., доп.]. – К.: Всеувиго, Новий друк, 2003. – 1414 с.
61. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – [5-е изд.]. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.
62. Фразеологічний словник: у 2-х кн. / [уклад. В. М. Білоножченко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. – [2-ге вид.]. – К.: Наукова думка, 1999.
63. Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн. / [за ред. Л. С. Паламарчука]. – К.: Наук. думка, 1993.
64. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Львів: Світ, 2005. – 704 с.
65. Штепа П. Словник чужослів. Знадібки / Інж. Павло Штепа. – Торонто: видали Іван Гладун і сини, 1977. – 452 с.
66. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ФАХОВА ЛІТЕРАТУРА

Історія української журналістики

1. Актуальні проблеми журналістики: [збірник наукових праць] / [відп. ред. Ю. М. Бідзіля]. – Ужгород: МП «Ліра», 2001. – 492 с.
2. Барчан О. В. Публіцистика Василя Ґренджі-Донського 20-30-х рр. ХХ століття: [монографія] / О. В. Барчан. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2017. – 200 с.
3. Бочковський О. І., Сірополко С. Українська журналістика на тлі доби (історія, демократичний досвід, нові завдання) / О. І. Бочковський, С. Сірополко; [за ред. К. Костева й Г. Комаринського]. – Мюнхен: Український техніко-господарський ін-т, 1993. – 204 с.
4. Верига В. Нариси з історії України (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) / В. Верига. – Львів: Світ, 1996. – 448 с.
5. Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917 – 1991): [навч. посіб.] / В. М. Владимиров. – К.: МАУП, 2007. – 174 с.
6. Горєвалов С. І. Військова журналістика України: Історія і сучасність / С. І. Горєвалов. – Львів, 1998. – 338 с.
7. Дмитрук В. Нарис з історії української журналістики ХІХ ст.: [посібник для студентів журналістики] / В. Дмитрук. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1969. – 145 с.
8. Животко А. Історія української преси / Аркадій Животко. – К.: НВЦ «Наша культура і наука», 1999. – 362 с. – (Літературні пам'ятки України).
9. Жиленко І. Історія зарубіжної журналістики (від античності до ІІ пол. ХVІІІ ст.): [навч. посіб.] / Ірина Жиленко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – 285 с.
10. Журналістика Китаю / [С. А. Михайлов, Л. Диньсинь, Х. Чжан, У Ли, Ч. Джуэй-Хуэй]. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2006. – 600 с.
11. История зарубежной журналистики. 1800-1945. Хрестоматия / [сост. Г. В. Прутцков]. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 397 с.

12. История мировой журналистики / [Беспалова А. Г., Корнилов Е. П., Короченский А. П., Лучинский Ю. В., Станько А. И.] – М., Ростов-на-Дону, 2003. – 432 с.
13. История печати: антология / [сост., предисл. и коммент. Я. Н. Засурского, Е. Л. Вартановой]. – М.: Аспект Пресс, 2001– 2002. – Т. 1– 2.
14. История печати: антология / [сост., предисл. и коммент. Я. Н. Засурского, О. А. Бакулина]. – М.: Аспект Пресс, 2008. – 271 с. – Т. 3.
15. Історія засобів масової інформації. Від кременя до кремнію / [під. ред. Дж. Джованніні]. – Турин, 2000. – 208 с.
16. Історія української дожовтневої журналістики / [Дей О. І., Моторнюк І. Л., Нечиталюк М. Ф. та ін.]. – Львів: Вища школа, 1983. – 512 с.
17. Історія української преси. Хрестоматія: [навч. посіб.] / [упоряд., автор іст.-біогр. нарису та приміт. О. Г. Мукомела]. – К.: Наша культура і наука, 2001. – 352 с.
18. Крупський І. В. Національно-патріотична журналістика України (Друга половина XIX – перша чверть XX ст.) / І. В. Крупський. – Львів: Світ, 1995. – 184 с.
19. Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку XX століття / [уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко]. – К.: Дослідницький центр історії української преси, 1999. – 448 с.
20. Михайлин І. Л. Історія української журналістики: [підручник] / І. Л. Михайлин. – Х.: ХІФТ, 2000. – Кн. 1: Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики. – 280 с.
21. Михайлов С. Журналистика Соединенных Штатов Америки / С. Михайлов. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2004. – 448 с.
22. Михайлов С. Журналистика стран Северной Европы / С. Михайлов. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2003. – 368 с.
23. Періодика Західної України 20-30-х рр. XX ст. Матеріали до бібліографії / [за ред. М. М. Романюка]. – Львів, 1999. – Т. 2. – 360 с.

24. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшнз: [навч. посіб.] / Г. Г. Почепцов. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 327 с.
25. Почепцов Г. Г. Теория и практика коммуникации (от речей президентов до переговоров с террористами) / Г. Г. Почепцов. – М.: Центр, 1998. – 352 с.
26. Прутцков Г. Введение в мировую журналистику: антология в 2-х т. / Г. В. Прутцков. – М., 2003.– Т. 1. – 416 с.; Т.2. – 464 с.
27. Сапунов В. Зарубежные информационные агентства / В. Сапунов. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2006. – 384 с.
28. Світові мас-медіа: короткий довідник / [упорядн. Т. І. Петрів, І. Ю. Слісаренко]. – К.: ВЦ «Київський університет», 1999. – 49 с.
29. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / [за заг. ред. Ю. М. Бідзілі]. – Ужгород: ВАТ «Закарпаття», 2007. – 224 с.
30. Українська журналістика в іменах / [за ред. М. М. Романюка; передм. В. Качкана]. – Львів, 1994. – Вип. 1. – 234 с.
31. Українська преса. Хрестоматія. ХІХ ст. / [за ред. д-ра філол. наук, проф. М. Ф. Нечиталюка]. – Львів, 1999. – Т. І. Преса Східної України 60-х років. – 522 с.
32. Федченко П. М. Матеріали з історії української журналістики / П. М. Федченко. – К.: Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1959. – Вип. 1.: Перша половина ХІХ ст. – 338 с.
33. Федченко П. М. Преса та її попередники / П. М. Федченко. – К.: Наукова думка, 1969. – 351 с.
34. Шарончикова Л. Пресса Франции в меняющемся мире (1944 – 2004 гг.) / Л. Шарончикова. – М.: РИЦ ИСПИ РАН, 2006. – 440 с.

Теорія і практика журналістської творчості

1. Бідзіля Ю. М. Періодика транскордоння в контексті міжнаціональної комунікації: [монографія] / Юрій Бідзіля. – Ужгород: Вид-во ПП «АУТДОР-ШАРК», 2016. – 472 с.

2. Бойд Е. Ефірна журналістика. Технологія виробництва ефірних новин / Ендрю Байд. – [вид. 5-те]. – К., 2007. – 429 с.
3. Бухарцев Р. Г. Творческий потенциал журналиста / Р. Г. Бухарцев. – М.: Мысль, 1985. – 140 с.
4. Вайшенберг З. Новинна журналістика: [навч. посіб.] / [за заг. ред. В. Ф. Іванова]. – К.: Академія Української преси, 2004. – 262 с.
5. Владимиров В. М. Основы журналистики в понятиях и комментариях: [учеб. пособ.] / В. М. Владимиров. – Луганск: Изд-во ВУГУ, 1998. – 144 с.
6. Ворошилов В. В. Журналистика. Базовый курс / В. В. Ворошилов. – СПб., 2006. – 640 с.
7. Вуароль М. Гід газетяра / Мішель Вуароль. – [вид. 5-те, доп. та переглян.]. – К., 2000. – 62 с.
8. Галич О. А. Загальне літературознавство: [навч. посіб.] / [О. А. Галич, В. М. Назарець, Є. М. Васильєв]. – Рівне: Друкарня КП «Рівненський Будинок науки і техніки», 1997. – 544 с.
9. Гід журналіста: збірка навчальних матеріалів / [адаптація та упорядкув. – А. Лазарева]. – К., 1999. – 96 с.
10. Гол Д. Онлайн-журналістика / Д. Гол; [пер. з англійської]. – К.: «К.І.С.», 2005. – 344 с.
11. Горохов В. М. Основы журналистского мастерства / В. М. Горохов. – М., 1989. – 160 с.
12. Грабельников А. А. Работа журналиста в прессе: [учеб. пособ.] / А. А. Грабельников. – М.: Изд. РИП-холдинг, 2004. – 274 с.
13. Гуревич С. М. Газета: вчера, сегодня, завтра / С. М. Гуревич. – М.: Аспект-Пресс, 2004. – 288 с.
14. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика: [навч. посіб.] / З. Є. Дмитровський. – [вид. 3-тє, допов.]. – Львів: ПАІС, 2009. – 224 с.
15. Етика в редакційному повсякденні. – К.: Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2010. – 232 с.
16. Журбина Е. И. Теория и практика художественно-публицистических жанров / Е. И. Журбина. – М.: Мысль, 1969. – 400 с.

17. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: [підручник] / В. Й. Здоровега. – [вид. 2-ге, перероб., допов.]. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
18. Іванов В. Ф., Сердюк В. Є. Журналістська етика: [підручник] / [В. Ф. Іванов, В. Є. Сердюк; передм. В. П. Мостового]. – К.: Вища школа, 2007. – 231 с.
19. Інтернет у роботі журналіста. – К., 1999. – 54 с.
20. Інформаційне законодавство України / [за ред. Т. Шевченка, Т. Олексюк; упоряд. – Т. Г. Бондаренко]. – К., 2008. – 356 с.
21. Карпенко В. Основи професійної комунікації / В. Карпенко. – К.: Нора-прінт, 2002. – 348 с.
22. Кузнецова О. Аргументація в публіцистиці / О. Кузнецова. – Львів, 1992. – 129 с.
23. Кузнецова О. Д. Засоби масової комунікації: [посібник] / О. Д. Кузнецова. – [вид. 2-ге, перероб. й доповн.]. – Львів: ПАІС, 2005. – 200 с.
24. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / Володимир Кулик. – К.: Критика, 2010. – 656 с.
25. Лазутина Г. В. Основы творческой деятельности журналиста / Г. В. Лазутина. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 240 с.
26. Лизанчук В. В. Основы радиожурналистики: [підручник] / В. В. Лизанчук. – Київ: Знання, 2006. – 628 с.
27. Лизанчук В. В. Радиожурналистика: засади функціонування: [підручник] / В. В. Лизанчук. – Львів: ПАІС, 2000. – 366 с.
28. Лизанчук В. Завжди пам'ятай: Ти – Українець! / Василь Лизанчук. – [2-ге доповн. вид.]. – Львів: Мальва, 2001. – 680 с.
29. Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу: [навч. посіб. у 2 ч.] / Йосип Лось. – Ч. 1. – Львів: ПАІС, 2008. – 376 с.
30. Мак-Люен М. Галактика Гутенберга: Становлення людини друкованої книги / М. Мак-Люен. – [вид. 2-ге, перероб.; переклад з англ. А. А. Галушки, В. І. Постнікова]. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 392 с.
31. Манфред Май. Медіа-політика в інформаційному суспільстві / Май Манфред; [за ред. В. Іванова; пер. з нім. В. Клим-

- ченко та В. Олійник]. – К.: Академія української преси, Центр вільної преси, 2011. – 286 с.
32. Мельник Г. С., Тепляшина А. Н. Основы творческой деятельности журналиста / Г. С. Мельник, А. Н. Тепляшина. – СПб.: Питер, 2006. – 272 с.
33. Миронченко В. Я. Основы інформаційного радіомовлення: [підручник] / В. Я Миронченко. – К.: ІЗМН, 1996. – 440 с.
34. Михайлин І. Л. Основы журналистики: [підручник] / І. Л. Михайлин. – [вид. 3-тє, доп. і поліпш.]. – К.: ЦУЛ, 2002. – 284 с.
35. Москаленко А. З. Вступ до журналистики: [підручник] / А. З. Москаленко. – К.: Школяр, 1997. – 300 с.
36. Москаленко А. З. Теорія журналистики: [підручник] / Анатолій Москаленко. – К.: Експрес-об'ява, 1998. – 336 с.
37. Основы масово-інформаційної діяльності: [підручник] / [А. З. Москаленко, Л. В. Губерський, В. Ф. Іванов]. – К., 1999. – 634 с.
38. Основы творческой деятельности журналиста: [учебник для студентов вузов по специальности «Журналистика»] / [ред.-сост. С. Г. Корконосенко]. – СПб.: Знание, 2000. – 272 с.
39. Пельт В. Д. Дифференциация жанров газетной публицистики / В. Д. Пельт. – М.: Изд-во Московского университета, 1984. – 48 с.
40. Потятиник Б. В. Інтернет-журналистика: [навч. посіб.] / Борис Потятиник. – Львів: ПАІС, 2010. – 246 с.
41. Приступенко Т. О. Теорія журналистики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації: [навч. посіб.] / Т. О. Приступенко. – К.: Інститут журналистики, 2004. – 375 с.
42. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики: [учеб. пособ.] / Е. П. Прохоров. – М.: Изд. РИП-холдинг, 2000. – 308 с.
43. Радиожурналистика: [учебник] / [под ред. А. Шереля]. – М., 2000. – 480 с.
44. Різун В. В. Теорія масової комунікації: [підручник] / В. В. Різун. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 260 с.

45. Стівенс М. Виробництво новин: телебачення, радіо, Інтернет / Мітчел Стівенс; [пер. з англ. Н. Єгоровець]. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 158 с.
46. Телевизионная журналистика: [учебник] / [редколлегия: Г. В. Кузнецов и др.]. – [изд. 4-е]. – М., 2002. – 304 с.
47. Теорія і практика радянської журналістики / [Здоровега В. Й., Сербенська О. А., Григораш Д. С. та ін.; під ред. проф., д-ра філол. наук В. Й. Здоровеги]. – Львів: Вид-во при Львівському державному університеті, 1989. – 326 с.
48. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: [учеб. пособ.] / А. А. Тертычный. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 312 с.
49. Тертычный А. А. Расследовательская журналистика: [учеб. пособ. для вузов] / А. А. Тертычный. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 384 с.
50. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця: Практичний посібник / Микола Тимошик. – [2-ге вид., стереотип.]. – К.: Наша культура і наука, 2006. – 560 с. – (Бібліотека видавця, редактора, автора).
51. Україна: інформація і свобода слова: збірник законодавчих актів, нормативних документів та статей фахівців / [упоряд. А. М. Задворний]. – К.: Молодь, 1997. – 832 с.
52. Українське законодавство: Засоби масової інформації / [ред.-упоряд.: Т. Котюжинська, Л. Панкратова]. – К., 2004. – 368 с.
53. Фихтелиус Э. Десять заповедей журналистики / Эрик Фихтелиус. – Стокгольм, 1999. – 156 с.
54. Яковець А. В. Телевізійна журналістика: теорія і практика: [підручник] / А. В. Яковець. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. – 240 с.

Сучасна українська мова в засобах масової інформації та літературне редагування

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К.: ВД «КМ Академія», 1994. – 254 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.

3. Багмут А. Й. Інтонація як засіб мовної комунікації / [А. Й. Багмут, І. В. Борисюк, Г. П. Олійник]. – К.: Наукова думка, 1980. – 283 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 342 с. – (Альма-матер).
5. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 240 с. – (Альма-матер).
6. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови: [навч. посіб.] / С. П. Бевзенко. – К.: Вища школа, 1991. – 231 с.
7. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: [навч. посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / А. О. Білецький. – К.: «Арт Ек», 1997. – 224 с.
8. Бондар О. І. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: [навч. посіб.] / [О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець]. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368 с. – (Альма-матер).
9. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К.: Радянська школа, 1955. – 248 с.
10. Винницький В. М. Наголос в сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К.: Радянська школа, 1984. – 160 с.
11. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; [за заг. ред. І. Р. Вихованця]. – К.: Університетське вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
12. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика української мови: Використання морфологічних засобів / Г. Й. Волкотруб. – К.: ТОВ «ЛДЛ», 1998. – 176 с.
13. Горпинич В. О. Морфологія української мови: [підручник] / В. О. Горпинич. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с. – (Альма-матер).
14. Григораш Д. С. Теорія і практика редагування газети / Д. С. Григораш. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1966. – 168 с.

15. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення: [навч. посіб.] / Т. Б. Гриценко. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 536 с.
16. Гуйванюк Н. В., Кульбабська О. В. Складні ускладнені речення: Теоретично-практичний блок / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська. – Чернівці: Рута, 2003. – 145 с.
17. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт; [сост., общая ред. и статьи А. В. Гулыги и Г. В. Рамишвили; пер. с нем.]. – М.: Прогресс, 1985. – 450 с.
18. Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей: [посіб. для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів] / М. С. Дороніна. – [вид. 2-ге]. – К.: ВД «КМ Academia», 1998. – 192 с.
19. Дудик П. С. Стилїстика української мови: [навч. посіб.] / П. С. Дудик. – К.: ВЦ «Академія», 2005. – 368 с. – (Альма-матер).
20. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилїстика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
21. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К.: Вища школа, 1965. – Ч. I. – 423 с.
22. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / М. А. Жовтобрюх. – К.: Наукова думка, 1970. – 304 с.
23. Загнітко А. П. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого і складного речення / А. П. Загнітко. – Донецьк: Вид-во Донецького університету, 1994. – 204 с.
24. Загнітко А. П. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис словосполучення і простого речення / А. П. Загнітко. – Донецьк: Вид-во Донецького університету, 1993. – 177 с.
25. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: Вид-во Донецького університету, 2001. – 662 с.
26. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994. – 218 с.

27. Іванченко Р. Г. Літературне редагування / Р. Г. Іванченко. – К.: Вища школа, 1983. – 247 с.
28. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: [навч. посіб.] / А. О. Капелюшний. – [вид. 2-ге, переробл.]. – Львів: ПАІС, 2007. – 400 с.
29. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації: [навч. посіб.] / А. О. Капелюшний. – [2-ге вид, випр. і доп.]. – Львів: ПАІС, 2009. – 432 с.
30. Капелюшний А. О. Типологія журналістських помилок / А. О. Капелюшний. – Львів: ЛНУ, 2000. – 68 с.
31. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української мови: [навч. посіб. для студентів філологічних факультетів] / Ю. О. Карпенко. – Одеса: Чорномор'я, 1996. – 144 с.
32. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська. – К.: ІМНАН, 1998. – 162 с.
33. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – [вид. 3-тє, доп. і перероб.]. – К.: Вища школа, 1987. – 351 с.
34. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: [навч. посіб.] / І. М. Кочан. – [2-е вид., переробл. і допов.]. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
35. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: [підручник] / М. П. Кочерган. – К.: ВЦ «Академія», 2002. – 368 с. – (Альма-матер).
36. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / Б. М. Кулик. – Ч. II. Синтаксис. – К.: Радянська школа, 1961. – 285 с.
37. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия; [под ред. Е. Д. Хомской]. – М.: Изд-во Московского университета, 1979. – 320 с.
38. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Масенко. – К: ВД «КМ Академія»; Всеукраїнське т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 2004. – 163 с.
39. Мацько Л. І. Стилiстика української мови: [пiдручник] / [Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько]. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.

40. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: [навч. посіб.] / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с. – (Альма-матер).
41. Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / [В. В. Різун, А. І. Мамалига, М. Д. Феллер]. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – 336 с.
42. Огієнко І. І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний Катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / проф. д-р Іван Огієнко. – [факс. вид.]. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 72 с.
43. Особливості мови і стилю засобів масової інформації / [А. П. Коваль, Г. Я. Солганик, О. Ф. Пінчук, Г. К. Конторчук та ін.]. – К.: Вища школа, 1983. – 152 с.
44. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи / З. В. Партико. – Львів: Афіша, 2001. – 416 с.
45. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика / М. І. Пентилюк. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.
46. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К.: Наукова думка, 1976. – 286 с.
47. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова / Григорій Півторак. – К.: Наукова думка, 1993. – 200 с.
48. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: [підручник] / Олександр Пономарів. – [3-тє вид., перероб. та доп.]. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
49. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: [навч. посіб.] / Олександр Пономарів. – [3-тє вид., стереотип.]. – К.: Либідь, 2008. – 240 с.
50. Потебня О. О. Естетика і поетика слова / Олександр Потебня; [упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної; пер. з рос.]. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с. – (Пам'ятки естетичної думки).
51. Потятиник Б. В., Лозинський М. В. Патогенний текст / Б. В. Потятиник, М. В. Лозинський. – Львів: Місіонер, 1996. – 296 с.
52. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: [навч. посіб.] / Я. Радевич-Винницький. – [2-ге вид., пе-

- рероб. і доп.]. – К.: Знання, 2006. – 291 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
53. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації / Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 360 с.
54. Різун В. В. Літературне редагування: [підручник] / В. В. Різун. – К.: Либідь, 1996. – 240 с.
55. Семенов О. М. Культура наукової української мови: [навч. посіб.] / О. М. Семенов. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 216 с. – (Альма-матер).
56. Серажим К. С. Текстознавство: [підручник] / К. С. Серажим. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 527 с.
57. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум: [навч. посіб.] / Олександра Сербенська. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
58. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
59. Стилистика газетных жанров / [под ред. Д. Э. Розенталя]. – М.: Изд-во Московского университета, 1981. – 230 с.
60. Сучасна українська літературна мова / [за ред. А. П. Грищенка]. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с.
61. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М. Я. Плющ]. – К.: Вища школа, 1994. – 414 с.
62. Сучасна українська літературна мова / [за ред. О. Д. Пономарева]. – К.: Либідь, 2001. – 400 с.
63. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1969. – 436 с.
64. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / [за ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1973. – 438 с.
65. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / [за ред. акад. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1969. – 583 с.
66. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К., 1972. – 511 с.
67. Сучасна українська літературна мова: Стилiстика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1973. – 587 с.

68. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія / Н. І. Тоцька. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с.
69. Чак Є. Д. Барви нашого слова / Є. Д. Чак. – К.: Радянська школа, 1989. – 176 с.
70. Чак Є. Д. Чи правильно ми говоримо? / Євгенія Чак. – К.: Освіта, 1997. – 240 с.
71. Шаповалова Г. В., Шебештян Я. М. Теоретико-практичні питання текстознавства / Шаповалова Г. В., Шебештян Я. М. – Ужгород: Гражда, 2016. – 100 с.
72. Шебештян Я. М. Культура мовлення: [навч.-метод. мат.] / Шебештян Я. М. – Ужгород: Гражда, 2015. – 56 с.
73. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947 – 1953) / Юрій Шевельов. – К.: Темпора, 2012. – 662 с.
74. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К.: ВК «Академія», 2004. – 408 с.
75. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – м.нград: Наука, 1974. – 428 с.
76. Яцимірська М. Г. Сучасна українська мова: Пунктуація: [навч. посіб.] / М. Г. Яцимірська. – Львів: ВЦ ЛНУ м.. І. Франка, 2002. – 286 с.
77. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: [навч. посіб.] / О. В. Яшенкова. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 304 с. – (САМ!).

Основи журналістикознавчих досліджень

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: [навч. посіб. для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / А. О. Білецький. – К.: «Арт Ек», 1997. – 224 с.
2. Білуха М. Г. Основи наукових досліджень: [підручник для студентів економічних спец. вузів] / М. Г. Білуха. – К.: Вища школа, 1997. – 271 с.
2. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. Богдан. – К., 1998.
3. Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови: [навч. посіб.] / Н. В. Ботвина. – К.: Артек, 1998. – 190 с.

4. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення: [навч. посіб.] / Т. Б. Гриценко. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 536 с.
5. Здобувачу наукового ступеня: [метод. рекомендації] / [упоряд. С. В. Сьомін]. – К.: МАУП, 2002. – 184 с.
6. Зелінська Н. В. Наукове видання в Україні: історія та сучасний стан / Надія Зелінська. – Львів: Світ, 2002. – 268 с.
7. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К., 1970. – 360 с. – (Альма-матер).
8. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту:[навч. посіб.] / І. М. Кочан. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
9. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: [навч. посіб.] / Крушельницька О. В. – К.: Кондор, 2009. – 206 с.
10. Кушнарєнко Н. М. Наукова обробка документів: [підручник] / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – К.: Вікар, 2003. – 328 с. – (Вища освіта ХХІ ст.).
11. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: [навч. посіб.] / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
12. Методика проведення лінгвістичного аналізу тексту / [І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ]. – К., 1984. – 120 с.
13. Михайлин І. Л. Журналістська освіта і наука: [підручник] / І. Л. Михайлин. – Суми: Університетська книга, 2009. – 336 с.
14. Михайлин І. Л. Науково-дослідна робота студента з журналістики: [методич. матеріали для студентів із спеціальності «журналістика»] / І. Л. Михайлин. – Харків: ХНУ, 2001. – 90 с.
15. Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту / І. В. Мороз. – К., 1997. – 56 с.
16. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенство, адвокатів, учнів і широкого громадянства / Проф., д-р Іван

- Огієнко; [факс. вид.]. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 72 с. – (Б-ка АТ «Обереги»).
17. Одарченко П. Про культуру української мови: [зб. статей] / Петро Одарченко. – К.: Смолоскип, 1997. – 320 с.
18. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: [навч. посіб.] / Г. С. Онуфрієнко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
19. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі: [навч. посіб.] / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К., 2003. – 116 с.
20. Панько Т. І. Українське термінознавство / [Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк]. – Львів, 1994. – 216 с.
21. Різун В. В., Скотникова Т. В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві [навч. посіб.] / В. Різун, Т. Скотникова. – К.: Преса України, 2008. – 144 с.
22. Різун В. В., Трачук Т. А. Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства: [монографія] / В. В. Різун, Т. А. Трачук / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 232 с.
23. Семенов О. М. Культура наукової української мови: [навч. посіб.] / О. М. Семенов. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 216 с. – (Серія «Альма-матер»).
24. Філософія: [навч. посіб.] / [Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; за ред. І. Ф. Надольного]. – [6-те вид., випр. і доп.]. – К.: Вікар, 2006. – 534 с.
25. Шебештян Я. М. Засади наукової роботи [навч.-метод. мат.] / Шебештян Я. М. – Ужгород: Гражда, 2015. – 56 с.
26. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: [підручник] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – К.: Знання, 2004. – 307 с.
27. Шаповалова Г. В., Шебештян Я. М. Гостримо перо. Основи журналістикознавчих розвідок / Галина Шаповалова, Ярослава Шебештян. – Ужгород: Карпати, 2012. – 168 с.
28. Шумицька Г. В., Альбрехт А. Ю., Кіндюх Т. С. Основи наукових досліджень у школі нового типу: [навч.-методич. по-

сіб.] / Г. В. Шумицька, А. Ю. Альбрехт, Т. С. Кіндюх. – Ужгород: ЗІППО, 2005. – 118 с.

Словниково-довідкові видання

1. Бацевич Ф. С., Богданович Г. Ю. Українсько-російський словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич, Г. Ю. Богданович. – Саки: ПП «Підприємство «Фенікс», 2011. – 284 с.
2. Бирик С. П. Словник епітетів української мови / [С. П. Бирик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт; за ред. Л. О. Пустовіт]. – К.: Довіра, 1998. – 431 с. – (Словники України).
3. Бирик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Бирик, Г. М. Сюта; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – Х: Фоліо, 2006. – 623 с. – (Бібліотека державної мови).
4. Богданов Н., Вяземский Б. Справочник журналіста / Н. Богданов, Б. Вяземский. – Л.: Лениздат, 1965. – 808 с.
5. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови / Н. П. Бутенко. – Львів: Вид-во при Львівському державному університеті ВО «Вища школа», 1979. – 120 с.
6. Вартанов Г. І. Короткий довідник газетного працівника / Г. І. Вартанов. – К.: Політвидав України, 1989. – 173 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
8. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К.: Радянська школа, 1984. – 160 с.
9. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
10. Ганич Д. І., Олійник І. С. Російсько-український і українсько-російський словник / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Українська Радянська Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1990. – 560 с.
11. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С. І. Головащук. – К.: Наукова думка, 2001. – 640 с. – (Словники України).

12. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: словник-довідник / С. І. Головащук. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
13. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К.: Наукова думка, 2003. – 320 с. – (Словники України).
14. Горпинич В. О. Словник географічних назв України / В. О. Горпинич. – К.: Довіра, 2001. – 526 с. – (Словники України).
15. Григораш Д. С. Журналістика в термінах і виразах / Д. С. Григораш. – Львів: Вища школа, 1974. – 296 с.
16. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербанська. – К.: Радянська школа, 1986. – 221 с.
17. Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови / О. Демська, І. Кульчицький. – Львів: Фенікс, 1996. – 224 с.
18. Довідник з культури мови / [С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, Н. М. Сологуб та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К.: Вища школа, 2005. – 399 с.
19. Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Наукова думка, 2004. – 202 с. – (Словники України).
20. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови. – К.: Довіра, 2004. – 286 с. – (Словники України).
21. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: практичний словник-довідник журналіста / А. О. Капелюшний. – Львів: ПАІС, 2002. – 576 с.
22. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / Святослав Караванський. – К.: Українсько-канадське СП «Кобза», 1995. – 472 с.
23. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові: афоризми, літературні цитати, образні вислови / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – [вид. 2-ге, перероб. й доп.]. – К.: Вища школа, 1975. – 336 с.
24. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський; [за ред. М. М. Пилинського]. – К.: Радянська школа, 1985. – 152 с.

25. Культура мови на щодень / [Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін.]. – К.: Довіра. 2000. – 169 с. – (Словники України).
26. Культура української мови: довідник / [С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін.; за ред. В. М. Русанівського]. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
27. Куньч З. Риторичний словник / Зоряна Куньч. – К.: Рідна мова, 1997. – 342 с.
28. Ленець К. В., Ставицька Л. О. Короткий російсько-український словник контрастивної лексики / К. В. Ленець, Л. О. Ставицька. – К.: Довіра, 2002. – 284 с. – (Словники України).
29. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
30. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с. – (Nota bene).
31. Мала енциклопедія етностудіознавства / [НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Довіра; Генеза, 1996. – 942 с.
32. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – К.: Аконіт, 2001.
33. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних мас-медіа: у 2-х томах / І. Г. Мащенко. – Запоріжжя: Дике поле, 2006.
34. Орфографічний словник української мови / [уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко]. – [вид. 2-ге, випр. і доп.] – К.: Довіра, 1999. – 989 с. – (Словники України).
35. Орфоепічний словник / [укл. М. І. Погрібний]. – К.: Радянська школа, 1984. – 629 с.
36. Орфоепічний словник української мови: в 2 т. / [уклад.: М. М. Пещак, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб, В. В. Чумак, Г. М. Ярун]. – К.: Довіра, 2001 – 2003. – (Словники України).
37. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови / М. І. Погрібний. – К.: Радянська школа, 1964. – 639 с.
38. Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемчука, В. Д. Бабкіна, В. П. Горба-

- тенка]. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
39. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / Л. М. Полюга; [за ред. Л. С. Паламарчука]. – К.: Довіра, 2004. – 284 с. – (Словники України).
40. Пономарів О. Д. Фонеми Г та Г'. Словник і коментар / Олександр Пономарів. – К.: ВЦ «Просвіта», 1997. – 40 с.
41. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – [2-ге вид., випр. й доповн.]. – К.: Наукова думка, 1996. – 336 с.
42. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / [за заг. ред. Ю. М. Бідзілі]. – Ужгород: ВАТ «Закарпаття», 2007. – 224 с.
43. Словник іншомовних слів / [уклад. Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с. – (Бібліотека державного службовця. Державна мова і діловодство).
44. Словник іншомовних слів / [за ред. акад. АН УРСР О. С. Мельничука]. – [вид. 2-ге, випр. і доп.]. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1985. – 968 с.
45. Словник синонімів української мови: в 2 т. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. – К.: Наукова думка, 1999-2000. – (Словники України).
46. Словник скорочень в українській мові / [уклад. Н. Д. Гула та ін.; ред.-упоряд. В. В. Жайворонок, М. М. Фещенко; за ред. Л. С. Паламарчука]. – К.: Вища школа, 1988. – 512 с.
47. Словник соціологічних і політологічних термінів / [уклад.: В. І. Астахова, В. І. Даниленко, А. І. Панов та ін.; за заг. ред. В. І. Астахової, В. І. Даниленка, А. І. Панова]. – К.: Вища школа, 1993. – 141 с.
48. Словник труднощів української мови / [Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний, О. М. Пазяк та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К.: Радянська школа, 1989. – 336 с.
49. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1970-1980.

50. Словник української мови: у 20 т. / [голов. наук. ред. В. М. Русанівський]. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 2010. – 911 с. – (Словники України).
51. Словник-довідник з культури української мови / [Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак]. – [3-тє вид., випр.] – К.: Знання, 2006. – 367 с.
52. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
53. Ставицька Л. Український жаргон. Словник / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
54. Сучасна українська мова: довідник / [Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю. В. Лисенко; за ред. О. Д. Пономарева]. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
55. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: у 2 т. / Г. М. Удовиченко. – К.: Вища школа, 1984.
56. Українська літературна вимова і наголос: словник-довідник. – К.: Наукова думка, 1973. – 724 с.
57. Українська мова: Енциклопедія / [редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
58. Український орфографічний словник / [уклад.: М. М. Пещак та ін.]. – [3-тє вид., переробл. і доповн.]. – К.: Довіра, 2002. – 1006 с.
59. Український правопис / [Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Інститут української мови НАН України]. – [стереотип. вид.] – К.: Наукова думка, 2007. – 288 с.
60. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / [С. П. Бибик, І. Л. Михно, Л. О. Пустовіт, Г. М. Сюта]. – [2-ге вид., доп. і випр.]. – К.: Довіра, 1999. – 507 с. – (Бібліотека державного службовця. Державна мова і діловодство).
61. УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія / [гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович]. – [3-тє вид., перероб., доп.]. – К.: Всеуито, Новий друк, 2003. – 1414 с.
62. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – [5-е изд.]. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.

63. Фразеологічний словник: у 2 кн. / [уклад. В. М. Білоножченко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. – [2-ге вид.]. – К: Наукова думка, 1999.
64. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / [за ред. Л. С. Паламарчука]. – К.: Наукова думка. 1993.
65. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Львів: Світ, 2005. – 704 с.
66. Штепа П. Словник чужослів. Знадібки / Інж. Павло Штепа. – Торонто: видали Іван Гладун і сини, 1977. – 452 с.
67. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

Навчально-методичне видання

Ярослава ШЕБЕШТЯН
Галина ШАПОВАЛОВА

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ТА ПЕДАГОГІЧНА
ПРАКТИКА СТУДЕНТА ВИЩОЇ ШКОЛИ:
ЗМІСТ, ЗАСАДИ, ВИМОГИ**

Редактор Наталія Ребрик
Художньо-технічна редакція Івана Ребрика
Виробничий супровід Андрія Ребрика і Томаша Лелекача

Підписано до друку 04. 07. 2017.
Формат 60x84/8. Гарнітура Cambria.
Папір офсетний. Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 6,2.
Замовлення №21.

МПП “Гражда”
Свідоцтво про державну реєстрацію видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія 3т № 22 від 1 вересня 2005 року.
88000, м. Ужгород, вул. Орлина,1, т./факс (0312) 61-51-81
E-mail: i.m.rebryk@gmail.com